Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Bc. Stanislav Tesařík

Putinovo Rusko: sultanismus v politické praxi

Diplomová práce

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Putinovo Rusko: sultanismus v politické praxi*“ vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje. Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 176 179 znaků včetně mezer.

V Olomouci dne 3. května 2023

_____

Bc. Stanislav Tesařík

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce, doc. PhDr. Vlastimilu Fialovi, CSc., za odborné vedení, cenné rady a připomínky a také za jeho ochotný přístup v průběhu zpracování diplomové práce.

Obsah

Úvod ... 5
1 Teorie nedemokratických režimů ... 9
1.1 Demokracie ... 9
1.2 Totalitarismus a totalitární režim ... 12
1.2.1 Komunistický režim ... 15
1.2.2 Nacistický režim ... 17
1.3 Autokracie a autoritativní režim ... 18
2 Teorie sultanismu ... 22
2.1 Vývoj termínu sultanismus ... 22
2.2 Znaky sultanistického režimu ... 23
3 Politický vývoj Ruské federace po roce 1991 ... 28
3.1 Prezidentství Borise Nikolajeviče Jelcina ... 28
3.2 Prezidentství Vladimira Vladimiroviče Putina 2000–2008 ... 33
3.3 Prezidentství Vladimira Vladimiroviče Putina 2012–2018 ... 42
3.4 Prezidentství Vladimira Vladimiroviče Putina od roku 2018 ... 47
4 Charakteristika současného politického režimu Ruska po prezidentských volbách v roce 2018 do února roku 2022 ... 54
4.1 Neomezená moc vládce ... 54
4.2 Institucionalizace ... 56
4.3 Ideologie ... 57
4.4 Ekonomika a korupce ... 58
4.5 Dynastismus ... 59
4.6 Kult osobnosti ... 60
4.7 Nejistota a strach ... 61
4.8 Vládnoucí elity ... 62
4.9 Převzetí moci ... 62
4.10 Shrnutí ... 64
Závěr ... 67
Seznam použité literatury ... 70
Abstrakt ... 76

Úvod

Důvodem výběru tématu diplomové práce byla skutečnost, že daný režim v Rusku je pod nadvládou prezidenta Vladimira Vladimiroviče Putina již více než dvě desetiletí a běh života zde zkrátka probíhá jiným způsobem. Autor proto chtěl zkoumat, jestli průběh vlády v Rusku lze definovat jako sultanistické vládnutí a tím jej přesně takto identifikovat. Ruská federace je oficiálně demokratická poloprezidenstká republika, což znamená, že prezident si dělí pravomoci s parlamentem. Ve skutečnosti však prezident vládne pomocí prezidentských dekretů a zákony pocházející z Dumy jsou i tak výtvorem strany, kterou řídí Putin. Tento interes autora byl navíc podpořen eskalací situace na Ukrajině na konci února 2022.

Cílem diplomové práce je analyzovat a charakterizovat jednotlivé nedemokratické režimy s důrazem na konkrétní sultanistický typ vlády a jeho možnou identifikaci v Ruské federaci pod nadvládou bývalého ředitele federální služby V. Putina. Podrobné seznámení s danou problematikou povede k zodpovězení výzkumné otázky: *„Lze považovat režim Vladimira Putina za sultanistický?"*. Cílem teoretického konceptu je poskytnutí vhledu do problematiky nedemokratických režimů a zařazení sultanismu. Teoretické ukotvení je nezbytné k porozumění zvolení výzkumné otázky a jednotlivých kritérií, jež autor využil v analytické části práce a celkového významu a relevance výzkumu.

Z metodologického hlediska je v práci využita instrumentální případová studie,[1] kterou řadíme pod kvalitativní výzkum. Metoda kvalitativního výzkumu je chápána jako způsob využití souboru postupů v rámci výzkumného paradigmatu k odhalení nebo vytvoření skutečností. Případová studie má poskytnout intenzivní vhled do jedné či více problematik, jelikož je zkoumán časově ohraničený případ nebo případy do hloubky. Instrumentální případová studie zahrnuje spíše zkoumání některých obecných oblastí k pochopení než zkoumání konkrétního případu. Data mohou být sbírána pomocí zpráv, rozhovorů či monografií. Tato studie se zaměřuje na určitý jev, který je poté zkoumán na příkladech. V autorově případě se jedná o sultanismus, který je zkoumán na Ruské federaci pod výkonem moci prezidenta Putina.[2]

Náplní první kapitoly je představení demokratické formy vládnutí, její podmínky, které musí být dodržovány, a také záruky na její ochranu. Při jejich nedodržení a nerespektování nedochází automaticky k přeměně na totalitní formu vlády. Jde o vládu zvolenou ve volbách, jež nedbá všem pravidlům demokratické společnosti, a proto se z ní stává neliberální demokracie. Nedemokratická forma vládnutí je dělena na totalitní a autoritativní. Po představení signifikantních znaků těchto

[1] DRULÁK, Petr a kol. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál, 2008, s. 35–37.
[2] GULOVÁ, Lenka, ŠÍP, Radim. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 72–74.

forem vládnutí a jejich předních autorů je podrobněji charakterizován komunismus, jelikož měl značný vliv na formování pozdější Ruské federace a její směřování.

Druhá kapitola je věnována znakům tzv. ideálního sultanismu. Jsou představeny myšlenky původních teoretiků, jež prvně definovali tuto formu vládnutí, ale i těch, kteří navázali na jejich práci. Demonstrovány jsou tak znaky charakteristické pro sultanismus, rozdíly a specifika daného vládnutí oproti totalitní a autoritativní formě vlády. Představené znaky sultanismu budou využity v analytické kapitole, ze kterých bude vytvořena vlastní hodnotící škála, zodpovídající výzkumnou otázku.

Obsahem následující kapitoly je kontextuální průřez ruskou minulostí od rozpadu Sovětského svazu v roce 1991. Je nastíněn rozpad této bývalé velmoci a osoba Borise Jelcina, jež na tom měla značný podíl. První ruský prezident postupně oslaboval pracně vytvořené demokratické principy a právní stát, který byl stále v začátcích. Toto neustálé podrývání státních autorit vedlo nevyhnutelně k vzestupu oligarchů, klientelismu a zločineckých organizovaných skupin, které měly zásadní vliv na formování ruského státu a jeho směřování. Poslední roky vlády Jelcina byly poznamenány jeho nemocí, kvůli které nemohl fakticky vládnout. Vznikla tak skupina nejbližších, která vládla za něj. Vláda „rodiny", která reálně řídila zemi, čelila i mnohým korupčním skandálům a tlakům opozice. Bylo proto důležité, aby následující prezident byl loajální ke svému předchůdci a jeho nejbližším. Započala tak kampaň hledání následovníka.

Osvědčil se tehdejší ředitel FSB[3] Vladimir Putin. Putin byl jmenován prvně jako premiér, aby mu později tento post pomohl v cestě až do Kremelského paláce. Po přebrání prezidentského úřadu Putinem v době napjaté společenské situace v zemi jsou představeny jeho kroky v úřadu a přeměna obrazu společnosti, které jsou poznamenány zvýšeným počtem bývalých bezpečnostních příslušníků na úřednických pozicích. Vytváření mediálních monopolů vedlo k záměrnému zkreslování informací, které byly reprodukovány ruskému obyvatelstvu a jejich následné manipulaci řízené z Kremlu. Boj proti nacionálnímu terorismu, vybrané vojenské konflikty, a především útlak opozičních politiků, aktivistů a odpůrců.

Třetí kapitola shrnuje vývoj největší země světa do okamžiku vypuknutí války na Ukrajině v únoru 2022. Obsahem čtvrté kapitoly je identifikace autorem vybraných definičních kritérií sultanismu, která jsou zkoumána v souvislosti s typem vládnutí prezidenta Putina. Je rozebrána jeho cesta k moci, míra institucionalismu či síla jeho kultu osobnosti. Taktéž je představena ideologie, síla mobilizace občanů, monopolizace strategických odvětví průmyslu a ohromná

[3] Federální bezpečnostní služba.

všudypřítomná korupce. Stanovená kritéria jsou bodově ohodnocena a jejich součet je následně vyhodnocen na bodové škále pro detailnější zařazení na stupnici sultanismu.

Není mnoho autorů, kteří se věnují zpracování problematiky sultanistických režimů. Jeden z důvodů může být ten, že tyto myšlenky byly zformulovány již ve 20. století a později byly už jen doplňovány. Autor práce proto vychází ze závěrů těch, kteří jako první přišli s definičními znaky takového režimu. První, kdo zmiňoval pojem sultanismus, byl Max Webber. Ten jej definoval jako extrémní formu patrimonialismu, ve které je příznačná autorita založena především na osobní moci vykonávané vládcem. Zdůrazňoval rozdílné kroky sultanistického vládce, jež jsou oproti tradičnímu vládci poháněny jeho osobním prospěchem. Na Webbera navázal Günther Roth tím, že od pojmu tradiční legitimity oddělil patrimonialismus a zdůraznil tím personalistický aspekt patrimonialismu.

Z myšlenek obou autorů vycházel Juan José Linz, když charakterizoval rozdílné režimy od totalitních a autoritativních a identifikoval osobní systémy vlády. Linz s Chehabim postupem času přišli se závěrem, že tato sultanistická forma vlády je natolik specifická, že ji přeřadili z autoritativních režimů a umístili s autoritativními a totalitními režimy na stejnou úroveň. Wolfgang Merkel je jedním z posledních autorů, jehož bádání bylo použito v této práci. Podobně jako Linz, tak i Merkel vytvořil typologii nedemokratických režimů. Jeho typologie se v mnohém nelišila od Linzové, která je odbornou veřejností považována za nejkvalitněji zpracovanou a je tak předlohou pro výzkumníky sultanistických režimů. Samotný sultanismus jako jeden typ zařadil pod autoritativní režimy.

Téma nedemokratických režimů je v současnosti kvalitně zpracováno. Povědomí o těchto režimech je rozšířené. Problém tkví v jeho nadužívání, nesprávné formulaci, či ve schválnosti vadného použití takového označení. Atraktivita tohoto tématu přitahuje široké spektrum společnosti. Častějším počinem je však nyní zkoumání režimů, jež jsou na pomezí autoritarismů a demokracie, tedy hybridní režimy, které velice dobře zpracovali Fareed Zakaria, Matthijs Bogaards nebo Steven Levitsky s Lucanem A. Wayem ve společném díle *Competitive Authoritarianism*. Asijské a latinsko-americké státy podléhají studiím sultanistických režimů častěji než státy evropské, kterým není věnováno tolik pozornosti, což může být připisováno i demokratické vyspělosti starého kontinentu. Linz svou komplexní typologií jednotlivých nedemokratických režimů zachránil různé režimy od zařazení jako čistě totalitní či na základě ideologie jako fašistické. Na jeho práci opět navazoval Merkel a vytvořil zřejmě nejrozšířenější typologii nedemokratických režimů rozdělenou na komunistické totalitní režimy, fašistické totalitní režimy a teokratické totalitní režimy.

Pro zpracování tématu práce byla pro autora stěžejní monografie *Sultanistic Regimes*, kterou napsal Linz ve spolupráci s Houchangem Chehabim a která je i přes své stáří stále nejkvalitnější a nejvíce využívaná. V publikaci se věnovali teoretickým východiskům sultanismu, prostor pro jednotlivé případové studie vybraných zemí však přenechali jiným autorům. V této odborné publikaci je popisován ideální sultanismus a je vysvětleno, že žádný dosavadní nedemokratický režim nebyl plně sultanistický, přičemž každý z režimů zatím splňoval pouze některé ze znaků sultanismu. Stejně tak bude autor zkoumat, jaké znaky splňuje „Putinovo Rusko" a jakého hodnocení dosáhne na škále ideálního sultanismu. Na základě sultanistických kritérií autor vytvoří vlastní škálu, která povede k vyhodnocení bodování a určení, na kolik se „Putinovo Rusko" blíží ideálnímu sultanismu. Jako další publikace je využita *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America*, *and Post-Communist Europe,* na které pracoval s Alfredem Stepanem a v neposlední řadě *Totalitarian and Authoritarian Regimes.*

Pro hlubší vhled do problematiky jsou využity myšlenky i dalších politologů z českého prostředí. Jsou jimi Stanislav Balík a Michal Kubát, kteří ve svém díle *Teorie a praxe nedemokratických režimů* představili problematiku nedemokratických režimů a je zde velmi důkladně vysvětlena i samotná problematika pojmosloví, která může způsobit nesprávné pojmenování dané skutečnosti. Velice kvalitní zpracování signifikantních znaků totalitarismu představili v díle *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* Carl Friedrich a Zbigniew Brzezinski.

Podrobný vývoj situace a společenských vztahů v Ruské federaci je čerpán z mnoha odborných knih, předně z anglické publikace *Russia after 2020: Looking Ahead after Two Decades.* Jedná se o jedno z nejnovějších děl, které se zaobírají děním v ruském státě. Dále *Čím méně víte, tím lépe spíte. Ruská cesta k teroru a diktatuře za Jelcina a Putina* od Davida Sattera, jenž sám působil v Sovětském svazu a pozdějším Rusku a čerpal tak z vlastních poznatků a zkušeností, či další anglická monografie *The New Autocracy: Information, Politics, and Policy in Putin's Russia.* Informace jsou čerpány i z dalších publikací a článků pro objektivní pohled autora, využity jsou rovněž internetové stránky neziskových organizací a audiovizuální materiály.

Odborný výzkum Putinova režimu zatím publikován nebyl. Je na něj ovšem nahlíženo jako na defektní demokracii, avšak ústavní reforma, jež mu dovoluje vládnout až do roku 2036, mnohé utvrzuje v přirovnávání k autokracii. Autor bude režim analyzovat jako režim sultanistický. Už teď je jisté, že ani tento režim nedosáhne ideálního sultanismu tak, jak jej popsal Linz s Chehabim a splní pouze některé znaky. Další výzkum by se tak mohl zabývat otázkou, jaké jednotlivé typologie nedemokratických režimů v sobě „Putinovo Rusko" ukrývá.

1 Teorie nedemokratických režimů

I přes to, že téma diplomové práce je sultanistický režim, který nelze považovat za demokratický, je nezbytné vymezit znaky demokratického vládnutí, které pomáhají definovat i ostatní režimy. Vznik neliberální demokracie – pomyslný střed mezi demokratickým a nedemokratickým režimem a rysy nedemokratických režimů dělené na autoritativní a totalitní.

1.1 Demokracie

Demokracie nenaplnila očekávání a nestala se ochráncem před tyranií a útlakem. Stala se konvencí, která umožňuje každé většině zbavit se vlády, která jí nevyhovuje.[4] Důležitým aspektem demokratizace je rozvoj politického systému, který umožňuje opozici soupeření s vládou. Podle Dahla, aby mohla vláda po určitou dobu reagovat na preference svých občanů považovaných za politicky rovnoprávné, musí mít všichni plnoprávní občané neomezené příležitosti:

1. k formulaci svých preferencí,
2. aby vyjádřili své preference vůči svým spoluobčanům a vládě pomocí individuálních a kolektivních akcí,
3. aby jejich preference byly brány na stejnou váhu a nebyly diskriminovány či přeměřovány.

K těmto třem nezbytným, i když pravděpodobně nedostačujícím podmínkám demokracie Dahl dále dodává, že instituce společnosti musí poskytnout nejméně osm záruk k tomu, aby tyto tři příležitosti existovaly mezi velkým počtem lidí v současnosti tvořící státy. Jsou jimi:

1. Svoboda zakládat organizace a vstupovat do nich,
2. svoboda projevu,
3. hlasovací právo,
4. způsobilost k výkonu veřejné funkce,
5. právo politických lídrů ucházet se o podporu a hlasy voličů,
6. alternativní zdroje informací,
7. svobodné a spravedlivé volby,
8. instituce pro to, aby vládní politika závisela na volbách a jiných projevech preferencí.[5]

S nástupem demokracie v minulém století přišly i rozhodující změny v rozsahu vládnoucích pravomocí. Po staletí bylo úsilí vedeno k omezení vládních pravomocí, čemuž napomáhal postupný vývoj ústavy. Kontrola vlády ze strany volených zástupců většiny činila jakékoli jiné kontroly

[4] HAYEK, F. A. *New Studies in Philosophy, Politics, Economics, and the History of Ideas*. Chicago: University of Chicago Press, 1985, s. 152.
[5] DAHL, Robert A. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven and London: Yale University Press, 1971, s. 1–3.

pravomocí vlády zbytečnými. Demokracie tedy nepostrádala žádné jiné ústavní záruky, které byly vyvinuty v průběhu času.

Tak vznikla neomezená demokracie, jejíž důsledky stále přetrvávají. Veškerá demokracie, kterou dnes na Západě[6] známe, je víceméně neomezená demokracie. Je důležité mít na paměti, že pokud by se instituce neomezené demokracie nakonec ukázaly jako neúspěšné, nemusí to znamenat, že demokracie samotná byla chybou, ale pouze to, že jsme se o demokratizaci pokusili špatným způsobem.[7]

Protože je liberalismus úzce spjat s demokracií, trval na právu a odporoval všem zákonným privilegiím. V boji za ústavní vládu v devatenáctém století byla liberální a demokratická hnutí často zaměňována. Postupem času se stále zřetelněji projevovalo, že obě doktríny se zabývaly odlišnými otázkami. Liberalismus se zabývá funkcemi vlády a zejména omezením všech jejích pravomocí. Demokracie se zabývá otázkou, kdo má vládu řídit. Liberalismus vyžaduje, aby veškerá moc, a tedy i moc většiny, byla omezena. Demokracie začala považovat aktuální většinové mínění za jediné kritérium legitimity vládnutí.

Liberalismus je neslučitelný nejen s neomezenou demokracií, ale i s ostatními formami neomezeného vládnutí. Předpokládá omezení pravomocí zástupců většiny tím, že vyžaduje dodržování zásad výslovně stanovených v ústavě, nebo přijatých podle obecného mínění, a tím možnost omezit zákonodárství.

Přestože důsledné uplatňování liberálních zásad vede k demokracii, demokracie zachovává liberalismus pouze tehdy, dokud se většina zdrží využívání svých pravomocí k tomu, aby svým stoupencům poskytovala zvláštní výhody, které nemohou být nabídnuty všem. Toho by mohlo být dosaženo v zastupitelském sboru, jehož pravomoci by se omezovaly na přijímání zákonů ve smyslu obecných pravidel řádného chování, na nichž by existovala shoda mezi většinou. Je to však velmi nepravděpodobné u shromáždění, které zpravidla řídí vládní program.

Takové zastupitelské shromáždění, které spojuje zákonodárné pravomoci s vládními, je omezeno jen pravidly, jež si může samo měnit. Většina z nich se pravděpodobně nebude zakládat na skutečné shodě o zásadách. Půjde o složení z koalic různých organizovaných zájmů, které si budou vzájemně přiznávat zvláštní výhody. Tam, kde se rozhodnutí přijímají výměnou zvláštních výhod pro různé skupiny a kde vytvoření většiny schopné vládnout závisí na této výměně, je skutečně téměř nemyslitelné, aby tyto pravomoci byly využívány pouze v obecném zájmu.

[6] Zejména USA, Kanada, Austrálie, Nový Zéland; dále v práci jen jako „Západ".
[7] HAYEK, F. A. *New Studies in Philosophy*…, s. 152–153.

Na základě těchto důvodů se může zdát, že se neomezená demokracie vzdá liberálních principů ve prospěch diskriminačních opatření přinášejících prospěch různým skupinám podporujícím většinu. Otázkou také zůstává, zda demokracie může být dlouhodobě zachována, pokud opustí liberální principy. Pokud vláda převezme úkoly, které jsou příliš rozsáhlé a složité na to, aby se vláda mohla efektivně řídit většinovými rozhodnutími, zdá se nevyhnutelné, aby účinné pravomoci přešly na byrokratický aparát, který bude stále více nezávislý na demokratické kontrole. Není proto vyloučeno, že opuštění liberalismu může vést v dlouhodobém horizontu rovněž k zániku demokracie.

Liberální demokracii nalezneme nejčastěji v západních zemích, jako jsou Spojené státy americké, Kanada, Velká Británie, Austrálie či Nový Zéland. Jde o takový politický systém, který se snaží o obranu a rozšíření občanských svobod proti zásahům státu; omezení nebo regulaci vládních zásahů do politických, ekonomických a morálních záležitostí týkajících se občanů; rozšíření prostoru pro náboženské a ekonomické svobody, taktéž svobodu myšlení; zpochybnění požadavků zájmových skupin usilujících o zvláštní privilegia; rozvíjení otevřené společnosti talentovaným lidem, která odměňuje občany podle jejich zásluh a nikoli podle postavení, výsad nebo statusu; vytvoření pravidel, která maximalizují blahobyt všech nebo většiny občanů.

Panuje obecná shoda na tom, že liberální demokracie je založena na čtyřech základních principech:

1. přesvědčení, že je člověk rozumný a uvažuje racionálně,
2. víra v rozum a vývoj, založená na předpokladu, že růst a pokrok jsou přirozenou podmínkou lidstva, přičemž politika je uměním kompromisu,
3. konsenzuální teorie společnosti, založená na přesvědčení, že společnost je určitým druhem vzájemně prospěšného sdružení, založeného na touze po řádu a spolupráci, nikoli na nepořádku a konfliktu,
4. obezřetnost ke koncentraci moci u jednotlivců, skupin nebo vlád.[8]

V návaznosti na to jsou liberální demokracie organizovány tak, aby definovaly a omezovaly moc s cílem podpořit legitimní vládu v rámci spravedlnosti a svobody. Moc – v psané ústavě jsou stanoveny kontrolní mechanismy, mezi něž patří oddělení moci zákonodárné, výkonné a soudní. Dále též konvence chování a spravedlivý právní systém, který doplňuje politický systém. Zákonnost – aby mohla vláda legitimně vládnout, musí uspět ve veřejných cyklicky se opakujících volbách, ve kterých získá podporu obyvatelstva. Spravedlnost – stát zajistí spravedlivé zacházení svým

[8] *Liberal Democracy* [online]. AustralianPolitics.com [cit. 7. dubna 2023]. Dostupné z: https://australianpolitics.com/democracy/key-terms/liberal-democracy.

občanům tak, aby žili v prostředí, kde převládá zastupitelská demokracie, která se řídí ústavou, svobodnými volbami a omezením moci. Svoboda – musí existovat možnost volby mezi alternativami a svoboda dělat to, co zákon nezakazuje. Zákazy by měly existovat pro obecné blaho a měly by být respektovány politické a občanské svobody.[9]

Proti liberální demokracii stojí neliberální. Ta je sice považována stále za demokracii, ovšem poznamenaná nedodržováním demokratických zásad. Jde o formu vlády, ne nutně autoritářskou či totalitní, ale takovou, která byla zvolena ve svobodných volbách[10] a pro kterou je význačné: konsolidace moci ve výkonné moci, charismatický vůdce, narušení nezávislosti soudní moci, oslabení postavení parlamentu, využití přímé demokracie, populistická rétorika/propaganda, diskriminace menšin, monitorování a formování občanské společnosti, cenzura médií a internetu, omezování akademické obce a vzdělávacích programů, cílené represe vůči oponentům, omezování svobody projevu a shromažďování, nedodržování zásad právního státu a lidských práv, zneužívání státních zdrojů, oslabení volebního procesu, vytváření vnějších nepřátel.[11]

1.2 Totalitarismus a totalitární režim

Spory a diskuse vedené na téma, zda je totalitarismus zakořeněn v lidském chování od počátků existence života na zemi nebo se vyvinul až v moderních společnostech, nám ukazuje, že politologové byli rozčleněni na dva pomyslné tábory. Do první skupiny autorů můžeme zařadit zahraniční autory J. L Talmona, K. R. Poppera nebo českého politologa Vladimíra Čermáka. Tito autoři vycházeli z vlastností člověka a jeho stinných stránek. Podle nich už v dobách antiky, kdy vznikaly první státy jako například starověká Sparta, se dá hovořit o totalitní formě vlády.[12] Už tehdy definoval Aristoteles tři tolerované „ideální" formy vlády: monarchii spravedlivého vladaře, aristokracii „vyvolených bohatých" a jako poslední politeiu – velkou skupinu rozhodující ve prospěch ostatních. Přidanou hodnotu viděl v těžší manipulaci a korupci vládnoucích než u dvou výše zmíněných. Aristoteles definoval tak tři nevhodné formy vládnutí: demokracii, oligarchii a tyranidu, vládu despoty, kterému jde jen o vlastní prospěch.[13]

Představitelé druhé skupiny hledali kořeny, počátky a rozdíly v tom, od kdy je možno ten či onen stát považovat za totalitní. Dle jejich názorů je důležitost okamžiku, nebo spíše doba moderní

[9] *Liberal Democracy* [online]. AustralianPolitics.com [cit. 7. dubna 2023]. Dostupné z: https://australianpolitics.com/democracy/key-terms/liberal-democracy.
[10] ZAKARIA, Fareed. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 1997, roč. 76, č. 6, s. 22.
[11] *Democracy at Risk*. [online]. globalchallenges.ch, září 2017 [cit. 7. dubna 2023]. Dostupné z: https://globalchallenges.ch/figure/what-is-illiberal-democracy/.
[12] BALÍK, Stanislav. Totalitní a autoritativní režimy. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, č. C 54, 2007, s. 42.
[13] HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 47.

rozdělené, beztřídní společnosti. Lépe řečeno masové atomizované společnosti.[14] To můžeme spatřovat v největší míře po 1. světové válce, ale též v pozdějších letech, kdy dochází v monarchiích k předání vlády do rukou volených zástupců lidu. Jedině tato vnitřně nedělená společnost dává vládcům technologické nástroje pro totální – masové ovládnutí společnosti. Do této druhé skupiny řadíme Hannah Arendtovou nebo Giovanniho Sartoriho.[15]

Ani jedna ze stran se nepřela o znacích takového režimu, o jejich podstatách, důvodech a cílech. Samozřejmě každý autor přikládá určitému rysu větší či menší váhu, s nějakým znakem může polemizovat, jinak jej nazývat. Nepřeli se ovšem o tom, že by to bylo lidské, vhodné či „demokratické" vládnutí. Měli jasno, že takové státy spíše tíhly k tomu, co dnes nazýváme nedemokracie než demokracie. Nikdo z nás by nechtěl žít v zemi, kde se bojíme říct svůj názor nebo se jinak projevit, a jestli daný stát nazveme totalitní nebo ne, nic nezmění na tom, že to správné nebylo.

V rámci definice totalitarismu, je dobré vycházet z původního textu Carla Joachima Friedricha a Zbigniewa Kazimierze Brzezinskeho „*Totalitarian Dictatorship and Autocracy*", kteří definovali totalitarismus na základě několika bodů. Podle nich každý totalitní režim splňuje následující. V zemi je jediná pravdivá ideologie, která pohltila celou společnost. Tuto svatou ideologii vyznává a razí jediná tolerovaná politická strana, v jejímž čele zpravidla stojí silný vůdce. Velmi podstatným prvkem je tajná policie, která plní důležitou roli kontroly a udržuje teror ve společnosti. Kdyby přeci jen selhaly předešlé instrumenty, je zde mediální monopol, který drží strana, potažmo stát, a ten lidem přináší idealizovanou pravdu a lži o nepříteli, který vyčkává za hranicemi na sebemenší polevení morálky z řad prostých obyvatel. Finance hrají podstatnou roli. Ekonomika je řízena centrálně a z velké části stojí na zbrojařském průmyslu.[16] Právě finanční kritérium je pro mnoho politologů diskutabilním prvkem totalitního státu.

I když řadíme H. Arendtovou a G. Sartoriho do skupiny politologů, kteří kladou důraz na spjatost totalitarismu až s moderní společností, i mezi nimi dochází k odlišnostem v názorech. Jedním z rozdílů je ten, že H. Arendtová klade větší důraz na teror. Ten byl pro ni klíčový při její definici totalitarismu ve spojitosti s holocaustem páchaným nacistickým Německem, před kterým sama prchala. Sartori po zkušenostech s komunistickými režimy střední a východní Evropy neklade tak významný kredit na uplatňování teroru. Tvrdí, že teror je spíše patologickým jevem.[17]

---

[14] BROOKER, Paul. *Non-democratic regimes: theory, government and politics*. New York: St. Martin's Press, 2000, s. 10.
[15] BALÍK, Stanislav. Totalitní a autoritativní režimy..., s. 42.
[16] FRIEDRICH, Carl J., BRZEZINSKI, Zbigniew. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. 2. vydání. New York: Frederick A. Praeger, 1965, s. 230–235.
[17] BALÍK, Stanislav. Totalitní a autoritativní režimy…, s. 43.

Sartori jde ve svém bádání a charakteristice více do hloubky než ostatní autoři, nespokojuje se s obecnou definicí totalitních forem vlády, dělí je na fáze prosazování a stabilizaci. Velký důraz klade na rutinu, kterou spatřuje v neustálém a vše obklopujícím teroru, čistkách ve společnosti, ať už z řad prosté dělnické třídy, střední třídy či prominentů režimu. Teror a čistky jsou ovšem na základě „práva" a ochrany společenských zájmů, a to vše se děje v pracovních, koncentračních, převýchovných táborech nebo jak jej nazývají v Rusku – gulazích. Název nehraje žádnou roli, každý plní stejnou úlohu, a to dostat z nechtěných nebo neposlušných jedinců poslední zbytky soudnosti a lidskosti. Nicméně není to tak, že pokud schází teror, čistky nebo tábory, že by takový režim nemohl být nazýván Sartorim jako totalitní.[18]

Pro tuto práci významný americký politolog španělského původu Juan José Linz byl autorem kapitoly „Totalitarian and Authoritarian Regimes", která byla součástí díla *„Handbook of Political Science"*. Linz v ní vymezuje tři hlavní kategorie nedemokratických režimů. Rozdělil je na totalitní, demokratické a na autoritativní.[19] Poslední zmíněné dále dělil na: byrokraticko-vojenské režimy, organický etatismus, postdemokratické mobilizační režimy, mobilizační režimy po získání nezávislosti, rasové „demokracie", nedokonalý totalitarismus, pretotalitní autoritativní režimy a posttotalitní režimy.

I díky dílu Fridricha a Brzezinského vymezil tři podmínky charakterizující každý totalitní režim, aby se tak mohl označovat.

1. Vytvořené monistické (nikoli monolitické) centrum moci, ze kterého je odvozována veškerá legitimní pluralita institucí a skupin. Jde převážně o politický výtvor ze „shora" než o přímý důsledek dynamiky společnosti a její reakci na společenské dění.

2. Výsostná, nezávislá a více či méně vědecky propracovaná ideologie, se kterou se vládnoucí vrstva nebo vůdce identifikuje a na základě níž se vládne nebo jsou prováděny politické kroky. Ideologie jde hlouběji než konkrétní program nebo hranice legitimní politické akce jen proto, aby prokázala smysl a důvod bytí na zemi.

3. Občanská participace a aktivní mobilizace pro politické a sociální otázky je podporována, vyžadována, odměňována, a především řízena jedinou stranou prostřednictvím jejich organizací. Pasivní poslušnost a apatie, jejich ústup do rolí poddaných či trpných. Právě to je charakteristické pro mnoho autoritářských režimů a považováno vládci za nežádoucí.[20]

[18] BALÍK, Stanislav. Totalitní a autoritativní režimy…, s. 43.
[19] LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2000, s. 183–256.
[20] LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*…, s. 70.

Nemění se jen lidé, ale přetvářejí a vyvíjí se i jednotlivé režimy po celém světě. Dnes s odstupem času můžeme říct, že dělení dle J. J. Linze na totalitní, autoritářské a demokratické režimy není zcela aktuální. Je to ten samý posun, jako když se při psaní signifikantních znaků autoři postupně odkláněli od tyranidy, která byla příznačnou především pro antické Řecko. Stejně tak i autoři postupně konkretizují své teorie na dnešní režimy. Musejí je lépe vystihnout a představit. Nejde o žádné nálepkování staré = špatné, přesně tak postupoval i J. J. Linz, když doplnil a konkretizoval myšlenky Fridricha a Brzezinského. I dnešní autoři nahlíží na současné a minulé režimy trochu z jiných uhlů a perspektiv.

Tím, kdo se snažil lépe vystihnout režimy nejnovější doby, je zajisté německý politolog Wolfgang Merkel, který se snažil zahrnout co největší počet takových režimů. Nedával moc prostoru výjimkám či deviantním případům. Dá se říci, že prezentoval zřejmě nejrozšířenější typologii totalitních režimů. Rozdělil je do tří skupin: komunistické totalitní režimy, fašistické totalitní režimy a teokratické totalitní režimy.

Komunistické nedemokratické režimy rozdělil na základě nositele moci na „Parteidiktatur" – diktatura strany a „Führerdiktatur" – diktatura jedince. Dle Merkela je totalitní pouze Führerdiktatur. Řadí do ní skutečné totalitní formy vlády v dějinách komunistické éry. Tím, že Merkel rozlišil fašistické (a komunistické) totalitní a autoritativní režimy, vyřešil problém zařazení různých fází vývoje komunistických a nacionálně socialistických systémů. Řadí sem pouze období německé Třetí říše v letech 1938–1945, jelikož došlo k dokonalému naplnění požadavku monistického mocenského centra, teroristického charakteru uplatňování zákonů a totálního odmítání lidských a občanských práv.

Do teokratických nedemokratických režimů zařadil islámské varianty totalitních režimů, ve kterých je legitimita systému odvozována z fundamentalistického výkladu náboženství. Jako příklady uvádí íránskou džumhúríju pod vládou ajatolláha Chomejního od roku 1979 či talibanskou éru v Afghánistánu.[21]

1.2.1 Komunistický režim

Označení režimu za komunistický se užívá k popisu takové společnosti, která vychází zásadně z marxistických myšlenek, poznamenaných leninismem a stalinismem.[22] Pojem komunismus v sobě skrývá dva rozdílné významy. Prvním z nich je mezinárodní hnutí, kterému jde o svržení kapitalistického systému, druhý označuje novou společnost v budoucnosti. Automatické

[21] MERKEL, Wolfgang. *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*. Opladen: Springer VS, 1999, s. 50–52.
[22] HEYWOOD, Andrew. *Politologie*…, s. 55.

pojmenovávání systému komunistický jen proto, že se označoval jako socialistický, budil u mnoha bývalých komunistických politiků rozpaky. Dle nich je komunismus konečnou fází socialismu, o které však nikdy netvrdili, že jí bylo dosaženo. Sami členové vládnoucích stran se navzájem označovali za komunisty a nepřímo tak přiměli západní politology k označení státních zřízení a systémů za komunistické, i když takové nebyly.

Komunistické státy se vyznačují jako výrazné politické a hospodářské organizace. Označením něčeho jako socialistické je poněkud vágní. Takto byly označovány vlády, strany nebo hnutí v mnoha zemích, které byly kapitalistické a které nikdy nepřijaly marxisticko-leninskou ideologii. Po vyhraných svobodných volbách byly sice sestavovány vlády lidmi, kteří se označovali za socialisty, nikdy ovšem netvrdili, že vytvořili socialistický režim, nebo že se o něj pokoušeli. Během posledních desítek let je jasné, že už ani sociálnědemokratické strany neprosazují myšlenku vytvoření socioekonomického systému, jež by se dal nazývat socialismem.

Rozdíl mezi komunistickou a sociálnědemokratickou stranou je vcelku jasný. V zemích, které se dostaly pod patronát komunistického režimu, se komunistická strana vůbec nezdráhala nastolit svou formu vlády. Zahraniční vojenská podpora, ne vždy sovětská, znamenala ve většině případů výsledek násilného převzetí moci. Svobodné volby byly neoblíbené pro komunistické strany, ty získávaly daleko menší podporu dělnické třídy než sociálnědemokratické, jež respektovaly a uznávaly principy pluralistické demokracie. V západních zemích 20. století neplatilo, že by socialismus znamenal nutně komunismus. Socialisté a komunisté sice mohli být v určité chvíli spojenci, jejich pohled na svět, rozdíly ve využitých prostředcích, a hlavně v samotném cíli, je ale rozděloval.[23]

Monopol komunistické strany je důležitým rysem komunismu. Za vlády Stalina šlo o diktaturu proletariátu, kterou prosazovala vládnoucí strana. Od 60. let můžeme spatřovat jistý posun v používání oficiálního termínu vládnoucí úloha strany. Vedle strany zde byly ministerstva, armáda a tajná policie, ve kterých byli všichni výše postavení členové zároveň členy strany. Každá z těchto organizací měla svou stranickou buňku. Navíc zde byl i nepřetržitý dohled zvláštního oddělení ústředního výboru strany. V těchto státech vždy vítězila politika moci nad právem a vliv strany sahal až do soudní moci.

Dalším znakem je demokratický centralismus, jenž je spojován s Leninem. Význam demokratické části pojmu spočívá v tom, že problém měl být prodiskutován před přijetím řešení. Demokratický centralismus byl často předmětem srovnání s byrokratickým centralismem, přičemž

[23] BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*. Brno: Jota, 2011, s. 133–138.

byrokratický centralismus byl považován za nevhodný, a to proto, že nebyl brán v potaz hlas strany. Demokratický centralismus byl v praxi byrokratický. Označoval hierarchickou a disciplinovanou stranu, v níž byly debaty nad problémy velmi omezené. Velká část moci se koncentrovala v ústředním výboru, jeho sekretariátu a odděleních. Důležitější roli hrálo politbyro a jedinec. Byl jím generální tajemník a stál na vrcholu této hierarchie.

Ať už legálně nebo ne, existovalo i soukromé vlastnictví, a to především v zemědělství. V mnohem větší míře však bylo nekapitalistické vlastnictví výrobních prostředků pod dohledem státu, především průmysl nebo těžba. Společné vlastnictví a výroba byly jedním z hlavních cílů komunistických režimů, a to přímo navazuje na příkazovou ekonomiku. Každé jednotlivé odvětví průmyslu bylo pod dohledem státních struktur, které řídilo politbyro. Ekonomiku spravovala strana, a tak není vůbec překvapivé, že veškeré postupy musely být předně v souladu s ideologií. Inovativní způsoby práce, či dokonce změny mohly být pouze takové, které by neohrožovaly režim a zůstaly by pevně v mezích ideologie.

Komunisté hlásali, že skoncují s chudobou a hladomorem, odstraní společenské rozdíly, nastolí světový mír a celkově vzbuzovali dojem, že dokážou vyřešit veškeré problémy občanů. Předposledním rysem je prohlášení vybudovat komunismus, jenž by legitimizoval cíl. Tato myšlenka byla více ideologická než praktická. Pro mnoho lidí, kteří se octili ze dne na den v komunismu, to bylo jisté vysvobození, zodpovězení otázek, na které neznali odpověď. Toto prvotní zaslepení však začalo brzy opadat a lidem přestávaly stačit pouhé sliby. Ideologové hlásali, že komunismus je tím cílem, který hledají. Tím byla také ospravedlněna všemohoucí role strany, jež držela veškerou moc. Tato strana tak mohla využít teoretických znalostí s nedostatečnou praxí, aby mohla svým občanům představit vysněnou budoucnost.[24]

Sounáležitost s komunistickým mezinárodním hnutím, a především jeho samotná existence, je posledním definičním znakem. Strany si do svých názvů přidávaly označení dělnická, sociálnědemokratická, lidová nebo socialistická. Pojem komunistická tak nemusel být nutně obsažen v názvu strany, aby bylo všem jasné, že se o ni jedná. Strany v průběhu své existence viděly ve změnách názvů možnost přilákat nové voliče tím, že jim mohou nabídnout nové příležitosti.[25]

1.2.2 Nacistický režim

Nacionální socialismus neboli zkráceně nacismus je název označující totalitní formu vlády přeloženou z německého Nationalsozialismus. V češtině jej můžeme doslovně překládat jako národní socialismus. Jako první se tak začali označovat příslušníci NSDAP – národně socialistická

[24] BROWN, Archie. *Vzestup a pád…*, s. 138–148.
[25] BROWN, Archie. *Vzestup a pád…,* s. 138–148.

německá dělnická strana. Dle Leóna Poliakova se jedná o krajně pravicovou totalitní ideologii prvně uplatňovanou právě NSDAP. Dalšími znaky jsou nadřazenost árijské rasy a nacionalismus.[26] Andrew Heywood dodává navíc k výše zmíněnému genocidní antisemitismus, esencialismus, extrémním rasismus, rasovou čistotu, biologickou nadřazenost, a navíc i nacistickou světovládu. Zmiňuje taktéž model válečné ekonomiky, která by dokázala režim udržet.[27]

Jde o antiintelektuální a teoretické hnutí zdůrazňující vůli charismatického diktátora.[28] Tím diktátorem byl Adolf Hitler. Muž, který využil sociálních a ekonomických krizí v Německu, ale i v celé Evropě, aby se tak dostal k moci a mohl realizovat své kruté a nelidské plány. Jako výborný rétor a účastník 1. světové války se nemohl vyrovnat s tím, když se jako raněný v civilu dozvěděl, že velkolepé císařství padlo. Vinu svaloval na špatnou morálku svých spolubojovníků, na špatné velení, ale i na postupné rozvracení společnosti židy a komunisty.

Právě tato etnika a další, jež nebyla čistě árijská, musela být zničena, jinak by zničila árijskou rasu. Takto Hitler ospravedlňoval své kroky, kterými jen bránil zostuzený německý lid. Třetí říše tak nechala vzniknout koncentračním táborům, kam byli deportováni zajatci. Ti byli poté systematicky zabíjeni nebo museli v nelidských podmínkách pracovat, za což v mnoha případech zaplatili i svým životem. Tábory taktéž sloužily například jako výzkumné ordinace. Němečtí lékaři se zde snažili přijít na to, jak by zapříčinili, aby se německým ženám rodila dvojčata z důvodu rychlejšího růstu populace.

Nacistický režim by nikdy nevznikl nebýt těžkých podmínek, ve kterých se nacházelo Německo po 1. světové válce. Aby se takový režim udržel při životě, byla nutnost konfiskace majetku Židů, Romů, Slovanů a všech těch, kteří nesplňovali kritéria režimu, kritéria čisté rasy. Byla jediná správná nacistická ideologie, která neměla žádné zábrany. Nacistická ideologie byla expanzivní, nikdo a nic ji nemohlo stát v cestě. Války vedeny kvůli ochraně rasy vedly až k záhubě celého nacistického státu. Tím skončila jedna z nejkrutějších a nejkrvavějších kapitol lidských dějin.

1.3 Autokracie a autoritativní režim

Autoritarismus je odvozen ze slova autorita, toto odvození přineslo i řadu terminologických nejasností a omylů. Autorita a autoritarismus jsou významově naprosto odlišná slova a jejich

[26] POLIAKOV, Léon. *The Aryan Myth: A History of Racist and Nacionalistic Ideas in Europe*. New York: Barnes & Noble Books, 1996, s. 76.
[27] HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 227.
[28] *Nazism* [online]. britannica.com, březen 2023 [cit. 7 dubna 2023]. Dostupné z: https://www.britannica.com/event/Nazism.

míchání a zaměňování způsobilo několik přešlapů a kontroverzí. Pejorativní používání slova autorita zapříčinilo, že jsme ho chybně dávali naroveň autoritarismu.

Správný význam je uznání, vzhlížení k někomu, kdo má přirozenou autoritu na základě svých schopností a dovedností, nikoliv někomu, kdo využívá sílu či jiné neetické praktiky k dosažení svého. Jak dokládá G. Sartori, z dříve pozitivního pojmenování se stalo kvůli nesprávnému používání a špatnému překladu německého slova *Herrschaft* něco hanlivého, nechtěného. Sartori klade důraz na to, že když už se nepodaří uchránit slovo autorita před pejorativností, tak alespoň musí být odděleno od autoritarismu. Problém vidí jak v lingvistickém, tak i meritorním pojetí.[29]

V době druhé poloviny 20. století docházelo k rozpadu mnoha koloniálních říší po celém světě. V reakci na to samozřejmě přišel vznik států nových a s tím i problém, jak se projeví nutnost modernizovat jednotlivé zaostalé společnosti. Na základě nutné modernizace a pro potřeby své teorie modernizace vytvořil Edward Shils první dělení, které zcela neodpovídalo demokratickému dělení. Rozdělil jej na čtyři kategorie: poručnickou demokracii, modernizační oligarchii, totalitní oligarchii a tradiční oligarchii.[30]

Pro autoritativní režimy se stala průlomová typologie J. J. Linze, který definoval autoritativní režim na základě vlády generála Franca ve Španělsku. V autoritativním režimu se podle Linze nachází limitovaný politický pluralismus, není zde jasná a jediná ideologie, zato je typická morálka, schází extenzivní či intenzivní politická mobilizace. Výjimkou mohou být některé etapy jejich vývoje a vůdce či výjimečně malá skupina osob uplatňující svou moc uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic.[31]

Pluralismus, a to ani v limitované formě, se v totalitarismu nevyskytuje vůbec. V demokraciích není pluralismus skoro vůbec limitovaný. Společenské a politické organizace tedy nejsou podřízeny jedinému centru totalitního typu. Mnohé organizace jsou režimem tolerovány, a dokonce i podporovány. Podpora a tolerance mají ale své meze, které nikdy nesmí překročit, nesmějí projevit nesouhlas či kritiku vůdce nebo režimu a je vyžadována loajálnost. Pluralismus je nejvíce spatřován v oblasti soukromého podnikání, sociální sféře a církvi.

Noví přední členové režimu jsou obvykle kooptováni z nejrůznějších složek společnosti a sektorů. Jde o heterogenní zázemí, ze kterého jsou členové dosazováni na předem vybrané pozice. Charakteristickým prvkem je menší počet profesionálních politiků, větší množství osob

[29] BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. přeprac. vydání. Praha: Dokořán, 2012, s. 55–56.
[30] ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha: Portál, 2000, s. 259–263.
[31] LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*…, s. 159.

pocházejících z byrokratických, technokratických, náboženských, armádních, ale i jiných zájmových kruhů.[32]

Odlišnost mezi autoritativním a totalitárním režimem se nachází v mentalitě oproti ideologii vše ospravedlňující. Zatímco ideologie je často vytvářena intelektuály, ale i pseudointelektuály, mentalita je spíše emocionální než racionální smýšlení, které lze jen těžce naučit. Jak je mentalita beztvará, vágní a proměnlivá, tak ideologie je pevně tvarovaná. Mentalita je reálnější, neobsahuje takovou míru utopie. Oproti lehce šiřitelné, utopické ideologii v totalitě, je mentalita hůře šířena mezi lidmi, není využívána ve vzdělání, nedostává se do konfliktu s vědou, vírou a náboženstvím.

Konflikt mentality s ideologií musí být chápán jako konflikt dvou krajních pólů. U autoritativních režimů můžeme vidět nejrůznější formy kombinace ideologie spolu s mentalitou, které vytváří jeden ze svých signifikantních legitimačních prvků. Negativem může být neatraktivnost takového režimu pro různé sociální skupiny, který není založen na vyznávané ideologii, jež by měla odpověď na vše.[33]

Jak již bylo výše poznamenáno, v definici autoritativního režimu nalézáme neexistenci mobilizace s výjimkou určitých fází stabilizace takového režimu. Opakem mobilizace je depolitizace, což je podstatným prvkem v rozlišení jednotlivých typů režimů. Tento prvek jsme v minulosti mohli spatřovat u režimů využívajících mobilizaci mas ke svrhnutí a přebraní moci. Ustavení jednotlivých režimů a jejich stabilizace je prováděna většinou prostřednictvím jedné strany a jejích organizací. Mobilizace dosud nezapojených sektorů společnosti je také jedním ze znaků typických počátků nového režimu při sesazování stávajícího režimu.

Tam, kde doposud byla soutěživá demokracie a s ní spojená větší míra aktivity obyvatel, se snáze a častěji přistupovalo k řešení této situace v podobě depolitizace a apatie. Občané se tak díky jejich nové, zpravidla velmi malé až žádné, roli cítili svobodnější a spokojenější. Nebyla už od nich vyžadována prakticky žádná participace, a to se samozřejmě nejvíce hodilo novým vůdcům. Stejně tak přišla i postupná apatie z řad těch, kteří byli na straně revoluce či na straně nové, což bylo vítáno vládcem ještě více, jelikož nemusel plnit sliby, ke kterým se zavázal k získání jejich podpory.[34]

Vedle totalitarismů a autoritarismů můžeme s postupem času, a to především po pádu železné opony, sledovat větší výskyt hůře zařaditelných režimů. Byly to sice volební, ale nedemokratické režimy s více stranami. Svůj podíl na tom má i třetí vlna demokratizace. Pozdější autoři byli nuceni v důsledku vzniku množství nových teoretických pojmů lépe, podrobněji, a hlavně jinak definovat

[32] LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*…, s. 159–162.
[33] Tamtéž, s. 162–165.
[34] Tamtéž, s. 165–168.

nově vzniklé režimy. Přistoupili k novým, tzv. hybridním teoriím.[35] Do této kategorie řadíme Matthijse Bogaardse, Wolfganga Merkela, Stevena Levitskeho, Lucana A. Waye, Fareeda Zakariu a mnoho dalších.

Takový režim není ani ryzí demokracie ani autokracie, je to ale režim, který má v sobě prvky z obou výše zmíněných. Ani zde není jasná terminologie, užívají se názvy jako neliberální demokracie, pseudodemokracie nebo například soutěžní autoritářství. Jedná se o režim, který není demokratický, ale je na něj vyvíjen tlak, aby se demokratickým stal. Musí proto přijmout, nebo alespoň napodobit demokratickou formu vlády. Snaží se o existenci formálně demokratických politických institucí, aby legitimizoval svou činnost a také skryl realitu autoritářské vlády.

Chybí zde transparentní volební soutěž, aby mohla být případná vládnoucí strana snadno odstraněna, pokud již nemá podporu. Volení zástupci mají omezené pravomoci. Limitovány jsou nejen samostatné volby, ale i soutěž politických stran. Volby stále neodrážejí volební preference a některé občanské a politické svobody jsou natolik omezeny, že se názorové směry a zájmy nemohou organizovat a projevovat. Výhra opozice je sice možná, ovšem za mnohem většího úsilí, dovedností a jednoty, než je tomu v demokracii. Přechod jednotlivých režimů byl nejistý a rozdílný. Z autoritářského režimu se mohla stát demokracie, avšak i liberalizovaný autoritářský režim či restriktivní, neliberální demokracie.[36]

[35] BOGAARDS, Matthijs. How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism. *Democratization*, 2009, roč. 16, č. 2, s. 399–423.
[36] DIAMOND, Jay Larry. Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, 2002, roč. 13, č. 2, s. 23–25.

2 Teorie sultanismu

V této kapitole autor představí vývoj sultanismu jako extrémní formu patrimonialismu tak, jak s ní pracuje Max Weber, kterého později doplnil Guenter Roth. Ten oddělil patrimonialismus od tradičního pojmu legitimity a Linz oba autory zpřesnil a stanovil čtyři formy osobního vládnutí. Po představení signifikantních znaků sultanistického režimu jsou ukázány rozdíly s autoritářskými a totalitními režimy. Posléze jsou stanoveny body, které budou využity v analytické kapitole pro definici režimu v Rusku a zodpovězení výzkumné otázky této práce.

2.1 Vývoj termínu sultanismus

První, kdo pracoval s pojmem sultanismus, byl německý sociolog Max Weber, který jej vymezil jako krajní formu patrimonialismu.[37] Sultanismus vzniká tehdy, když se pod tradiční nadvládou rozvíjí administrativa a vojenská síla, které jsou čistě v osobní gesci vůdce. Dříve se vůdcova autorita jevila jako přední skupina práv, která se změnila v jeho výsostné osobní právo, které si přivlastňuje stejně jako jakýkoliv běžný předmět vlastnictví. V zásadě může své právo zneužít jako každé ekonomické aktivum, může ho prodat či přislíbit jako záruku. Primární vnější podporu patrimoniální moci zajišťují otroci, kolonie, odvedení poddaní, ale také žoldnéřští bodyguardi a armáda (patrimoniální vojska).

Ovládnutím těchto nástrojů může vládce rozšířit rozsah svévolné moci a postavit se do pozice, kdy může udělovat milost a přízeň na úkor tradičních omezení patriarchálních a gerontokratických struktur. Tam, kde je nadvláda především tradiční, i když je vykonávána na základě osobní autonomie panovníka, bude nazývána patrimoniální autoritou; tam, kde skutečně působí především na základě vlastního uvážení, bude nazývána sultanismem. Přechod je rozhodně plynulý. Obě formy nadvlády se od elementárního patriarchalismu odlišují přítomností nejbližších osob.[38]

Patrimonialismus se navíc může uchýlit k monopolistickému uspokojování, které se zčásti může opírat o ziskové podniky, přijímání poplatků nebo zdanění. V tomto případě je vývoj trhů podle druhu zúčastněných monopolů vážně omezen iracionálními faktory. Důležité příležitosti k zisku jsou v rukou panovníka a jeho administrativních pracovníků. Financování patrimonialismu, a zejména sultanismu, má obvykle iracionální důsledky z následujících důvodů: 1) povinnosti uvalené na zdroje přímého zdanění mají tendenci jak z hlediska částky, tak z hlediska věcného plnění zůstat svázány s tradicí. Zároveň je zde naprostá svoboda, a tedy i libovůle vládce při určování poplatků, nově uložených závazků a při organizaci monopolů. Tento prvek svévole je

[37] Forma politické organizace, v níž je autorita založena především na osobní moci vykonávané vládcem, a to buď přímo, nebo nepřímo.
[38] WEBER, Max. *Economy and Society.* California: University of California, 1978, s. 231–232.

uplatňován jako právo. 2) Zcela chybí dva základy racionalizace ekonomické činnosti, a to základ pro vypočitatelnost závazků a rozsah volnosti, která bude soukromému podnikání umožněna.[39]

Tím, kdo dále pracoval s Weberovými myšlenkami a dále je rozvíjel, byl Guenter Roth. Zabýval se přehodnocením tradičního pojmu legitimity, oddělil pojem patrimonialismus od pojmu tradiční legitimity a zdůraznil personalistický aspekt patrimonialismu. Tento detradicionalizovaný personalizovaný patrimonialismus byl dosti matoucím způsobem označován jako osobní vládnutí a byl založen na osobní loajalitě spojené s hmotnými podněty a odměnami.[40]

Roth však stále odkazoval na Weberův archaický výraz sultanismus, když popisoval vysoce centralizovanou variantu osobního vládnutí, která umožňuje vládci maximální diskrétnost.[41] Vliv Webera byl taktéž zřejmý, když Roth tvrdil, že koncept patrimoniálního osobního pravidla se nejlépe uplatní na nové státy třetího světa, z nichž některé nemusí být vůbec státy, ale pouze soukromé vlády těch, kteří jsou dostatečně mocní k vládnutí.[42] Vznik takovýchto režimů je spojen se státy, které nejsou zcela průmyslově a hospodářsky rozvinuté. Jejich stabilita závisí na úspěchu při modernizování infrastruktury, ekonomiky a bezpečnostních složek.[43]

Rothovo pojetí patrimoniální osobní vlády později rozvinul Linz ke kategorizaci některých nedemokratických režimů, které se zdály být zcela odlišné od totalitních a autoritářských režimů. Linz přijal Rothovu představu, že osobní vláda je založena na osobní loajalitě spojené s materiálními odměnami, a určil čtyři různé systémy osobní vlády: moderní sultanismus, oligarchickou demokracii, caudillismus tzv. vládu vojenských náčelníků a caciquismus tzv. vládu místních politických bossů. Moderní sultanismus byl nejzřejmějším personálním režimem z těchto čtyř typů osobní vlády a Linzovo pojetí moderního sultanismu by se dalo využít k popisu typu personalistické diktatury, která nezapadala snadno do jiných kategorií.[44]

2.2 Znaky sultanistického režimu

Při popisování a určování signifikantních znaků sultanistického režimu Linz dodal, že definuje ideální, až utopický sultanistický režim, který se v praxi prakticky nevyskytuje a všechny režimy takto považované se mu snaží jen přiblížit.[45] Linz uznal, že sultanistická osobní vláda je založena na rozsáhlém používání strachu a také na osobní loajalitě spojené s materiálními odměnami.

[39] WEBER, Max. *Economy and Society*…, s. 238.
[40] Tamtéž, s. 195–196.
[41] Tamtéž, s. 203.
[42] Tamtéž, s. 196.
[43] LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*…, s. 153.
[44] Tamtéž, s. 143–144.
[45] CHEHABI, Houchang E., LINZ, Juan. *Sultanistic Regimes*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1998, s. 9.

Armáda a policie hrají v takovém režimu významnou úlohu. Muži, kteří se přímo podílejí na používání násilí k udržení režimu, jsou členy vladařovy osobní gardy.[46] Rozdíl od totalitních režimů vidí v tom, že užití teroru není ideologicky motivované ani ospravedlnitelné a absence ideologického závazku ze strany režimu je zjevná i z nedostatku masové mobilizace. Další rozdíl vidí v sultánově obohacování sebe, své rodiny a dalších členů vládnoucí skupiny.[47]

Oddělit režim od státu je prakticky nemožné, jelikož sultán ztělesňuje oboje. Jsou zde silné sklony k centralizaci a je kladen velký důraz na posilující postavení státních institucí. Více pozornosti je ovšem věnováno státním i nestátním ozbrojeným složkám, které plní především roli stability režimu. Vztah mezi ozbrojenými složkami a státem je velice specifický. Sultán podporuje určitou míru nejistoty mezi armádními složkami za tím účelem, aby se vyvaroval vojenskému převratu. Pro sultána je vždy výhodné, když se mu dostávají interní informace zevnitř těchto ozbrojených složek. Mimo to má svou osobní paramilitární jednotku ke své osobní ochraně.[48]

V sultanismu je vysoce výrazným rysem nepatrná mez oddělující soukromý sektor od veřejného. Je zde velice silný sklon k rodinné moci a dynastickému úspěchu, není rozdílu mezi státní kariérou a osobní službou vládci. Sultanistický režim postrádá racionalizovanou neosobní ideologii. Ekonomický úspěch závisí na osobním vztahu k vládci, a především vládce jedná pouze podle svého vlastního nekontrolovaného uvážení.[49]

Sultanismus nereprezentuje ideologie ani příznačná mentalita, vidíme zde však silný kult osobnosti. Města, řeky a kanály jsou pojmenované po sultánovi. Jeho osoba je silně opěvována a glorifikována. Takovéto režimy se mohou jevit jako moderní až průlomové, jsou přitom velice úzce spjaty s historií a tradicemi země. Korupce je zde na denním pořádku, sahá od prostých obyvatel přes byrokracii až po prominenty režimu a nejbližší sultánovo okolí. Velmi často se zde vyskytuje klientelismus, nepotismus[50] a do jisté míry zde můžeme přiřadit i kleptokracii.[51]

V praxi řídí politickou scénu sultán, prvky právního státu prakticky neexistují a v takových zemích je příznačná i nízká institucionalizace. V sultanismu může existovat rozsáhlý sociální a ekonomický pluralismus, ale téměř nikdy politický, jelikož politická moc je ztělesněním přímo sultána. Avšak základní realitou v sultanistickém režimu je, že všichni jednotlivci, skupiny a instituce

[46] LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*…, s. 260.
[47] Tamtéž, s. 189, 217, 260, 262.
[48] CHEHABI, Houchang E., LINZ, Juan. *Sultanistic Regimes*…, s. 10–12.
[49] LINZ, Juan, STEPAN, Alfred. *Problems of Democratics Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996, s. 51–54.
[50] Zvýhodňování a prosazování rodinných příslušníků na úkor vzdělanějších a vhodnějších jedinců.
[51] CHEHABI, Houchang E., LINZ, Juan. *Sultanistic Regimes*…, s. 7.

jsou nebezpečně vystaveni nepředvídatelným a despotickým zásahům sultána, a proto je veškerá pluralita nejistá.

Vláda sultána přichází často po předešlé demokratické formě vlády, je proto pro něj důležité poupravit ústavu země tak, aby s její pomocí legitimizoval své kroky a tím i celý režim. V takovémto režimu sice můžeme spatřovat existenci několika politických stran a jejich soupeření ve vypsaných volbách, ale vše dopadne tak, jak to naplánoval sultán a jeho nejbližší. Nepřekvapí stejně jako výhodnější podmínky a prostředky oproti zbylým stranám. Kontrola a znevýhodňování opozice jsou běžné. Příznačné bývá, že sultán vyvolává ve společnosti mylnou představu o přispění na rozhodování občanů o otázkách v referendech. Snaží se tím vytvořit dojem, že je rozhodováno demokraticky, i když už před vypsáním referend je předurčené, zda byl návrh přijat, jaká byla účast i kolik lidí hlasovalo kladně.[52]

Pro udržení moci a zachování přízně potřebuje dělat sultán moudré kroky, k čemuž má kolem sebe své nejbližší rodinné příslušníky, rádce a spolupracovníky. Udržuje si blízké vztahy se strategicky vlivnými osobami. Jeho blízcí přátelé, podnikatelé nebo vojenští představitelé jsou pečlivě vybíráni. Vzájemný vztah sultána s těmito osobami závisí na jejich loajálnosti k němu. Nikdo z nich není vázán ideologií a nereprezentuje žádné třídní nebo politické zájmy.[53]

Dalším personalistickým prvkem vlády sultána je snaha o pokračování režimu v rodinném kruhu, ideálně aby jej následoval jeho syn, který přebere moc. Už v průběhu své vlády klade velký důraz na to, aby bylo všem jasné, kdo bude vládnout po něm. Jsou vymýšleny nejrůznější legendy, písně a příběhy, ve kterých se vyskytuje sultán a s ním i jeho rodina. Je zde vidět velký pragmatismus, když sultán v průběhu vlády přemýšlí nad tím, jak zajistit toto prominentní místo někomu z rodiny. Vše je spojeno s přesvědčením, že může důvěřovat především vlastní rodině.[54]

Autoritativní režim umožňuje existenci právního státu a také prostor pro dialogy vládních představitelů s představiteli umírněné opozice. Za normálních okolností existují rozsáhlé sociální a ekonomické aktivity, které fungují v bezpečném rámci relativní autonomie. V sultanismu však neexistuje vláda zákona, není zde místo pro politické rozhovory představitelů nejbližšího kruhu sultána s opozicí. Žádný prostor pro umírněné vyjednávání s demokraty, taktéž žádná sféra hospodářství nebo občanské společnosti, která nepodléhá despotickému výkonu sultánovy vůle. Tento významný rozdíl mezi pluralismem v autoritářském a sultanistickém režimu má nesmírné

[52] CHEHABI, Houchang E., LINZ, Juan. *Sultanistic Regimes*…, s. 17–18.
[53] Tamtéž, s. 7.
[54] Tamtéž, s. 13–17.

důsledky pro možnosti transformace, které jsou reálné v autoritářském režimu, ale v sultanistickém režimu nikoliv.

Rozdíl oproti totalitnímu režimu je spatřován ve funkci a důsledcích ideologie. V totalitním režimu se jedná o propracovanou a vůdčí ideologii, která má za úkol legitimovat režim. Vládci jí bývají často omezováni, ale také svým vlastním systémem hodnot. Naproti tomu sultanistický vládce nemá charakteristicky propracovanou a vůdčí ideologii. Mohou sice existovat vysoce personalistické výroky s předpokladem, že jde o ideologii často pojmenovanou po sultánovi. Tato ideologie je ale zpracována až poté, co vládce převzal moc. Jde o extrémní manipulaci ze strany sultána. Je zřejmé, že ideologie vládce nijak neomezuje a je aplikována jen tak dlouho, dokud ji sám praktikuje a vyhovuje mu.[55]

V sultanismu oproti totalitarismu jen stěží najdeme intenzivní mobilizaci režimu, a to kvůli jeho nízké míře institucionalizace a slabé ideologii. Organizační neschopnost znamená, že jakákoliv mobilizace, ke které dojde, je nedostatečná a sporadická. Pravděpodobně největším rozdílem mezi sultanistickou a autoritářskou mobilizací je, že tendencí sultanismu je využívat parastátní a paravojenské skupiny napojené na sultána k užívání násilí a teroru proti komukoliv, kdo se staví proti sultánovi. Tyto skupiny nevznikly na základě zákona, jde o vůli sultána. Nemají žádnou významnou institucionální autonomii. Jak zdůraznil Weber, jde o čistě osobní nástroje sultána.

Taktéž vůdcovství v sultanismu, totalitě a autoritářství je odlišné. Podstatou sultanismu je neomezené osobní vládnutí, což je největším rozdílem. Podpora není založena na souhře zájmů mezi existujícími privilegovanými sociálními skupinami a vládcem, ale na zájmech vytvořených jeho vládou, odměnách za loajalitu a strachu z pomsty vládce.

V obou režimech nalezneme i podobnosti. Vládnou zde vůdci s nedefinovanými omezeními své moci a je zde velká nepředvídatelnost pro všechny složky společnosti. Propracovaná neosobní ideologie hraje důležitou legitimující funkci v totalitních režimech. Ideologická prohlášení totalitního vůdce berou vážně nejen jeho stoupenci a intelektuálové, ale i zbytek společnosti, a to včetně intelektuálů mimo stát. K totalitní vše ospravedlňující ideologii se vážou i jistá omezení organizačního, společenského a ideologického rázu, která v sultanistickém vládnutí nenalezneme. Míra intenzity, do jaké je vládnutí v sultanismu osobní, z něj činí až dynastický rozměr normativně přijatelným a empiricky běžným, zatímco tvrzení o dynastické vládě v totalitě je, pokud ne bezprecedentní, tak přinejmenším nepředstavitelné.[56]

[55] LINZ, Juan, STEPAN, Alfred. *Problems of Democratics Transition*…, s. 51–54.
[56] Tamtéž, s. 51–54.

Sultán se do čela státu nedostal samozřejmě náhodou. Byl vybrán prominentní skupinou vlivných obyvatel, kteří jej protlačili na vrchol s vlastním záměrem moci, bohatství i prestiže. Jakmile dojde k ochladnutí a přetrhání důležitých vztahů, musí sultán přistoupit naplno ke strachu a odměnám. Sultánova nezávislost kvůli monopolizaci přináší i nevýhody. Může se jevit, že stát pod nadvládou sultána může i prosperovat, což je mylná představa. Zpravidla je realita diametrálně odlišná. Takovýto stát spěje pod tíhou korupce do záhuby a vzniklé ekonomické krize přináší změnu režimu a nástup nové vlády.[57] Změna nejčastěji probíhá prostřednictvím násilného převratu. Poté přichází na řadu složitá otázka, co se zbylými institucemi a podporovateli režimu. Tato otázka bývá středem pozornosti nespočtů debat. Další otázka spočívá v přechodu k demokracii. Setkáváme se s urychleným přechodem, kdy ten, kdo dokonal převrat, se snaží využít rozvrácené společnosti, rychle uspořádat volby a ideálně pro něj je i vyhrát. Druhou možností je naopak zpomalování a odkládání přechodu na vhodnou dobu stabilizace, kdy bude mít následnická vláda dosti příznivců a bude mít větší šance převzít vládu.[58]

Na základě shrnutí signifikantních znaků sultanistického režimu autor vyčlenil kritéria, která budou následně využita v analytické kapitole. Na základě těchto kritérií bude vyhodnoceno, zda je režim Vladimira Vladimiroviče Putina v Rusku možno pokládat za sultanistický. Jako hodnotící kritéria autor vyčlenil:

1. neomezená moc vládce,
2. institucionalizace,
3. ideologie,
4. ekonomika a korupce,
5. dynastismus,
6. kult osobnosti,
7. nejistota a strach,
8. vládnoucí elity,
9. převzetí moci.

Cílem autora byl pokus o průnik mezi kritérii všech výše uvedených autorů, na základě čehož autor stanovil tato konkrétní kritéria, která budou využita k provedení výzkumu, jež povede k zodpovězení výzkumné otázky.

[57] CHEHABI, Houchang E., LINZ, Juan. *Sultanistic Regimes*…, s. 19–21.
[58] DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC, Jiří. *O přechodech k demokracii.* Praha: Sociologické nakladatelství, 1994, s. 110–113.

3 Politický vývoj Ruské federace po roce 1991

V roce 1991 se rozpadl Svaz sovětských socialistických republik[59] a vznikla Ruská federace, což bylo provázeno neshodami mezi Gorbačovem a Jelcinem. Tato politická nestabilita vedla k nepokojům ve společnosti. Po nástupu Jelcina k moci se očekávalo, že vznikne největší demokracie, stala se z ní však spíše vláda zvolená demokraticky v čele s prezidentem s autoritativními sklony vládnutí. Tímto způsobem pokračoval jeho nástupce Putin, který si toto vládnutí osvojil a dále jej rozšiřoval.

3.1 Prezidentství Borise Nikolajeviče Jelcina

Vytvoření funkce sovětského prezidenta a volba do republikových parlamentů tvořily hlavní součást demokratizačního procesu v roce 1990. Gorbačov byl v březnu 1990 vybrán Sjezdem lidových poslanců SSSR jako prezident Sovětského svazu. Díky vytvoření funkce prezidenta dochází k myšlence vytvoření funkce prezidenta i v jednotlivých svazových republikách. Parlamentní republikové volby v průběhu roku 1990 přispěly značnou měrou k podrytí jednoty Sovětského svazu. Úspěch národních hnutí, která prosazovala svou nezávislost, znamenal zformování vlád a následné vyhlášení nezávislosti na SSSR.

Výhra Borise Jelcina v prezidentských volbách byla jasná. Jeho pozice oproti Gorbačovovi byla o to silnější, jelikož byl zvolen ve volbách lidem. V roce 1990 vzniklo hnutí Demokratické Rusko, mezi jehož cíle mimo jiné patřilo, aby se z Ruska stal suverénní stát. Mnozí z těch, kteří usilovali o samostatnost Ruska, tak nevědomky zapříčinili pozdější rozpad SSSR. Důležitou roli zde představovalo hnutí Demokratické Rusko, jež podporovalo prezidenta Jelcina, který zpočátku hájil ruskou samostatnost a později přímo celkovou nezávislost.[60]

Prezident Jelcin čím dál více prosazoval myšlenku samostatného Ruska na úkor SSSR, jemuž vládl Gorbačov. Jelcin se snažil působit, že mu jde o zachování Svazu. Jeho činy ovšem byly rozdílné a prosazení ruských zákonů nad těmi sovětskými vypovídalo o opaku. Nutno poznamenat, že pokud by v minulosti nedošlo k demokratizaci Gorbačovem, byl by takto silný nacionalistický akt potlačen vedením KSSS[61] a jeho představitelé uvězněni. Jelcin si získal hlasy liberálů a voličstva nejen svou podporou národních hnutí v ostatních republikách, ale především svou otevřenou kritikou strany, nedostatku zboží a nefunkčních služeb.[62]

[59] Dále též „SSSR".
[60] WILLIAMS, David Cratis a kol. *ASP Abridged: The Promise of "Democracy" during the Yeltsin Years* [online]. academicstudiespress.com, 2. června 2022 [cit. 12. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.academicstudiespress.com/asp-blog/asp-abridged/the-promise-of-democracy-during-the-yeltsin-years.
[61] Komunistická strana Sovětského svazu.
[62] BROWN, Archie. *Vzestup a pád*…, s. 661–688.

Situace a postupné směřování zahraniční politiky vedlo ke vzniku ruské komunistické strany, která doposud neměla zastoupení. Nově vzniklá strana kritizovala náročnou finanční situaci a stále neuskutečněný přechod na tržní ekonomiku, kterou měl vyřešit dokument Program pro 500 dnů. Dokument byl výtvorem týmů obou prezidentů. I přes prvotní sympatie Gorbačov odmítl spolupráci a vyostřil tím už tak napjaté vztahy se svým ruským protějškem. Gorbačov nechtěl jít cestou násilného udržení Svazu, vybral si proto referendum, které nebylo ovšem vypsáno ve všech státech. Překvapivě kladný výsledek referenda tak stále živil naději, že se Svaz nerozpadne, a to i za cenu převedení vícero pravomocí na jednotlivé státy. Jednání o pozměněném Svazu probíhalo mezi těmi republikami, kde proběhlo úspěšné referendum, jako tomu bylo v Rusku nebo na Ukrajině. Jednání probíhala bez komunistické strany a politbyra.[63]

Výsledek podpisu nové smlouvy o zachování Svazu by v praxi znamenal, že Gorbačov by byl prezidentem spíše mezinárodní organizace než státu. Gorbačov, přesvědčen svou pozicí, opustil Moskvu a vydal se do letního sídla na Krymu. Tam byl později obklíčen a držen v domácím vězení spolu s rodinou a spolupracovníky. Státní převrat vedl k převzetí moci komunisty v čele s Ljukanovem. Jelcin převrat odsoudil a později pronesl projev na jednom z tanků, který stál vedle budovy ruského parlamentu. Na základě těchto událostí byla do konce srpna 1991 rozpuštěna KSSS. Jelcin smlouvu o přeměně Svazu nepodepsal a 6. září tak došlo k vyhlášení nezávislosti pobaltských států, ke kterým se později přidala i Arménie. Gruzie a Moldávie předesílaly, že ony už nezávislými jsou. Úspěšné ukrajinské referendum proběhlo 1. prosince. Představitelé Ruska, Ukrajiny a Běloruska 12. prosince oznámili, že místo Sovětského svazu vzniká Společenství nezávislých států. 21. prosince dochází v kazašské Almatě ke schůzi bez Gorbačova. Na ni představitelé sovětských republik vyslovili souhlas k připojení do Společenství nezávislých států a SSSR tak přestane existovat do konce prosince 1991.[64]

Přístup k úctě lidského života byl Rusku v mnoha ohledech ještě horší než ve Svazu. Jelcin byl vnímán pozitivněji díky svému vyhrazení se proti pokusu o převrat, ani on ale nesestavil novou vládu. Jeho směřování bylo jasné, socialismus se nesměl vrátit a musel být nastolen kapitalismus. Majetek putoval do soukromých vlastnictví, aniž by to bylo v souladu se zákonem. Byla tak vytvořena klientelistická a zločinecká síť, která si rozdělila strategicky významné podniky. Společnost byla ještě poměrně paralyzována. Nedodržování politických hodnot, autoritářské sklony prezidenta a netransparentnost ekonomiky vedly v Rusku k tomu, že mu v budoucnu

[63] DALE, Gareth. *Mikhail Gorbachev: twin portraits of a failed reformer* [online]. reserarchgate.net, 2. září 2022 [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/363213314_Mikhail_Gorbachev_twin_portraits_of_a_failed_reformer.
[64] BROWN, Archie. *Vzestup a pád*…, s. 661–688.

nebude cizí využití síly či teroru. První reforma, jež liberalizovala ceny, vedla k pozdější superinflaci a pohlcení téměř veškerých úspor občanů. Byli ovšem i tací, kteří uměli zneužít situace a usurpovali si finanční balíčky určené na podporu průmyslu.[65]

Privatizace nebyla prováděna zcela správně. Praxe byla taková, že ve většině případů docházelo k pouhému přejmenování či reorganizaci jednotky. Zaměstnanci, dodavatelé či odběratelé zůstali stejní. Jediné, co se změnilo, byl zisk, který putoval do rukou oligarchů. Ti brzy pochopili, jak se dostanou k bohatství. Skoupili co nejvíce kupónů, které později investovali do průmyslu, který pro ně byl nejcennější. Ve velkém si také zřizovali banky, prostřednictvím kterých mohli dávat úvěry a skupovat podniky. Mnoho lidí bohatne na úkor státu a těch, kterým není vyplacena ani mzda.

Druhá fáze „za hotové" znamenala, že oligarchové, již nastřádali majetek v první fázi, jej později využili v té druhé. Dostávalo se jim lepších informací, protinabídky konkurentů nebyly včas zaregistrovány, a tak ke skutečným a férovým dražbám docházelo jen sporadicky. Ani program půjčky za akcie nepřinesl kýžený výsledek. Vláda s vidinou zisku dala do zástavy své zbylé nejcennější podniky a půjčila si u bank peníze, které měla problém splácet. Jelikož se na dražbách nesoutěžilo, vyhrávaly nabídky jen nepatrně vyšší, než byla vyvolávací cena.[66]

Už za doby Gorbačova mohla jako první svobodně podnikat družstva, která měla vysoký zisk. Pod ochranou policie byly ale jen státní komunistické podniky. Najímání soukromé ochranky bylo protizákonné. Této situace využily zločinecké organizované skupiny, které vybíraly výpalné. Tyto skupiny měly jasně rozdělená území a každý, kdo v nich podnikal, jim musel platit. Nejlepší z nich měli propracovanou informační síť tvořenou mnohými zkorumpovanými úředníky, ale i osobami z řad bývalé KGB.[67] Objekt vlivu se přesunul z tržišť a kasin na firmy získané v privatizaci a pochybném obchodování, kde se ceny pohybovaly ve zcela jiných výšinách.

Ambice, že by mohlo pod vedením Jelcina dojít ke zformování právního státu, nebyly naplněny. Jeho vláda spíše připomínala autokracii a všechny jeho kroky vedly k osobnímu prospěchu. Jelcin vládl podle sebe a postupný konflikt s parlamentem sílil i kvůli ekonomickým reformám a situaci ve společnosti. Jelcin v reakci na kritiku parlamentu vytvořil nová místa ve výkonné moci a snažil se tak posílit svou moc. 20. dubna 1993 Jelcin podepsal dekret o nemožnosti omezení pravomocí prezidenta parlamentem. Opoziční poslanci vyvolali hlasování o impeachmentu prezidenta, jež skončilo neúspěšně. V návaznosti na situaci ve společnosti bylo

[65] SATTER, David. *Čím méně víte, tím lépe spíte. Ruská cesta k teroru a diktatuře za Jelcina a Putina*. Praha: Prostor, 2018, s. 58–60.
[66] DESAI, Padma. Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin. *The Journal of Economics Perspectives*, 2005, roč. 19, č. 1, s. 87–90.
[67] Výbor státní bezpečnosti.

uspořádáno referendum o důvěře prezidenta a jeho ekonomických reforem, to skončilo jeho drtivou výhrou.[68]

Jelcin se s překvapivou podporou obyvatelstva utvrdil ve své pozici u armády, jejímž členům zvýšil plat, aby později mohl naplno rozjet plán na zrušení parlamentu. Později tak učinil dekretem č. 1400 a zrušil obě komory parlamentu. Hlasování v Nejvyšším sovětu dekret odmítlo, prezidenta odvolalo a novým prezidentem jmenovali dočasného viceprezidenta Alexandra Ruckého.[69]

Jelcin odstřihl Bílý dům od tepla, vody, rádiového a telefonního spojení s okolním světem. Nejvyšší soud navrhl, aby se konaly nové volby, to však Jelcin zamítl. Pro případ potvrzení návrhu by nepřímo Jelcin potvrdil existenci parlamentu, který se snažil zničit. Podpora parlamentu rostla, bylo schváleno, že dekret č. 1400 nebude použit na celkem 23 tehdejších území.[70]

Demonstrace vyústily až v krvavé střety před televizní stanicí, kde demonstranty zmasakrovali příslušníci policie pod falešnou záminkou smrti jednoho pracovníka televize. Následně došlo k útoku na Bílý dům, o kterém Jelcin slíbil, že ho neprovede. Útok de facto zničil budovu. Po zatčení poslanců začalo vyšetřování jelcinovské strany, kdy jednotlivé nesrovnalosti vedly k vině Jelcina. Vyšetřování ustalo po tom, co Jelcin propustil členy parlamentu.

Po vítězství představil Jelcin koncept nové ústavy, která by silně posílila pozici prezidenta na úkor rovnoměrné dělby moci. Nejvyšší sovět měl být nahrazen Státní dumou. V praxi bylo veškeré jednání přesunuto na prezidenta, ten měl mimo jiné schvalovat rozpočet a jmenovat soudce. Sám byl prakticky neodvolatelný. Hlasování se konalo stejně jako volby do parlamentu, a to 12. prosince 1993. Podle prvotních zpráv se voleb účastnilo přes 54 % a kladně hlasovalo více než 58 % občanů. Pozdější šetření a náhodné nalezení devíti miliónů lístku bylo podezřelé. Po kontrole vyšlo najevo, že účast byla necelých 47 %. Iniciativy vyšetřování nebyly vyslyšeny, a tak je dost možné, že si lid svou platnou ústavu nikdy nezvolil.[71]

Tím, že byl rozpuštěn parlament, neexistovala ani opozice, která by se mohla zformovat a porazit Jelcina. Ten tak měl jednodušší cestu k vítězství v prezidentských volbách v roce 1996. Opět lze diskutovat o jejich důvěryhodnosti. Jeho největší konkurent byl komunista Gennadij Zjuganov. Ten se ale kritiky obával, nechtěl, aby nastalo obléhání parlamentu nebo něco

[68] LUCAS, Edward. *Nová studená válka aneb jak Kraml ohrožuje Rusko i Západ*. Praha: Mladá fronta, 2008, s. 127–128.
[69] SAVRANSKAYA, Svetlana. *Yeltsin Shelled Russian Parliament 25 Years Ago, U.S. Praised "Superb Handling"* [online]. nsarchive.gwu.edu, 4. října 2018 [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2018-10-04/yeltsin-shelled-russian-parliament-25-years-ago-us-praised-superb-handling.
[70] LUCAS, Edward. *Nová studená válka*…, s. 128–130.
[71] SATTER, David. *Čím méně víte*…, s. 66–71.

podobného. Zjuganovovi bylo řečeno, že jsou pro případ jeho výhry připraveny zasáhnout jednotky na obranu Jelcina.

Jevgenij Primakov byl zvolen premiérem země, šlo o kompromis ze strany Jelcina. Předešlé dva návrhy na znovuzvolení bývalého premiéra Viktora Černomyrdina byly zamítnuty. Primakov začal konat a nechal spustit vyšetřování Jelcinovy rodiny a také oligarchů. V souvislosti s rekonstrukcí Kremlu vyšlo na povrch nekalé jednání a uplácení. Na základě těchto obvinění vedl generální zástupce Jurij Skuratov vyšetřování proti Jelcinovi a jeho dcerám, z okolí oligarchů se nejvíce pozornosti věnovalo Berezovskému. Z důkazů bylo patrné, že úplatky bral i ředitel kanceláře prezidenta Pavel Borodin. Ten měl mimo jiné na starost rekonstrukci Kremlu, jejíž cena byla astronomicky nadhodnocená. Vyšetřování mělo být i jakési vyšetřování režimu. Jelcin měl už v této době značné zdravotní problémy a upadal i do bezvědomí, proto ho brzy fakticky vystřídala jeho dcera Taťjana Djatčenková a Valentin Jumašev. Taťjana se o všem radila s oligarchou Berezovským. Vládla tak prakticky rodina[72] a prezidentská kancelář, která pracovala bez dohledu.[73]

Záchrana přišla v osobě Vladimíra Putina, ten z pozice ředitele Federální služby bezpečnosti řídil operaci, jejímž výsledkem bylo uznání falešného dehonestujícího videa hlavního prokurátora Skuratova. Video vedlo k odstupu Skuratova a jeho zadržení policií. Trestní stíhání prezidenta a jeho nejbližších skončilo. Situaci to vyřešilo ale jen na chvíli, rodina musela přemýšlet nad nástupcem do příštích prezidentských voleb. Zároveň pochopili, že premiér země by mohl mít větší voličskou základnu. Dále museli pracovat se skutečností, že pokud nebude svůj úřad moci vykonávat prezident, jeho pravomoci přebírá premiér.

Opozice využila situace a bylo naplánováno celkem pět hlasování o impeachmentu proti Jelcinovi. Jediné, které mohlo uspět, se týkalo války v Čečensku. Agenti Kremlu nenechali nic náhodě a přesvědčovali poslance k hlasování proti návrhu. Výsledkem bylo, že pro impeachment se vyslovilo 283 z potřebných 300 a Jelcin tak hlasování ustál. Zástupce opoziční komunistické strany Zjuganov se k tomu vyjádřil, že hlasující byli podplacení.[74]

Po neúspěšném impeachmentu chtěla opozice uspět v prezidentských volbách v roce 2000. Hnutí Otčina – Celé Rusko v čele s Lužkovem naverbovalo bývalého a oblíbeného premiéra Primakova. Jejich oponent měl být zprvu nový premiér, nástupce Primakova v postu předsedy

[72] Dcera Jelcina Taťjana Djatčenková, podnikatelé a oligarchové Valentin Jumašev, Boris Berezovskij a Roman Abramovič.
[73] WINES, Michael. *The Kremlin's Keeper, the World at His Fingertips, Is Under a Cloud.* [online]. archive.nytimes.com, 16. září 1999 [cit. 14. dubna 2023]. Dostupné z: https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/global/091699russia-corruption-borodin.html.
[74] SATTER, David. *Čím méně víte*…, s. 79–86.

vlády, Stěpašin. Ten se ukázal jako nevhodný adept. Situaci pomohl nepříznivý vývoj války v Čečensku. Stěpašin byl odvolán a bývalý podplukovník KGB, tajemník Bezpečnostní rady a ředitel FSB, Vladimir Putin jej 9. srpna 1999 nahradil v postu premiéra země. O měsíc později dochází k teroristickým útokům na obytné domy v Moskvě, které pokračují po celé zemi. Za tato jednání byli obvinění Čečenci. Tyto útoky a situace na Severním Kavkazu vedly k Druhé čečenské válce. Odstupem času vyvstaly pochybnosti o zapojení FSB do výbuchů.[75]

S tím, jak si úspěšně Putin vedl v Čečensku, dosahoval 15 % hlasů. Za účelem zvýšení preferencí byl Putinovi zřízen štáb,[76] který mu měl napomoci k výhře voleb. Za pomoci státních medií budil dojem, že Rusko našlo svého člověka, nástupce autokrata Jelcina.[77] Tím, že mu prezident Jelcin dal více času, aby se předvedl ve funkci dočasného prezidenta země, nemusel ani později dělat otevřenou kampaň. Činy, které udělal, byly jeho nejlepší kampaní. Posledního prosince roku 1999 prezident Jelcin oficiálně odstupuje a přenechává Vladimiru Putinovi dočasně pravomoci prezidenta. Z jeho mandátu zbývaly tři měsíce, které poskytl Putinovi, aby se mohl ukázat lidem. První Putinův dekret zajišťoval Jelcinovi imunitu a ten tedy vyvázl beztrestně.

3.2 Prezidentství Vladimira Vladimiroviče Putina 2000–2008

Původní červnový termín prezidentských voleb byl změněn na 26. března 2000. Tato skutečnost může vzbuzovat dojem, že termín byl upraven, jelikož mohl být vhodnější pro Putina. Putinova kampaň byla jeho práce, kterou odváděl jako premiér země. Vysílána tedy byla v televizích za státní peníze, nepotřeboval mít propracovanou kampaň, stačilo lidem ukázat jeho výsledky. Podle průzkumů měli reálnou šanci pouze dva kandidáti, a to Putin a Zjugannov, komunistický kandidát. Jejich nejsilnější protivník Primakov svou kandidaturu stáhl. Neuspěl ani další bývalý premiér Čermorydin, který svou kandidaturu odvolal po neúspěšných parlamentních volbách. Svou kandidaturu přehodnotil i tehdejší starosta Moskvy Jurij Lužkov, ten se nechal slyšet, že nechce stát Putinovi v cestě do Kremlu. Nechtěl být ztělesněním Putinovy opozice.

Po Jelcinově vládě by byl oslavován kdokoliv, kdo by uspěl ve volbách. Díky podpoře státních médií, byl Putin vykreslen jako silný vládce. Finanční situace v zemi se začínala zlepšovat. Putin při své při inauguraci prohlásil, že hlava státu je ten, kdo za vše ponese odpovědnost a dále, že jeho kroky budou vedeny výhradně v zájmech Ruska. Pro oblast zahraniční politiky bylo důležité

[75] DORDEVIČ, Vladimir. Headley, James: Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin. *Central European Political Studies Review*, 2010, roč. 12, č. 4, s. 349–355.

[76] Volební štáb řídila bývalá ředitelka prvního kanálu Ksenia Ponomarevova, která později přešla do opozice. Dalšími členy byli Lesin, ministr tisku a majitel reklamní agentury; Pavlovskij, bývalý disident SSSR, který se po roce 2000 stal hlavním politickým poradcem Kremlu a později přesel do opozice; Surkov, který byl v letech 2000–2012 jedním z ideologů v Kremlu; oligarcha Jumašev, jenž byl šéfem Jelcinova úřadu.

[77] *Putin – neuvěřitelná cesta k moci* [dokument]. Režie RAKHMANOVA, Tania. Spojené království, Francie, Quark Productions, 2005, 34. minuta.

prohlášení, ve kterém řekl, že bude chránit obyvatele Ruska, ale i ty, kteří se nachází mimo území Ruska.[78]

Nálady ve společnosti, a hlavně nicotnost lidských hodnot, se přenesly i do politického dění. Absence morálky odražená i ve vládních kruzích znamenala podstatnou korupci v běžném fungování aparátu. Putin vybudoval svou moc na základě vertikální podoby, všechna konkurenční mocenská centra byla rušena nebo reorganizována, aby ztratila moc. Putin si tak připravil pozici pro svou autokratickou vládu. Po nástupu do úřadu začal další důležité pozice obsazovat lidmi, kteří mu byli oddaní. Z petrohradské radnice si s sebou přivedl Dmitrije Medveděva, který vedl prezidentskou kancelář. Radu bezpečnosti řídil Sergej Ivanov, bývalý spolupracovník z FSB. Ministerstvo vnitra personálně obsadil lidmi z dřívější KGB a šéf FSB byl samozřejmě Putinův blízký. K roku 2004 tak můžeme vidět, že Putin obsadil ministerské pozice lidmi z bezpečnostních služeb. Mnozí z dosazených úředníků vyrůstali v chudobě stejně jako Putin. Ti mu tak proto byli zavázáni a prezident se mohl spolehnout na jejich loajálnost.[79]

Ekonomická situace se začínala zlepšovat. Jelcinovy reformy konečně začínaly fungovat, Putinovi při upevňování moci ale pomohl především strmý nárůst cen energií. Vláda tak včas vyplácela mzdy, důchody dokonce zvyšovala. Po celé zemi byla stavěna obchodní centra, poptávka ruského obyvatelstva se zvyšovala, stejně jako popularita Putina. Funkce ve státní správě obsadil lidmi z policejního prostředí. Zlepšil se výběr daní, zvýšila se efektivita úřadů. Nedošlo však k vymýcení zločinu a úplatkářství, statní aparát jej pouze kryl, zdokonalil jej a pokračoval v něm.

S určitou jistotou své pozice začal Putin odstraňovat odpůrce režimu a ty, kteří byli nepohodlní. Putin pochopil, jakou moc mají média a televize s vysíláním po celé zemi. Sám se o tom přesvědčil, když ho televizní stanice NTV vykreslila jako ideálního prezidenta a pomohla zdiskreditovat Primakova.[80]

V červenci roku 2000 byl obviněn v souvislosti s privatizací jednoho petrohradského kanálu Vladimir Gusinskij. Tento kanál, stejně jako NTV, patřil do Media-Mostu, který musel Gusinkij převést na lidi blízké Putina. Výsledná nabídka od režimu byla, že Gusinkému odpustí dluh ve výši přes 400 miliónů dolarů, vyplatí mu 300 miliónů dolarů a on už si nebude vlastníkem, hodnota těchto společností byla ale více než miliarda dolarů. Gusinskij z obavy o svůj život nabídku přijal

[78] SATTER, David. *Čím méně víte*…, s. 96–100.
[79] GUTTERMAN, Steve. *Putin shifts former ministers to Kremlin* [online]. reuters.com, 22. května 2012 [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-idUSBRE84L08Q20120522.
[80] ZOLOTOV, Andrei Jr. *The Roots of NTV's Difficulties Dig Deeply Into Political Turf* [online]. nieman.harvard.edu, [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://nieman.harvard.edu/articles/the-roots-of-ntvs-difficulties-dig-deeply-into-political-turf/.

a chvíli poté opustil Rusko. NTV už tak nevysílala žádné pořady, jež by kriticky hodnotily vládu a upozorňovaly například na situaci v Čečensku.

Další stanicí na řadě byla ORT vlastněná Borisem Berezovskim. Při prezidentských volbách stála ještě na straně Putina, po jeho zvolení přešla do opozice a začala jej kritizovat. Reportáž o tom, jak si Putin užívá zimní dovolené, když námořníci čekali na záchranu, či spíše na smrt, mu způsobila značný pokles preferencí. Berezovskému bylo vyhrožováno, nechtěl dopadnout jako Gusinskij a po několika naléhání prodává svůj podíl Romanu Abramovičovi. K prodeji zajisté pomohl také fakt, že byl zatčen Berezovského spolupracovník a přítel.

Poslední nepohodlnou televizí byla TV-6, která byla zrušena. I přes snahy vlastníků televize a argumentaci, že jejich televize je výdělečná, dochází 14. ledna 2002 ke zrušení této poslední nezávislé celostátní televize v Rusku. Putinův režim tak dostal pod svou moc nejdůležitější médium v zemi, a to televizi s celostátním vysíláním.

Podnikat v Rusku bylo možné pouze s vědomím prezidenta. Zločinecké skupiny z dob Jelcinových se za Putina zdokonalily a byly ještě výdělečnější. Byrokratický aparát se rozšířil mimo jiné proto, aby měl dohled nad organizovaným zločinem a byl schopen mít pod kontrolu výběr úplatků. Podnikání bylo i tak složité, nešlo přiznávat reálné zisky, jelikož by to bylo prodělečné. Toto falšování kontrolovali úředníci, které bylo třeba podplatit. Vývoz zboží byl podmíněn zaplacením cla celnímu úřadu a existencí povolenky. Pokud byl někdo držitelem falešné povolenky, pak musel jednotlivé inspekce a kontroly podplácet.[81]

Příkladem může být uvěznění Michaila Chodorkovského, ten zbohatl jako ostatní při privatizaci a získal ropnou společnost Jukos. Jako jeden z nejbohatších Rusů měl moc, kterou chtěl využít k oddělení firmy z Putinovy moci. Ve chvíli, kdy začínal mít velký vliv ve Státní dumě, dokázal například podplatit poslance, aby nedošlo k zvýšení daní na ropné produkty, jak si přál Putin. Vše vyústilo v zatčení Chodorkovského a rozprodáním Jukosu Putinovým lidem. Z Chodorkovského se tak stal odstrašující případ pro všechny oligarchy, kteří by se chtěli stavět nad Putinův režim. Situaci mezi podnikateli to ovlivnilo, veřejně vystupovali a hlásali poselství z Kremlu, aby dali najevo, že nechtějí, aby je potkal stejný osud jako Chodorkovského.[82]

Vláda Putina měla značný vliv na podnikání. Úspěch v podnikání byl draze vykoupen úplatky úředníkům. Běžnou praktikou se stalo vydírání podnikatelů jejich konkurenty. Ti je nahlásili policii

[81] SATTER, David. *Čím méně víte*…, s. 98–103.
[82] *Khodorkovsky: No Plants to Set Up a Political Party in Russia* [online]. themocowtimes.com, 24. září 2014 [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.themoscowtimes.com/2014/09/24/khodorkovsky-no-plans-to-set-up-a-political-party-in-russia-a39717.

za smyšlený zločin, ve vazbě dostali nevýhodnou nabídku na prodej podniku, kterou když odmítli, tak je podplacený soudce odsoudil a jejich majetek převedl na ty, kteří vydírali podnikatele. Výpalné už nevybírali gangy, jelikož jejich členové již měli místa v byrokratickém aparátu. Vybírání výpalného přešlo na policii, ta měla přesně rozdělené rajóny. Stát tedy obíral soukromý sektor, mnohem více peněz bylo ale odcizeno státu pro soukromé účely.

Loajální lidé byli dosazováni do představenstev firem, jež byly výdělečné. Takto byl dosazen první náměstek premiéra Dmitrij Medveděv do pozice předsedy správní rady Gazpromu. Igor Sečin, kterému je připisováno propojení byznysu s rozhodováním Putina, byl náměstkem vedoucího kanceláře prezidenta a stal se šéfem v Rosněftu, který obchodoval s ropou. Ruské dráhy dostal na starost asistent prezidenta Igor Šuvalov. V roce 2007 vyšlo najevo, že ministr spojů a předseda správní rady ve státních telekomunikacích Leonid Rajman takto zpronevěřil více než 6 miliard dolarů do švýcarských bank.

Státní dumu oslabil už Jelcin, za jeho vlády však byly příležitosti, aby se mohla zformovat opozice. To už Putin nedovolil. Příkladem mohou být komunistická strana a liberálně-demokratická strana, které byly v opozici za vlády Jelcina. Za vlády Putina se z členů těchto stran stali tiší podporovatelé Kremlu. Jak rostla životní úroveň ruskému obyvatelstvu, rostly i preference prokremelské strany Jednotnému Rusku. Strana měla čím dál více členů, a tak jich bylo více na důležitých pozicích. Kreml dával jasně najevo, že ten, kdo chce být úspěšný, musí být za dobře s úředníky, kteří bývali ve velké většině právě členy prokremelské strany. Podnikatelé tak museli být účastni aktivit podporující režim, objevovat se na mítincích strany, či poskytovat finanční dary pro stranu. Jediné strany, které mohly být Putinovou opozicí, byly Jabloko a Svaz pravicových sil.

Obě strany ovšem ztratily sílu, když byl jejich hlavní donátor Chodorkovskyj byl uvězněn. Dále byl zvýšen práh pro vstup do Státní dumy z 5 % na 7 %. Strany mohly uspět jen tehdy, pokud měly podporu z celé země. Putin vydal dekret, kterým nařizoval, aby strany, které nebyly v parlamentu, musely do příštích voleb získat desetitisíce podpisů. Další dekret dával úředníkům kontrolujícím podpisy pravomoc, aby odmítli uznat listiny, na kterých bude byť i jeden podpis nevyhovující. V roce 2007 tak byla dvěma politickým stranám odepřena možnost kandidovat, když jejich listiny obsahovaly 37 a 79 nevyhovujících podpisů. Od tohoto roku tak mají ve Státní dumě zastoupení pouze čtyři politické strany.[83]

[83] *Khodorkovsky: No Plants to Set Up a Political Party in Russia* [online]. themocowtimes.com, 24. září 2014 [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.themoscowtimes.com/2014/09/24/khodorkovsky-no-plans-to-set-up-a-political-party-in-russia-a39717.

Manipulace s volbami není v Rusku nic nového. Představitelé režimu chtějí, aby bylo vše na základě práva, aby bylo vše podložené zákonem. Proto bylo důležité, aby ve volbách vyhrál ten, kdo měl. Jednotné Rusko[84] se mohlo opírat o hlasy policistů, úředníků, podnikatelů. To ale nemuselo stačit, proto bylo běžné, že pracovníci v dolech a fabrikách hlasovali přímo na pracovišti pod dozorem nadřízeného, který byl zpravidla člen strany. Jelikož je Rusko obrovská země, existují zde také ne zcela vyspělá území. Na těchto územích je lidem dění v Moskvě lehce vzdálené a opozice zde de facto není. Proto při volbách v těchto končinách, jako například na Sibiři a Kavkazu, je běžné falšování voleb. Tam, kde to možné nebylo, bylo možné vyhrožování nebo úplatky. Lidem na venkově bylo řečeno, že pokud nebudou hlasovat pro JR, může k nim přestat proudit voda a energie, nebo jim bude vypáleno obydlí. Hlasování tak probíhalo vícekrát, lidé házeli vícero hlasů, počítalo se ve prospěch JR nebo se hlasy pro opoziční strany nezapočítaly.

Ani soudní moc neunikla vlivu prezidenta. Předsedové soudu v každém regionu přidělují jednotlivé případy soudcům a organizují chod jednotky. Tito předsedové jsou od prosince roku 2001 jmenováni prezidentem, jejich nestrannost se tak vytratila. Případy jsou předem rozděleny a často jsou s nimi přiděleny i samotné verdikty. Soudci mají strach vzepřít se předsedovi, jelikož ten píše posudky, zajišťuje bydlení, uděluje prémie či má na starost rozvržení dovolené.[85]

Druhá čečenská válka byla ještě krutější než první. Ruské praktiky, jež se daly považovat za barbarské, vyvolaly řadu nevole, která vyústila v mezinárodní tlak na zastavení válčení. Šance na mírové vyjednávání byly zhaceny po krvavých útocích na divadlo Na Dubrovce v roce 2002 a v roce 2004 po útoku na školu v Beslanu. Tyto útoky zapříčinily vzestup názorů bezpečnostních složek, jež byly posvěcovány režimem. Názory FSB o tom, jak jsou zájmy Ruska prvořadé a že je lidský život nahraditelný, byly plně přebírány Kremlem.

Útok na divadlo vypukl 23. října 2002, o tři dny později vtrhly ruské ozbrojené jednotky do divadla, všech 40 teroristů zabily a dostaly situaci do svých rukou. Před vpádem ruských sil byl do divadla vpuštěn omamný plyn. Ani přes dostatek času teroristé neodpálili žádnou z nastražených bomb, jak vyhrožovali. Později se ukázalo, že šlo o falešné bomby. Otázkou také zůstává, proč obránci zabíjeli teroristy omámené plynem, kteří leželi v bezvědomí na zemi a raději je neodvezli k výslechu, nebo jak se mohlo 40 teroristů nepozorovaně dostat v Moskvě do jednoho divadla.

Plyn přiotrávil rukojmí, kteří poté byli neprofesionálně převáženi do přeplněných nemocnic, kvůli nedostatku sanitek na místě zásahu. V nemocnicích neměli informace o plynu, jenž byl použit při útoku. Lékaři tak museli dlouhou dobu testovat protilátky a tím přišlo o život mnoho lidí, kteří

[84] Dále též „JR".
[85] SATTER, David. *Čím méně víte*…, s. 105–115.

přežili útok a samotný převoz. Prvotní Putinův úspěch vystřídalo vyšetřování, které poodkrylo mnoho otazníků spojených s útokem. Například mnoho útočníků bylo propuštěno z vazby jen pár měsíců před útokem, někteří měli být dokonce ve vězení, ačkoli byli v divadle. Dále proč nezasáhla ruská tajná služba FSB, které se donesly zprávy nejen z podsvětí, ale disponovala i vlastním důkazním materiálem. Absurdní je ovšem skutečnost, jak mohl projít atentátník v obleku přes policejní zátarasy normálním způsobem do obsazeného divadla, aniž by byl zastaven.[86]

Z útoků byli obviněni islamisté v čele s prezidentem Čečenska, ten byl ovšem vůdce neislamistů. Vydal prohlášení, ve kterém útok odsuzoval a prosazoval mírová jednání, ruská média ale reprodukovala, že byl útok proveden na jeho rozkaz. Lékaři ani po měsících po útoku nevěděli, proti jakému plynu stáli. Ruský deník Versija přišel se zjištěním, že k říjnu 2003 zemřelo v souvislosti s otravou kolem tří set rukojmí. Zarážející je také fakt, že byl zavražděn hlavní vyšetřovatel tohoto útoku. Po neúspěšných mírových jednáních dosadil Putin stínovou vládu do Čečenska, kterou ovládal Ramzan Kadyrov.[87]

Další útok islamistických Čečenců proběhl 1. září 2004 ve škole ve městě Baslan. Útočníci zajali přes tisíc rukojmí. Dva z nich vyslali se vzkazy za úřady. Vzkazy obsahovaly telefonní číslo, kde se mohou s útočníky spojit a videokazetu, jak vypadá situace uvnitř školy. Výsledkem byla ignorace nároků, zrušení čísla a prohlášení kazety za prázdnou. Úřady lživě informovaly o počtu rukojmí, kterých podle nich bylo pouze kolem 130. Reakcí bylo usmrcení několika rukojmí a vyhození jejich těl z oken. Po tomto incidentu již bylo na místě mnoho zástupců FSB, od té doby všechny kroky závisely na nich. Situace, jež vyvolává mnoho otázek, je otrávení vyjednavačky v letadle, jež jediná měla respekt u útočníků a mohla tak celou situaci zvrátit a ušetřit životy rukojmí.

Místo vyjednávání přijely na místo tanky. Jediné vyjednávání provedl na vlastní pěst bývalý ingušský prezident, kterému bylo umožněno vstoupit do školy a vyjednávat s teroristy. Ten vyjednal propuštění několika dětí a vzkaz pro Putina. V něm mimo jiné stálo, že čečenští povstalci neměli nic společného s útoky na obytné domy z roku 1999, ovšem za jistých podmínek nemají problém vzít útok na sebe. Výroky prezidenta i FSB o mírovém vyjednávání měly uklidnit rodinné příslušníky obětí, kteří byli u školy. Činy byly ovšem rozdílné a v nedalekém městečku docházelo k simulaci útoku na školu. Situaci měl zvrátit Maschadov, vůdčí představitel čečenské opozice vůči Rusku, který měl dorazit do Beslanu. Naplánován byl i bezpečný průchod k teroristům. Vše zmařily ruské jednotky, jež začaly útočit. Úřady prezentovaly situaci jako reakci na akci teroristů, vyšetřování však tuto teorii vyloučilo. V důsledku události zemřelo 300 rukojmí, velká část z nich

[86] FIDBACKHOUSE and others. *Moscow theatre hostage crisis of 2002* [online]. britannica.com, [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.britannica.com/event/Moscow-theatre-hostage-crisis-of-2002.
[87] SATTER, David. *Čím méně víte*…, s. 117–120.

uhořela a zemřelo více než 30 teroristů, zbytek z nich uprchl. Po útoku vydal Putin prohlášení, že jednotky byly statečné a že i přes prvotní mírová jednání musely zasáhnout.[88] Také řekl, že pro ochranu jednoty země musí dojít ke zrušení přímé volby gubernátorů, což bylo protiústavní.[89]

Vyšetřování znemožnilo odvezení zbylých trosek na nedalekou skládku hned den po konci útoku. Úřady opět obvinily teroristy a Putin navíc nařkl Západ, že teroristy podporoval. Dostupné důkazy naznačovaly, že útok byl opět zinscenován ruským režimem. Když se ruské úřady dozvěděly 1. září ráno v 5 hodin ráno, že má dojít k útoku na školu v Baslanu, nebyla přijata žádná opatření, naopak byly odstraněny zátarasy po cestě do školy. Další podivností bylo, že teroristi, kteří byli identifikování, měli být ve vězení. Státní vyšetřování vyústilo v odsouzení teroristů a odmítnutí jakéhokoliv zapojení státních složek. 8. března 2005 dochází k zabití Maschadova, kterého Rusko obviňovalo z útoku, protože to jediné vyvracelo zapojení státních složek do útoku. Oba zinscenované útoky Putin prezentoval jako úspěšný boj s teroristy a legitimizoval jimi válku v Čečensku.[90]

Putinův režim dělal také pořádky s nepohodlnými politickými oponenty. Jedním z nich byl Litviněnko, který psal kritické články o Putinovi a byl navíc bývalým členem FSB. To ukazovalo, že i bývalý člen FSB, která byla stavebním kamenem Putinova režimu, mohl změnit stranu. Litviněnko umírá 23. listopadu na radiaci po vypití čaje v Londýně. Vyšetřování britské policie došlo až ke jménu Lugovoj. Toho odmítlo Rusko vydat k výslechu do Británie. Později se z něj stává hrdina a poslanec Státní dumy.[91]

Další nepohodlnou osobou, jež mimo jiné informovala o situaci v Čečensku, byla novinářka Anna Politkovská, ta byla zastřelena 7. října 2006 u svého domu. Vyšetřovatelé přišli s verdiktem, že za vraždu jsou odpovědní čečenští zločinci, kteří byli řízeni ze zahraničí. Bylo poukazováno na Berezovského, který byl v minulosti nucen odprodat svůj majetek a opustit zemi. Výsledkem bylo soudní jednání, které sabotovalo FSB a ti, kteří byli dříve obviněni, byli zproštěni viny. Nejvyšší soud tento verdikt zrušil a 20. června 2014 došlo k odsouzení pěti lidí obviněných z vraždy, tito označili Berezovského a další jen z důvodu zmírnění trestu.[92]

[88] TUATHAIL, Gearóid Ó. Placing blame: Making sense of Beslan. *Political Geography*, 2009, roč. 28, s. 4–15.
[89] TREISMAN, Daniel. *The New Autocracy: Information, Politics, and Policy in Putin's Russia.* Washington: Brookings Institution Press, 2018, s. 69.
[90] LUCAS, Edward. *Nová studená válka*…, s. 153–156.
[91] NEUMAN, Scott. *Russia Fatally Poisoned A Prominent Defector In London, A Court Concludes.* [online]. npr.org, 22. září 2021 [cit. 12. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.npr.org/2021/09/21/1039224996/russia-alexander-litvinenko-european-court-human-rights-putin.
[92] SATTER, David. *Čím méně víte*…, s. 130–138.

Takových případů, kdy se režim vypořádával s odpůrci, bylo mnoho. Existovaly i případy, jejichž cílem byly osoby spřízněné s režimem, ale nepohodlné. Jedním z nich byl otrávený Sobčak, dlouholetý přítel a spolupracovník Putina. Oficiální vyšetřování bylo ukončeno, když vyšetřovatelé přišli s verzí, že příčinou úmrtí byl infarkt. S verzí, že byl Sobčak otráven po vypití nápoje na recepci v hotelu, přišel investigativní novinář. Po zveřejnění této verze byla na novináře nastražena bomba v jejich automobilu, naštěstí při výbuchu se v něm nikdo nenacházel. Dalším otráveným byl Roman Cepov, jenž byl spojkou mezi Putinem a organizovaným zločinem. 11. září 2004 vypil Cepov čaj na Moskevské pobočce FSB a onemocněl. Zemřel 24. září, při pitvě bylo zjištěno, že jeho tělo vykazovalo milionkrát vyšší radiaci, než je normální. Oficiální vyšetřování bylo uzavřeno, jelikož neexistovali svědci. Jeho smrt ale byla pro mnohé úlevou, protože věděl mnoho informací, které mohly leckoho zdiskreditovat.[93]

V roce 2008 vyhrál prezidentské volby Dmitrij Medveděv. Ruská ústava stanovovala funkční období prezidenta na čtyři roky s možností jednoho znovuzvolení. Putin ovšem neodešel z vrcholné politiky. Medveděv jej jmenoval premiérem, takže se toho de facto moc nezměnilo a Putin coby premiér pokračoval se svou politikou. Putinovi blízcí navíc zabírali přes 90 % pozic v Medveděvově kabinetě. Výroky obou politiků byly zpočátku záměrně protichůdné, měly vytvořit ve společnosti domnění, že přichází změna. Jediným výsledkem byla falešná naděje pro opozici, že přichází její čas. Jediné, co lze přičíst novému prezidentu, bylo prodloužení doby funkce prezidenta ze čtyř na šest let a také roční prodloužení mandátu poslanců Státní dumy. Obyvatelé tolerovali zkorumpované volby, rozkrádání státního majetku, pseudodemokracii nebo války za ochranu ruských hodnot, protože se neustále zvyšoval jejich blahobyt. Změna s náladami ve společnosti přichází s finanční krizí z roku 2008, zotavení přišlo hned o rok později. Standardy obyvatel se však nevrátily na hodnoty před krizí.[94]

S blížícím se koncem svého mandátu Medveděv v září 2011 oznámil na sjezdu Jednotného Ruska, že nehodlá kandidovat podruhé a že bude podporovat Putina, k čemuž vyzval i všechny ostatní. Toto zjištění zasáhlo především střední třídu a neindikovalo žádnou politickou změnu.

Dne 4. prosince 2011 se konaly volby do Státní dumy, které vyhrálo znovu Jednotné Rusko a získalo podle oficiálních výsledků necelých 50 % a mělo tak jasnou většinu. Podle nezávislých odhadů mělo JR získat maximálně 35 %. Jak je zvykem, tak ani tyto volby se neobešly bez machinací a byly zfalšovány. Příslušníci armády, úředníci, vězni nebo osoby léčené v psychiatrických

[93] BALZER, Harley. Stealing Russia Blind. *Journal of Democracy,* 2015, roč. 26, č. 2, s. 165–169.
[94] MIRONOV, Evgeny. Reshaping the Strong-State Model: Dmitrii Medvedev's "Failed Modernisation". In: BIANCHINI, Stefano, FIORI, Antonio (eds.). *Rekindling the Strong State in Russia and China*. Leyden: Brill Publishers, 2020, s. 217–218.

léčebnách byli nuceni hlasovat pro JR. S rozmachem moderních technologií tak lidé posílali fotky, jak mnohé osoby hlasují vícekrát nebo že vhazují vícero hlasovacích lístků. Tyto důkazy však vyhodnocovali úředníci podporující režim, a tak byly námitky zamítnuty. Výsledky voleb byly posílány do Ústředních volebních komisí, kde byly přetvářeny obrazu, který by vyhovoval očekávanému výsledku voleb. Tyto domněnky potvrzovaly markantní rozdíly v různých okrscích, někde získalo JR 30 %, jinde až 80 % hlasů. Výsledky vycházely na kulatá čísla, jež připomínala předem dohodnuté cíle, nebo že se s větším počtem hlasujících zvyšoval počet hlasů pro JR. To by znamenalo, že jeden hlasující vhodil více lístku pro JR. Průběh voleb lze srovnávat s volbami z roku 2007.

Jak přestávala stoupat životní úroveň občanů, docházelo jim, že se staronovým prezidentem nepřijde žádná změna. Zfalšované volby je v tom jen utvrdily. V prvních letech nového tisíciletí neměla opoziční shromáždění velké podpory, to se však postupně měnilo. Zmanipulované volby mnoho lidí přesvědčily, že musí vyjít do ulic. Jedno takové shromáždění v centru Moskvy mělo kolem deseti tisíc účastníků. Mnoho z nich mělo transparenty s hesly A. Navalného, jenž označoval JR za zloděje a podvodníky. Povědomí o tomto protestu přinesl internet, který na rozdíl od televizí pod svou mocí režim neměl. Další protesty se konaly naproti Kremlu, kterého se zúčastnilo až na šedesát tisíc demonstrantů. 24. prosince se protestu na Sacharavově třídě účastnilo přes sto tisíc nespokojených občanů. Osoba, která byla hlasem opozice, byl A. Navalnyj.[95]

V tento den se konaly protesty i v jiných městech po celé zemi, nebyly sice tak početné, ale znamenalo to, že jsou lidé nespokojení a nebojí se projevit. Šlo tak o největší protesty od dob pádu Sovětského svazu. Této nevole si všimli nejen v Kremlu, ale i ti, kteří těžili z přízně Putina a nashromáždili ohromné bohatství. Ti tak začali z nejistoty přeposílat své bohatství do daňových rájů. Přeposílání začalo už v roce 2008, kdy se nevědělo, zda bude Putin kandidovat i potřetí. Protesty toto „ulívání" peněz zrychlilo a zvýšilo tok peněz z Ruska.

Aby došlo ke zmírnění napjaté situace ve společnosti, zavedl Medveděv opětovnou volbu gubernátorů a došlo také ke zmírnění registračních nároků kladených pro nové politické strany. Opětovná volba gubernátorů byla podmíněna schválením kandidátů Kremlem, a co se týče politických stran, těm nebylo umožněno utvářet koalice.[96]

V rámci uklidnění nepokojů ve společnosti a před konáním prezidentských voleb byla naplánována akce na Poklonné hoře, kde se nacházel památník sovětského vítězství nad

[95] *Moscow Protest Marks Five Years Since Bolotnaya Crackdown* [online]. voanews.com, 6. května 2017 [cit. 15. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.voanews.com/a/russia-putin-bototnaya-anniversary-opposition-rally/3840813.html.
[96] TREISMAN, Daniel. *The New Autocracy*…, s. 146.

nacistickým Německem. Zúčastněných bylo přibližně sto dvacet pět tisíc, někteří byli povinně dovezeni z venkova, jiní měli za účast prémie. Bylo jim řečeno, že v případě výhry liberální opozice, která je řízená NATO a USA, by ruské jaderné zbraně byly předány USA.

3.3 Prezidentství Vladimira Vladimiroviče Putina 2012–2018

Prezidentské volby v roce 2012 vyhrál Vladimir Vladimirovič Putin. Podle oficiálních výsledků získal 63,8 % hlasů. Podle organizace Goros, která se zabývá monitorováním voleb, měl Putin získat 50,75 % hlasů. Jiné zdroje uváděly zisk v rozmezí 45–50 %. Dle tehdejších expertů byl tento rozdíl zapříčiněn úmyslným nesprávným započtením hlasů, které dle předvolebních statistik měly patřit kandidátovi Prochorovovi, ten ale získal pouhých 8 % hlasů.[97]

Tato manipulace s hlasy nenechala demonstranty chladnými, ti vyšli do ulic na protest inaugurace staronového prezidenta. Jejich počet byl mezi padesáti až sto tisíci. Při demonstraci bylo mnoho účastníků zadrženo a zatčeno. V reakci na tuto událost byl změněn zákon, jenž zakazoval účast na takovýchto neschválených akcích, a za účast měly být ukládány vysoké pokuty. Po zbytek roku 2012 demonstrace pokračovaly. Hlavní představitel opozice A. Navalnyj byl vyšetřován za to, že připravil stát o peníze za prodej dřevin. Prvotní ukončení vyšetřování pro nedostatek důkazů bylo anulováno. Nově byl obviněn ze zpronevěry a později odsouzen k pěti letům ve vězení a finanční pokutě, nakonec byl trest změněn na podmíněný. Rozsudek padl den po registraci do voleb o post starosty Moskvy. Ve volbách skončil druhý, a to i přes nedostatek financí a záměrnou ignoraci médií. To však byl jediný úspěch opozice, protože neměla žádný ucelený program, jen prosazovala odpor k Putinovi.

Znepokojení však nedělaly demonstrace, ale situace na Ukrajině, která se nevyvíjela podle plánů Ruska. Probíhaly tam protesty a pouliční boje proti proruskému prezidentu Viktoru Janukovičovi, které vedly až k jeho nucenému útěku a odvolání z postu prezidenta Ukrajiny. Moskva byla velice rozrušena představou, že by se něco podobného mohlo stát i v Rusku. Ruská média tak po celou dobu mylně informovala o dění na Ukrajině a poté se uchýlila ke své osvědčené taktice, a to rozpoutání války. Ta měla být rychlá, úspěšná, měla odvést pozornost a zvýšit preference znovu zvoleného prezidenta.[98]

Po útěku Janukoviče ze země začalo plánování speciální operace, jejímž cílem byl ukrajinský poloostrov Krym. Tento poloostrov převedl pod správu Ukrajiny Nikita S. Chruščov v roce 1954. Útok započal v noci na 27. února, kdy skupina čítající sto dvacet mužů, dobře vycvičených

[97] SATTER, David. *Čím méně víte*…, s. 150–156.
[98] TREISMAN, Daniel. *The New Autocracy*…, s. 299–301.

a ozbrojených v neoznačených uniformách, obsadila regionální parlament v Simferopolu. Výsledkem bylo vyvěšení ruské vlajky a jmenování nového premiéra Aksjonova, který pocházel ze skupiny organizovaného zločinu.

Dne 6. března 2014 došlo k vyhlášení nezávislosti Krymu na Ukrajině. V referendu o rozšíření autonomie Krymu vyslovilo souhlas 96,77 % hlasujících při volební účasti 83,1 % a Krym se stal součástí Ruské federace. Dění na Ukrajině bylo prezentováno tak, že ruská vojska musela vtrhnout na Krym, neboť občanům hovořícím rusky, kteří se bránili neonacistům, hrozilo nebezpečí. Při svém projevu Putin řekl, že za nepokoje na Ukrajině mohou mimo jiné rusofobové a neonacisté, přičemž Ruskou federaci požádali obyvatelé Krymu a Sevastopolu pouze o ochranu svých životů. Když se v Rusku dozvěděli o dekretu prozatímního prezidenta Ukrajiny, jimž přikazoval stažení ukrajinských vojsk z Krymu, vypukla v zemi ohromná radost. Konaly se vládou sponzorované oslavy podpořené propagandou z televize. Putinovy preference vystoupaly nejvýše za poslední dobu. Obsazení Krymu bylo pouhým začátkem operace na Ukrajině.[99]

Akce pokračovala na východě Ukrajiny, kde dochází od 6. dubna souběžně k útokům na vládní budovy v Charkově a prohlášení oblasti za nezávislou. V Doněcku dochází k vyhlášení nezávislé republiky. K útokům docházelo i v dalších částech východu země. Od 12. dubna přichází další vlna útoků ve městech Mariupol, Oděsa, Kramatorsk nebo ve Slovjansk, kde bylo proruské cítění nejsilnější. Ukrajinský prezident reagoval započetím vojenské operace na navrácení území pod správu Ukrajiny.[100]

Po úspěšných referendech v Luhansku a Doněcku dochází ke vzniku konfederace Nové Rusko. Do této konfederace mělo být později začleněno východní území Ukrajiny. Dojem, že boje působí neprofesionálně a chaoticky, byl záměrný. Všechna města byla předem vybrána, stejně tak jako útoky na dopravní uzly a strategická místa, jež měly oslabit zásobování ukrajinské armády. Řady povstalců pomalu ale jistě rostly, později se k nim začali přidávat i dobrovolníci z Ruska. Informace o dění na Ukrajině dostávali ruští občané zkreslené. Byly zřízeny obvodní kanceláře, speciální telefonní linky, webové stránky, to vše v rámci snažení Ruska dostat na Ukrajinu co nejvíce dobrovolníků. Většina z nich svým odchodem nic neztratila, získali naopak průkaz člena domobrany. Z tajných verbovacích akcí se později staly veřejné a rekruti byli oslavováni. S postupem času bylo vysíláno čím dál více vojáků, kterým bylo řečeno, že jedou na cvičení. Hromadila se zde technika, mimo jiné i systémy na sestřelení letadel a vrtulníků. Ukrajina byla navíc prokazatelně obstřelována z ruského území. 17. července 2014 povstalci sestřelili letadlo

[99] COX, Michael. In the shadow of the Russian revolution: Putin, Xi and the long war in Ukraine. *Critique Journal of Socialist Theory,* 2022, roč. 50, č. 2-3, s. 287–305.
[100] BLACK, J. L. *Russia after 2020: Looking Ahead after Two Decades*. New York: Taylor & Francis Group, 2022, s. 60–64.

komerčního letu, na jehož palubě zemřelo všech 298 pasažérů. Tento konflikt tak splnil přesně svůj účel, a to aby se ruští občané nepokusili o Majdan v ruském podání a jejich pozornost byla upnuta na válku.[101]

Na začátku září 2014 byla po vyjednávání podepsána první Minská dohoda, jejímž předmětem bylo příměří mezi válčícími stranami. Jednání se odehrávala pod záštitou OBSE,[102] smlouvu podepsala Ukrajina, Rusko, LLR a DLR. I přes podpis boje neutichly a pokračovalo se ve válce. Později téhož měsíce byl zatčen jeden z významnějších podnikatelů Jevtušenko, který se podílel na legalizaci odcizeného majetku ropné společnosti Basněft. Zatčení bylo v rámci vyšetřování nedovolené privatizace společnosti, to vedlo až k verdiktu soudu, že se Basněft navrátí státu. Společnost byla v roce 2016 převedena na společnost Rosněft. Ukázalo se, že se o tuto společnost zajímal generální ředitel Rosněftu Igor Sečin, který byl na místo dosazen Putinem. Rosněft ještě v roce 2017 žaloval Jevtušenka o 2,3 miliardy dolarů, čemuž soud v Moskvě vyhověl.[103]

Životní úroveň ruského občana závisela na ziscích z prodeje ropy. Snižující se ceny ropy zapříčinily vypadnutí příjmu do státní kasy a sankce uvalené na zemi za anexi Krymu vystavily stopku očekávaným investicím ze zahraničí. Sankce byly navíc zpřísněny po sestřelení komerčního letu. Finanční situace tak nebyla vůbec dobrá, rubl se propadl k dolaru nejvíce od roku 1999. Ruská centrální banka zareagovala oslabením rublu. Inflace v roce 2014 činila 15,4 %. EU byla největším investorem v Rusku, zavedla mnoho diplomatických opatření: vytlačila Rusko ze skupiny G8, pozastavila jeho jednání o vstupu do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj a Mezinárodní agentury pro energii. Čína tak vystřídala EU jako největšího obchodního partnera Ruska.[104]

Rusko muselo reagovat na situaci kolem sebe, Ukrajina se snažila vstoupit do Evropské unie a další země ji mohly následovat. A tak byla zrealizována myšlenka vzájemné euroasijské kooperace z roku 1994. V platnost vešla 1. ledna 2015. Původně ji podepsali prezidenti Ruska, Běloruska a Kazachstánu, později se přidali prezidenti Arménie a Kyrgyzstánu. Mělo jít o ekonomickou spolupráci, později se ukázalo, že pravý důvod byly snahy o navrácení mocenského postavení Rusku v bývalých socialistických republikách. Nápadně se také podobala Evropské unii.[105] Boje na Ukrajině znovu započaly i přes První minskou dohodu. Tu měla napravit Druhá minská dohoda,

[101] SATTER, David. *Čím méně víte*…, s. 160–177.
[102] Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
[103] STENT, Angela E. *Putin's World: Russia Against the West and with the Rest*. New York: Twelve, 2019, s. 177.
[104] Tamtéž, s. 58–59.
[105] Tamtéž, s. 150–151.

nebyla však o mnoho úspěšnější. K aktérům První minské dohody se přidali vedoucí představitelé Německa a Francie. Problém byl už v dodržování základních ustanovení.[106]

Zastřelení významného opozičního politika Borise Němcova 27. února 2015 vzbudilo velké ohlasy. Před incidentem pracoval na dokumentu, jenž měl odhalit zapojení ruské armády do války na Ukrajině. Ke střelbě došlo na mostě nedaleko Kremlu, který je kvůli bezpečnosti dobře střežen. Je monitorován a na jeho koncích jsou zřízeny buňky, ve kterých policisté sledují kamery a poslouchají mikrofony umístěné na mostu. Za čin bylo odsouzeno pět čečenských občanů, kterým nebyl prokázán žádný motiv a současně panuje přesvědčení, že tito odsouzení byli pouhými vykonavateli a objednavatel nebyl nikdy odhalen.[107] Téhož roku byl navíc schválen zákon o nežádoucích organizacích. Velké pravomoci byly svěřeny generálnímu prokurátorovi. Ten mohl zakázat činnosti jakékoli zahraniční organizace, pokud se domníval, že je ruská národní bezpečnost ohrožena. Tímto způsobem směl rozhodovat bez verdiktu soudu.[108]

30. září 2015 Rusko provedlo nálety na pozice ISIS v Sýrii. Učinilo tak v reakci na formální žádost svého dlouholetého spojence – syrského prezidenta Bašára Asada. Šlo o první vojenskou intervenci na cizím území od afghánské války. Byla vedena proti Západem podporovaným opozičním silám a islamistickým extremistům.[109] Kroky Ruska v Sýrii zhoršily uprchlickou krizi. Rusko se snažilo využít tohoto napětí v EU a poskytlo podporu skupinám a zemím, které jsou proti přijímání migrantů.[110] Ke konci roku vešel v platnost zákon, díky kterému byl ruský Ústavní soud vyvázán z povinnosti respektování verdiktů mezinárodních soudů, a to navzdory článku v ústavě, který dává přednost mezinárodním smlouvám.[111]

V květnu 2016 vešel v platnost dekret, který reformoval orgány činné v trestním řízení. Výkon Federální služby pro kontrolu drog a Federální migrační služby přešly pod ministerstvo vnitra. Z dřívějších jednotek ministerstva vnitra vznikla Národní garda podřízená přímo prezidentovi a stala se jednou z nejmocnějších bezpečnostních služeb v zemi. V jejím čele stojí dřívější šéf prezidentovy ochranky. Už dříve Putin vytvořil další významnou instituci, Vyšetřovací výbor, který je od ledna 2011 hlavním federálním vyšetřovacím orgánem v Rusku. Tento výbor má dohled nad bezpečnostními jednotkami a spadá pod přímý vliv prezidenta.[112]

---

[106] STENT, Angela E. *Putin's World…*, s. 96–97.
[107] Tamtéž, s. 136. UNGER, Craig. *House of Trump, House of Putin. The untold Story of Donald Trump and Russian Mafia*. New York: Bantam Press, 2018, s. 225.
[108] TREISMAN, Daniel. *The New Autocracy…,* s. 290.
[109] Tamtéž, s. 127.
[110] STENT, Angela E. *Putin's World…,* 57–58.
[111] BLACK, J. L. *Russia after 2020…,* s. 108.
[112] TREISMAN, Daniel. *The New Autocracy*…, s. 117.

Další zásah do práv a svobod občanů přinesl balíček protiteroristických zákonů poslankyně Jarovajovové. Ty však byly ve skutečnosti vypracovány Bezpečnostní radou – poradním orgánem prezidenta, který se zabývá otázkami národní bezpečnosti. Zásah byl obhajován předcházením terorismu a extremismu. Byly zvýšeny tresty za jejich financování nebo neohlášení. Největší debaty vyvolal fakt, že jsou telekomunikační společnosti povinny ukládat data, audionahrávky, ale i místo odeslání zprávy. Společnosti poté musely vyhovět státním úřadům, pokud je v rámci vyšetřování o tyto informace požádaly.[113]

Volby do Státní dumy v roce 2016 vyhrálo opět Jednotné Rusko, když získalo většinu, a to 54 % hlasů, druhá skončila komunistická strana. Volby se konaly poprvé od roku 2003 na základě smíšeného volebního systému.[114] V listopadu byl zatčen ministr pro hospodářský rozvoj, který se měl dopustit přijetí úplatku. Šlo o případ, kdy Putinův blízký přítel Sečin, ředitel Rosněftu, odkoupil za výhodnou cenu ropnou společnost Basněft.[115] V lednu 2017 vydaly americké tajné služby zprávu o ruském vměšování do prezidentských voleb v USA, které se konaly na podzim roku 2016. Ruské kroky vedly k oslabení kampaně Hillary Clintonové. Putin i Trump toto obvinění odmítli.[116] Vměšování mělo být provedeno přes agenturu pro výzkum internetu vedenou ruským oligarchou Jevgenijem Prigožinem.[117] Vlnu protestů způsobilo zveřejnění filmu o D. Medveděvovi natočený protikorupční nadací A. Navalného. Film pojednával o tom, jak nashromáždil majetek v hodnotě 70 miliard dolarů. Protestů se účastnilo nejvíce občanů za posledních 6 let s velkým podílem mladých a studentů.

Výbuch ve stanici petrohradského metra je připisován skupině radikálních islamistů. Útok zabil 15 lidí a desítky zranil. Vyšetřováním se zjistilo, že se teroristé dorozumívali přes sociální síť Telegram. Tu nakonec Roskomnadzor[118] začal blokovat, jelikož nechtěli vydat dešifrovací klíč pro odhalení konverzací.[119] Další vlna teroristických útoků se odehrávala po telefonní lince. Útoky započaly v září 2017 a pokračovaly až do roku 2020. Oznamovatelé upozorňovali na bomby ve školách, veřejných prostorech či letadlech, nikdy ovšem nebyly objeveny.[120] Hovory probíhaly pomocí šifrovacích telefonů využívajících internet, aby byly hůře dohledatelné. Vyšetřovací výbor zjistil totožnost osob, které telefonovaly z oblasti Sýrie kontrolované islámským státem.[121]

---

[113] TREISMAN, Daniel. *The New Autocracy*…, s. 93.
[114] Tamtéž, s. 82.
[115] BLACK, J. L. *Russia after 2020*…, s. 336.
[116] TREISMAN, Daniel. *The New Autocracy*…, s. 312–313.
[117] STENT, Angela E. *Putin's World*…, s. 273.
[118] Federální služba pro dozor v oblasti telekomunikací, informačních technologií a masmédií.
[119] BLACK, J. L. *Russia after 2020*…, s. 71–72.
[120] Tamtéž, s. 76.
[121] *Russia under Putin: What the last 20 years look like for the country* [online]. putin20.imrussia.org, [cit. 6. dubna 2023]. Dostupné z: https://putin20.imrussia.org/#.

Novelizace zákona o zahraničních agentech z roku 2012 proběhly postupně v letech 2017 a 2019. Kvůli těmto změnám bylo pro ruské novináře těžší přijímat platby ze zahraničí a pro redakce zase tisknout články zahraničních autorů a agentur. Další novela z roku 2020 se zaměřila na nevládní organizace a jejich práva na svobodu projevu a šíření a přijímaní informací. Výsledek byl takový, že režim mohl jakoukoliv nepohodlnou organizaci či osobu označit za zahraničního agenta. Tím jim bylo zakázáno ucházet se o pozice ve státní správě nebo samosprávě.[122]

Britsko-ruské vztahy se těšily zlepšení po nástupu nové premiérky Mayové do úřadu. Tyto vyhlídky se ale nekonaly. 4. března 2018 byli přiotráveni toxickou látkou Novičok S. Skripal, bývalý dojitý agent Ruska a VB, a jeho dcera v anglickém Salisbury. Oba útok přežili. Jed nebyl zničen, nakazily se jím dvě osoby, z nichž jedna později zemřela. Britský ministr obrany reagoval prohlášením, že Rusko spáchalo útok na cizím území, při kterém zemřel britský občan. Z činu byli obviněni dva ruští agenti GRU,[123] kteří se do země dostali pod falešnými jmény, byly taktéž zveřejněny kamerové záznamy, které ovšem Putin zásadně odmítl.[124]

3.4 Prezidentství Vladimira Vladimiroviče Putina od roku 2018

V prezidentských volbách 2018 zvítězil znovu Vladimir Putin, započal tak své druhé po sobě jdoucí období ve funkci. Při účasti 68 % vyhrál s obrovským ziskem téměř 77 % hlasů před druhým Grudininem z komunistické strany. Takový zisk byl překvapivý, jelikož se opoziční lídři včetně A. Navalného snažili volby diskreditovat a navrhovali jejich bojkot.[125]

Mistrovství světa ve fotbale, které se konalo v roce 2018 v Rusku, s sebou přineslo i velké bezpečnostní hrozby. Aby se jim předešlo, vynaložily ruské úřady až 480 miliard dolarů na zajištění bezpečnosti. FSB přiznala, že se jí podařilo zhatit útoky tím, že zatkla 20 osob, které spolupracovaly s ISIS. Turnaj se odehrával v době, kdy se projednávala důchodová reforma. Proti reformě se vyslovilo přes milion občanů, kteří podepsali online petici do týdne po oznámení. Demonstrace se konaly i ve městech, která hostila šampionát. Po téměř třech měsících od finálového zápasu proběhl masakr na střední polytechnické škole v Kerči na Krymu. Čin spáchal student vysoké školy, který zabil 18 studentů, mnoho dalších zranil a nakonec spáchal sebevraždu. Ruské úřady vyšetřovaly čin jako teroristický i kvůli tomu, že zde byl nedávno otevřen Kerčský most, který spojuje Krym s Ruskem.[126]

[122] BLACK, J. L. *Russia after 2020*…, s. 250.
[123] Hlavní správa rozvědky.
[124] STENT, Angela E. *Putin's World*…, s. 68–70.
[125] BLACK, J. L. *Russia after 2020*…, s. 12.
[126] Tamtéž, s. 73–74.

Rusko si s anexí Krymu nárokuje i přilehlé Azovské moře, a tak neváhalo v listopadu 2018 střílet na ukrajinské lodě, které se v něm objevily. Podle ruského vyšetřování šlo o provokaci ze strany Ukrajiny, která to v době incidentu odmítala. Ukrajinské vyšetřování později odhalilo, že tehdejší prezident Porošenko vyslal lodě záměrně, aby mohl použít mimořádná opatření a opodstatnit tím odložení voleb, které následně prohrál. Vlnu nevole vyvolaly oslavy pátého výročí znovusjednocení poloostrova s Ruskem. Situaci nepomohla ani účast krymských občanů v regionálních ruských volbách v září 2019. Na tuto událost reagovaly západní země doplněním jmen, které stály za realizací voleb, na sankční listinu.[127]

Po odstoupení amerického prezidenta Trumpa od smlouvy zakazující výrobu, skladování a testování pozemních raket, jejichž dolet je od 500 do 5 500 km, jej následoval Putin v únoru 2019. Obě strany se navzájem obviňovaly z nedodržování smlouvy, jednání USA bylo navíc podpořeno situací v Tichomoří, kde nemohla USA své zbraně rozmístit. Čelila zde hromadění zbraní ze strany Číny, která nebyla smlouvou vázána. Před vypovězením smlouvy byly snahy o její revizi nebo rozšíření o další země, především o Čínu. Přerušení této smlouvy znamenalo také přerušení spolupráce Moskvy s Washingtonem na kontrole jaderných zbraní a rozběhlo se tak další jaderné zbrojení. Začalo testování dříve regulovaných zbraní. Rusko přesunulo své systémy 70 km od norského radarového systému, svůj krok zdůvodnilo jako reakci na kroky NATO. Rusko také představilo nejdelší ponorku na světě, která je schopna nést jaderné podvodní drony, a také avizovalo rozšiřování své flotily. 1. července došlo k požáru na jedné jaderné ponorce, na které zemřelo čtrnáct námořníků. Po prvotním obvinění Západu však pod nátlakem domácího publika vyšla zpráva, že chyba byla na ponorce. Téměř po roce od tragédie byl zprovozněn první ze čtyř strategických ponorkových raketových nosičů řady Borej.[128]

Zákon o suverénním internetu vstoupil v platnost 1. listopadu 2019, a to i přes vlnu protestů. Doplnil tak již předešlé zákony upravující užívání internetu. Nemohou tak být publikovány neuctivé a falešné zprávy o úřadech, znevažovány státní symboly, instituce nebo šířeny nepravdivé informace. Podle analytiků tak můžou ruské úřady označit za nežádoucí projevy demonstrantů či opozičních lídrů a může jim být bráněno ve svobodě projevu. Internet se stal cílem zákonů i proto, že byly naplánovány volby do moskevské Městské rady a nežádoucí názory a postoje měly čím dál větší podporu právě na internetu. Roskomnadzor upozornil americké sociální služby, aby nesdílely politické reklamy a nevměšovaly se tak do ruských vnitřních záležitostí. Správce Twitteru varování neuposlechl a společnost byla později pokutována.[129]

[127] BLACK, J. L. *Russia after 2020*…, s. 188–189.
[128] Tamtéž, s. 295–300.
[129] Tamtéž, s. 321–322.

Falešné trestní stíhání redaktora nezávislé internetové publikace Meduza, Ivana Golunova, z 6. června 2019 vyvolalo řadu protestů. Golunov, jenž se mimo jiné zabýval korupcí v moskevském pohřebnictví, byl obviněn z držení a obchodování s drogami. Den před jeho propuštěním tři vydavatelé novin otiskli stejný titulek 'I/WE ARE IVAN GOLUNOV'. Až nátlak společnosti a nezávislých medií vedl ke zbavení všech trestních stíhání a následnému propuštění policistů zapojených do případu. V listopadu téhož roku se v Moskvě konala konference o svobodě médií a bezpečnosti novinářů i za účasti delegace OBSE. I přes debaty a návrhy změn, které zazněly na konferenci, podepsal Putin novelu příslušných předpisů, jež umožňují označit jednotlivé novináře za zahraniční agenty.[130]

Vyřazení 57 převážně opozičních kandidátů, kteří se ucházeli ve volbách do moskevské Městské dumy, mělo za následek hromadné demonstrace. První demonstrace, která se konala 20. července, byla původně vedena proti starostovi Moskvy, stala se z ní však demonstrace proti Putinovi. A. Navalnyj vyzýval k účasti na neschválené demonstraci, za což byl vzat do vazby na třicet dnů. Byly také provedeny prohlídky v bytech opozičních představitelů. Vlna protestů pokračovala, byli zadrženi i opoziční politici. Největší shromáždění bylo přeloženo na 10. srpna, kterého se zúčastnily i známé osoby a účast se blížila šedesáti tisícům. Prohlídkám neunikl ani Navalnyj, Roskomnadzor navíc vedl dialogy s vlastníky sociálních sítí, aby nedělali reklamu nepovoleným akcím a pohrozil jim sankcí za vměšování do záležitostí suverénního státu.[131]

Nevole v ulicích nic nezměnily a zamítnutí kandidáti nemohli kandidovat. V regionálních volbách na podzim 2019 ztratilo JR v Moskvě dvanáct křesel, i tak ale drželo většinu v městské radě, stejně jako post starosty v Petrohradě. Na volby bylo podáno kolem dvou tisíc stížností, nejvíce v Petrohradě, kde byla podána i trestní oznámení. Komise Státní dumy zkoumala porušení volebního zákona a přišla na vměšování zahraničních médií. Zahraničním i ruským médiím byla vytýkána jednostrannost, podpora protestů a také porušení zákazu politických reklam těsně před volbami a v den voleb. Vyšetřovací komise přišla navíc s obviněním proti výcvikovým táborům protestujících financované ze zahraničí, což nakonec nebylo prokázáno.[132]

Při příležitosti výročního projevu ve Federálním shromáždění 15. ledna 2020 oznámil Putin navrhované změny ústavy. Nejvíce kontroverzí vyvolalo doporučení, aby se Státní rada stala oficiálním řídícím orgánem. Mnozí v ní viděli záměr, jak by Putin mohl zemi vládnout, aniž by byl prezidentem a vznikla by tak situace tandemokracie, jako když byl prezidentem Medveděv, fakticky však Putin vládl z postu premiéra. Novela obsahovala změnu na dvě prezidentské funkční období,

[130] BLACK, J. L. *Russia after 2020*…, s. 322–324.
[131] Tamtéž, s. 100–105.
[132] Tamtéž, s. 105–106.

přednost ruského práva před mezinárodním, omezení autonomie místních samospráv, dělby moci a také nezávislosti soudů. Toto znění prošlo prvním čtením jednomyslně. Před druhým čtením přidal Putin další návrhy. Mezi ně patřilo například uznání víry v Boha jako historický rys Ruska, manželství jako svazek muže a ženy, zákaz postoupení území a ustanovení, jež umožňují ústřední vládě vytvářet federální území. Změněno bylo asi 60 % článků ústavy.[133]

Po předešlé domluvě odstoupil premiér Medveděv i se svým kabinetem ještě v den projevu Putina. Novým premiérem se stal technokrat Michail Mišutin, dřívější ředitel Federální finanční monitorovací služby. V jeho kabinetu byli noví členové pouze na pozicích sociálních a ekonomických, bezpečnostní agendy zůstaly pod stejným vedením. Medveděv se stal místopředsedou Rady bezpečnosti, jeho pozice byla nově vytvořena. Docházelo ke změnám na pozicích generálního prokurátora, vicepremiéra, bylo jmenováno osm místopředsedů vlády. Například dva ministři, již museli opustit své posty, se stali poradci prezidenta. Staronový kabinet měl za úkol realizovat dlouho odkládané národní projekty. Snížil se průměrný věk kabinetu, byl více technokratický a neměl zkušenosti ze soukromého sektoru.[134]

V době projednávání druhého čtení novely ústavního zákona přišla poslankyně za JR 10. března 2020 s návrhem, aby byla zrušena všechna omezení týkající se funkčního období prezidenta. Putin se zpočátku zdráhal přijetí návrhu. Trval na tom, aby bylo omezení počtu mandátů v ústavě, zároveň však řekl, že pokud to schválí Ústavní soud a také lid, nebude na tom dále trvat. Ústavní soud do týdne rozhodl, že návrh poslankyně neodporuje ústavě. Poslanci drtivou většinou 11. března novelu až na některé body přijali. Zamítli například zákaz vlastnictví nemovitostí v cizině pro poslance Dumy. Reakce lidu spočívala v jednočlenných demonstracích, které jsou povoleny i bez ohlášení za určitých okolností, přesto si státní složky našly způsob, jak proti nim zasáhnout.[135]

Přes prvotní plánované oslabení prezidentského úřadu, které bylo převážně odsouhlaseno, došlo k pravému opaku a prezidentský úřad byl posílen. Byla také vyřešena otázka Státní rady, její funkce zůstala poradní. Dostalo se jí však právní subjektivity a prezident byl jejím předsedou.[136] Hlasování lidu probíhalo od 25. června do 1. července formou prosté odpovědi ano/ne k vyslovení (ne)souhlasu s celou novelou. Novela byla přijata necelými 78 % hlasujících.[137]

[133] BLACK, J. L. *Russia after 2020…,* s. 27–29.
[134] Tamtéž, s. 33–35.
[135] Tamtéž, s. 30–32.
[136] Tamtéž, s. 32–33.
[137] Tamtéž, s. 39–40.

Putin pověřil nového premiéra, aby revidoval prezidentské sliby a plány z roku 2018, které rozhodně nebudou splněny a upravil tak projekty, jež reálně odpovídají situaci roku 2020. V listopadu 2020 došlo ke konsolidaci mnohých společností, které byly začleněny pod státní rozvojovou korporaci Vněšekonombank, jako například Rosatom či Roskosmos, jiné zůstaly nezávislé a mnohé byly zrušeny. Úspory měly být využity pro plnění národních projektů.

Téhož měsíce navíc došlo ke snahám zefektivnění a zprofesionalizování státní správy. Byli odvoláni čtyři ministři, kteří zaujali jiná vysoce postavená místa ve státní sféře. Dochází také k jisté reorganizaci v pozicích náměstků ministrů nebo ředitelů státních institucí. Změna na ministerských pozicích byla první příležitostí, kdy Duma naplnila svou novou pravomoc odsouhlasit a vybrat vhodné adepty. Kandidáti prošli osobními pohovory a interpelacemi před Dumou, než byla jejich jména odeslána prezidentu k podpisu.[138] Od prosince dochází k nabytí účinnosti zákonů, jež opravňují ruské občany využívat sociální a zdravotnické portály státních institucí. Zaměstnanci zdravotnických služeb tak měli například možnost nahlásit svého zaměstnavatele, pokud nedostali svou mzdu.[139]

Průzkumy z ledna 2021 zachycují nálady ve společnosti, které byly zapříčiněny nejen novou ústavou. JR získalo podporu 32 % voličů, překvapivé však je, že 10 % voličů by svůj lístek zničilo či nehlasovalo vůbec. Popularita Putina byla stále nejvyšší, vedl s 29 %, jeho důvěra se ale od října 2020 propadla o 5 %. Téhož měsíce vstoupily v platnost zákony, které zpřísňují omezení týkající se demonstrací. Ruští občané tak mohli být označeni za zahraniční agenty, byly zpřísněny tresty a pokuty za pomluvu a přijata další omezení internetu.

Omezení internetu mělo přibrzdit sílící nevoli především střední třídy, jež internet hojně užívala. I tak dochází 23. ledna k mnoha demonstracím po celém Rusku. Mnoho účastníků bylo zadrženo, avšak posléze propuštěno. Nestalo se tak například v případě opozičního představitele Sobola, proti kterému bylo vedeno trestní řízení. Státní weby ukazovaly videa s násilím proti policii a opoziční a zahraniční stránky ukazovaly videa s násilím páchané na protestujících. Protestujících bylo nejvíce v kategorii 25-39 let. Nepodporovali ani tak osobu Navalného jako ztělesnění opozice, vyšli do ulic, jelikož nebyli spokojeni, jak s nimi režim zachází. Opozice vůči Putinovi tak již nebyla okrajovým názorem.[140]

Na konci března prohlásil tajemník Bezpečnostní Rady Nikolaj Patrušev, že aliance NATO stojí proti ruským povstaleckým republikám na Ukrajině, kterou podporují municí nebo

[138] BLACK, J. L. *Russia after 2020…,* s. 41–42.
[139] Tamtéž, s. 40–41.
[140] Tamtéž, s. 400–402.

zpravodajskými informacemi. Později se nechal slyšet, že i přes rozsáhlá cvičení poblíž hranic se nechystají nijak zapojovat do konfliktu.[141] Mnoho ruských občanů, ale i státních zaměstnanců bylo neoprávněně obviněno z vlastizrady kvůli předávání citlivých materiálů do zahraničí. Obviněn byl i odborník na hypersonické technologie Alexander Kuranov z předání tajných informací zahraničnímu občanovi o výzkumu hypersonických technologií. Soud nařídil dva měsíce vazbu kvůli podezření z vlastizrady, než bude případ rozhodnut.[142]

Jako každé volby v Rusku byly i ty parlamentní na podzim 2021 provázeny nesčetnými volebními incidenty. Snahy vhodit vícero volebních lístků do urny, laxní střežení volební urny nebo podané stížnosti dělníky, kterým bylo nařízeno volit JR, jinak by jim hrozily problémy v zaměstnání. Nemohli například kandidovat opoziční politici, již byli v kontaktu s Navalnym. Delegace OBSE, která by dohlížela na průběh voleb, byla omezena na padesát členů, proto byla stažena, jelikož by nebyla schopna efektivní kontroly. Tyto události dále podkopaly věrohodnost kremelské politiky. JR i tak získalo potřebnou dvoutřetinovou většinu, aby mohlo dále schvalovat ústavní změny. Druhá skončila komunistická strana, o které ale nelze tvrdit, že by byla opoziční. I přes nesčetné důkazy v podobě videí natočených přímo voliči prohlásily ruské úřady, že nedošlo k žádnému významnému porušení.[143]

FSB v polovině prosince uvedla, že došlo k zatčení 106 ukrajinských neonacistů, kteří plánovali útoky a masové vraždy, dva z nich se přiznali, že chtěli zaútočit na školní zařízení. Byli organizováni do skupiny, která měla být založena pod záštitou ukrajinských zpravodajských služeb, to ovšem ukrajinská bezpečnostní služba odmítla. Kritika vůči Kyjevu sílila, protože Moskva byla obviňována z invaze na Ukrajinu kvůli hromadění jednotek u hranic. Moskva požadovala mimo jiné záruky od USA, že Ukrajině nebude uděleno členství v NATO.[144]

Dne 15. února 2022 Státní duma odhlasovala, že požádá prezidenta o uznání LLR a DLR za nezávislé státy. Jejich uznání by fakticky znamenalo odstoupení od Minských dohod. Ruská vojska

---

[141] MEYER, Henry. *Russia Says 'No Plans' to Intervene in Ukraine as Troops Mass* [online]. bloomberg.com, 7. dubna 2021[cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-04-07/russia-says-no-plans-to-intervene-in-ukraine-as-troops-mass#xj4y7vzkg. GOODMAN, David, BAUM, Bertnadette. *NATO countries a party to Ukraine conflict -Russia's Patrushev* [online]. reuters.com, 27. března 2023 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.reuters.com/world/europe/nato-countries-party-ukraine-conflict-russias-patrushev-2023-03-27/.

[142] BALMFORTH, Tom. RODIONOV, Maxim. *Russia arrests top hypersonic research scientist in treason case* [online]. reuters.com, 12. srpna 2021 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.reuters.com/world/europe/russia-detains-head-hypersonics-research-facility-treason-case-tass-2021-08-12/.

[143] ROSENBERG, Steve. *Russia election: Putin's party wins election marred by fraud claims* [online]. bbc.com, 20. září 2021 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.bbc.com/news/world-europe-58614227. *Svobodná volba aneb o donucení volit ve volbách v roce 2021* [online]. wciom.ru, 8. září 2021 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/svobodnyi-vybor-ili-o-prinuzhdenii-k-golosovaniju-na-vyborakh-2021.

[144] *Russia arrests Ukrainian 'neo-Nazis', Kyiv denies link to them* [online]. euronews.com, 14. prosince 2021 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.euronews.com/2021/12/14/us-ukraine-crisis-russia-arrests.

čítající kolem sto třiceti tisíc vojáků byla nachystána u hranic s Ukrajinou a taktéž prováděla cvičení v Bělorusku nebo v Černém moři. Moskva svým rozmístěním jednotek reagovala na jednotky NATO ve východní Evropě. Mezitím se ruský vyslanec při Evropské unii Vladimir Čižov nechal slyšet, že ruské jednotky pomohou ruským občanům, pokud by byli zabíjeni, a to kdekoli, i na Donbase a že ruské jednotky nezaútočí, pokud k tomu nebudou vyprovokovány.[145]

O necelý týden později Putin podepsal dekret, jímž uznal obě republiky za nezávislé entity. Putin mimo jiné prohlásil, že považuje Ukrajinu za nedílnou součást ruské historie. Rusko dále popřelo svůj vpád na Ukrajinu, pohrozilo ale vojenskou akcí, pokud nedostane záruky a příslib, že Ukrajina nikdy nevstoupí do NATO. 24. února došlo ke vpádu ruských jednotek na území Ukrajiny, které prezentují jako speciální vojenskou intervenci za ochranu ruských hodnot.[146]

[145] *Russian Duma asks Putin to recognize Donetsk, Luhansk* [online]. dw.com, 15. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.dw.com/en/russian-duma-asks-putin-to-recognize-ukrainian-regions-as-independent/a-60783596. JACK, Victor. *Russia's parliament urges Putin to recognize separatist republics in Ukraine* [online]. politico.eu, 15. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.politico.eu/article/russia-state-duma-parliament-donetsk-luhansk-moscow-putin-kremlin-ukraine-conflict/.

[146] *Putin recognises independence of Ukraine breakaway regions* [online]. aljazeera.com, 21. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.aljazeera.com/news/2022/2/21/russia-to-recognise-ukraine-breakaway-region-kremlin-confirms. *Russia recognizes independence of Ukraine separatist regions* [online]. dw.com, 21. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.dw.com/en/russia-recognizes-independence-of-ukraine-separatist-regions/a-60861963. *Russian forces launch full-scale invasion of Ukraine* [online]. aljazeera.com, 24. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.aljazeera.com/news/2022/2/24/putin-orders-military-operations-in-eastern-ukraine-as-un-meets.

4 Charakteristika současného politického režimu Ruska po prezidentských volbách v roce 2018 do února roku 2022

Analýzy sultanistických režimů byly provedeny Juanem J. Linzem a Houchangem Chehabim v díle *Sultanistic Regimes,* kde se zaměřili převážně na státy Latinské Ameriky či Írán a Filipíny. Rusku geograficky nejbližší režim zkoumal Linz s Alfredem Stepanem ve společném díle *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America,* když představili vládu Nicolae Ceauşesca v Rumunsku. Žádný bližší stát se zatím nestal objektem výzkumu. Režim Ruské federace bude zkoumán v časovém úseku končícím vpádem na Ukrajinu, tudíž s relevantními ústavními změnami do okamžiku této intervence.

Autor provede analýzu na základě dříve stanovených bodů vycházejících z typologie sultanistického režimu. Jednotlivá kritéria budou kvantitativně hodnocena, aby bylo možné vyhodnotit, nakolik se Ruská federace nachází pod sultanistickým vedením. Hodnotící škála je stanovena v rozmezí 1–5, přičemž její význam je následující: 1 – zcela nesplňuje, 2 – téměř nesplňuje, 3 – nemožné přesněji definovat, 4 – téměř splňuje a 5 – zcela splňuje.

Každá z následujících podkapitol bude představovat jednotlivý definiční znak sultanistického režimu, který bude aplikován na vládě v Ruské federaci. Každý bod bude na konci podkapitoly vyhodnocen a celý režim poté porovnán s ideálním sultanismem.

4.1 Neomezená moc vládce

Stát představuje pro panovníka osobní panství a je podřízen jeho despotické a absolutní vládě. Je složité rozeznat majetek osobní od státního, nebo zájmy, které taktéž splývají. Upevnění moci je jedním ze základních znaků sultanismu, centralizace moci musí proběhnout dle pokynů vládce a stát posiluje na úkor soukromého sektoru.

Prezidentskému úřadu v Rusku byly posilněny pravomoci již za vlády Jelcina, který vydal v roce 1993 dekret o nemožnosti omezení pravomocí prezidenta parlamentem. Nová ústava zajistila lepší pozici prezidenta na úkor rovnoměrné dělby moci. Prezident nově schvaloval rozpočet, jmenoval soudce a byl prakticky neodvolatelný. Ústavu Putin přebral ve stavu, jenž mu mohl vyhovovat, stále zde ale byla povinnost přenechat svůj úřad v roce 2008 někomu dalšímu. Změna v podobě prodloužení funkčního období na 6 let vzešla z kabinetu Medveděva. Po znovuzvolení v roce 2012 tak mohl vládnout až do roku 2024. Novela ústavy z roku 2020 změnila funkční období na dva prezidentské mandáty, tím však nebyla vyřešena situace následné kandidatury Putina po roce 2024. S řešením přišla poslankyně vládní strany JR, která navrhla anulaci Putinových období, čímž mu zajistila teoretickou nadvládu nad Ruskem až do roku 2036 a dost

času na případné další záměrné machinace s ústavou. Ústavní změny dále upravily přednost ruského práva před mezinárodním, byla omezena autonomie místních samospráv, dělba moci a také nezávislost soudů, to vše na úkor státu. Došlo ke změně asi 60 % článků ústavy. Taktéž byla vyřešena sporná otázka Státní rady, její funkce zůstala poradní, avšak s právní subjektivitou, prezident byl jejím předsedou. Členové jsou například členové vlády, gubernátoři nebo čelní představitelé regionů Ruské federace. Tato rada měla původně sloužit jako vládní nástroj pro Putina, pokud by nemohl dále pokračovat v prezidentství. Díky návrhu poslankyně, který vedl k anulaci Putinových období, již není potřeba, aby tato rada měla důležitější funkci než prezident.

Opozice je v Rusku utlačována odjakživa. Putin už ale nemusí rozpouštět parlament, aby tím oslabil opozici. Státní duma je od doby aktivní účasti Putina v úřadu pod nadvládou jeho strany Jednotného Ruska. Strany, které by měly ve Státní dumě plnit úlohu opozice, plní spíše roli tichého podporovatele a zachování zdání politické plurality. Role opozice tak přešla převážně na aktivisty, blogery, nevládní organizace či nezávislá média. Mnoho nepohodlných jedinců bylo usmrceno jako například Boris Němcov. Nynější největší osobností opozice vězněný Alexander Navalnyj, jenž odhalil korupci v Kremlu, na svém internetovém blogu natáčel i filmy, mimo to byl organizátorem demonstrací. Stal se také obětí atentátů. Do role opozice můžeme stavět i podnikatele, kteří se vzepřeli režimu a byli nuceni opustit zemi, v případě neuposlechnutí byli uvězněni.[147]

Putin ekonomicky zajistil sebe i své nejbližší. Nejvýnosnější státní podniky z těžby a těžkého průmyslu jsou ovládány blízkými lidmi, kteří se mu odvděčují finančně. Nerostné suroviny jsou pro režim životně důležité. Putin před volbami v roce 2018 vydal oficiální prohlášení, že od svého zvolení do úřadu vydělal a naspořil 13 milionů Kč. Mnozí však odhadují, že by Putin mohl být nejbohatším člověkem na planetě, lze jen stěží oddělit státní majetek od toho, co pokládá za svůj vlastní. Odhady dosahují až 200 miliard dolarů. Je známá například jeho sbírka okázalých hodinek v hodnotě 14 milionů Kč.

Tento bod je tak dokonale splněn, Rusko je pod naprostou nadvládou Putina, i přes článek 317 Ústavy zakazující vládu prezidenta po dosažení 60 roku života, Putin vládl nelegitimně od roku 2012 do roku 2020. Tohoto roku byl novelizován zákon, který opravňuje setrvat ve funkci do dosažení 83. roku. Prezident se opírá o silnou roli armády, která je od jeho vstupu do úřadu značně modernizována, včetně hypersonických zbraní, působí i proti opozičním představitelům a jeho odpůrcům. Stejně tak byly ovládnuty veškeré bezpečnostní a byrokratické pozice loajálními lidmi, kteří ze strachu nepodniknou kroky, které by se nelíbily tomu, kdo je do pozice dosadil. Putin má

[147] LITVINOVA, Dasha. *Imprisoned Navalny learns documentary about him wins Oscar* [online]. independent.co.uk, 13. března 2023 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.independent.co.uk/news/alexei-navalny-ap-oscar-kira-yarmysh-dmitry-peskov-b2299967.html.

vliv na všechny složky dělby moci, a proto zde dosahuje nejvyššího hodnocení 5. Tolik bodů autor udělil i z toho důvodu, že je zkoumáno Rusko pod nadvládou Vladimira Vladimiroviče Putina, kterému byly anulovány jeho dosavadní mandáty. Ústava jako taková tedy nezaručuje doživotní vládnutí nikomu, je omezena na dva šestileté mandáty. Nikdo však nemůže vyloučit situaci dalšího kandidování v prezidentských volbách 2036 a průběžné novelizace Ústavy.[148]

4.2 Institucionalizace

Slabá míra institucionalizace je dalším z bodů, jež by měl režim splňovat, aby se co nejvíce přiblížil ideálnímu sultanismu. Institucionalizace je v Rusku na vysoké úrovni. Instituce by ovšem měly být nezávislé a jednat transparentně, což není případ Ruské federace. Politické strany mohou vznikat za splnění podmínek daných zákonem, nejsou tedy zakázané. Ve Státní dumě jsou zastoupeny nyní 4 politické strany, které plní roli opozice pouze „na papíře". V Rusku normálně existují odbory či profesní komory. Vládnoucí stranou je JR, které bylo původně vytvořeno pro podporu Putina a vyhrálo téměř všechny volby konané od roku 2000.

Došlo ke ztížení procesu registrace politických stran, které se nedostaly do Státní dumy. Pokud se chtěly následující volební období účastnit volebního klání, musely nasbírat desetitisíce podpisů občanů. Schválený zákon však dával úředníkům pravomoc odmítnout listinu s podpisy občanů, kterou musely strany nasbírat, byť byl i jeden podpis nesprávný. Byrokratická složka státu spadá pod vliv Putina, a tak docházelo k odmítnutí kandidátních listin prostřednictvím zákonů, které vzešly z Putinovy exekutivy. Volby do moskevské Městské dumy zase ukázaly, že kandidáti, převážně opoziční, byli vyřazováni například i kvůli podpoře vězeňských aktivistů.

Ruská federace se sice vyznačuje vysokou mírou institucionalizace, reálně však všechny byrokratické složky rozhodují podle toho, jak předem určí Putin. Kremelský režim opírá své kroky o platné zákony. Tyto zákony jsou nicméně výtvorem Putinovy exekutivy, jsou kontrolovány a vymáhány institucemi, které přímo či nepřímo spadají pod vliv prezidenta. Autor proto ohodnocuje míru institucionalizace 3 body, jelikož je institucionalizace značná, ovšem jedná se jen o nástroj Putinovy exekutivy, jak dosáhnout svého cíle.

[148] RUSSELL, Martin. *Russia's 2021 elections: Another step on the road to authoritarian rule* [online]. Brusel: European Union, 2021. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698018/EPRS_BRI(2021)698018_EN.pdf. GALEOTTI, Mark. *Musíme si promluvit o Putinovi: Jak se Západ mýlí v nebezpečném vládci Ruska*. Praha: Paseka, 2019, s. 53–54. *Kremlin Distances Putin From Plan To Raise Retirement Age* [online]. rferl.org, 15. června 2018 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.rferl.org/a/russia-kremlin-distances-putin-from-plan-to-raise-retirement-age/29292183.html. KARAMI, Jahangir, NIROOMAND, Mahin. The Basic and Functions of Putinism in Russia. International *Journal of Political Science*, 2019, roč. 9, č. 1, s. 1–15.

4.3 Ideologie

Ideologie není typovým znakem sultanismu, jediné, co je přípustné, je opora v kultu osobnosti. Nejedná se tak o ideologii jako takovou, ale jde o oporu v personalizovaném kultu. Na celém ruském území platí federální zákony a prezidentské dekrety. Tyto normativy mají ochraňovat slovanské hodnoty, jednotu Ruska. Jejich vznik byl provázen nadřazováním vlastního lidu expanzionismem či zvýšením vlivu nad bývalými svazovými republikami. Zákony, kterými lze označit kohokoliv, kdo se snaží rozvrátit jednotu ruského státu jen proto, že ctí svobodu slova a říká pravdu o událostech v Rusku za cizího agenta, jsou toho jasným důkazem.

Putin po necelém roce v Kremelském paláci podepsal zákon, kterým byla znovu přijata sovětská hymna s novým textem, ruská trikolóra a erb dvouhlavého orla. Prezidentský kremelský pluk přísahal na rudou vlajku s cepem a kladivem namísto ruské. Putin taktéž označil rozpad Svazu za největší geopolitickou tragédii 20. století. Vznik mládežnického hnutí Nashi demonstruje vůli zanechat historii v živé paměti. Tento mládežnický antifašistický spolek je sponzorován Kremlem a má za úkol vštěpovat dětem respekt k ruským tradicím, nezapomínat na Sovětský svaz či je držet v pozoru proti zahraničním vlivům.[149]

Ucelená státní ideologie se v Rusku nenachází. Vladimir Putin však jedná na základě určitých vlivů. Ivan Iljin a jeho práce Putina značně ovlivnila. Iljin přišel s myšlenkami křesťanského fašismu, který má být osvobozující a přinést svobodu i dalším. Velkou chybu viděl v chápání Ruska jako komunistické hrozby namísto křesťanské spásy. Iljin obdivoval Musoliniho a Hitlera, snažil se hledat jakékoliv důkazy, že se oba diktátoři inspirovali v ruské revoluci v roce 1917. Také předjímal, že po vymanění Ruska z komunistického vlivu přeberou vládu bílí ruští exulanti či fašisté. Iljin postavil svou práci na vymezení se vůči Západu. Prezidentská kancelář navíc rozeslala gubernátorům povinnou četbu autorů – mimo jiné i Iljna. Putin nechal obnovit časopis Rossijskij kolokol, kterého byl Iljin šéfredaktorem.[150]

Ještě větší vliv má na Putina jeho „osobní" ideolog Alexandr Dugin, který je považován za hlavního stvořitele ruského expanzionismu, přišel s vizí euroasijsmu. Dugin klade důraz na rozvrácení společnosti v USA jakýmikoli způsoby. Podle Johna Dunlopa neměla žádná kniha větší vliv na ruské ozbrojené složky či politické elity než právě *Základy geopolitiky* od Dugina. Podle Dugina nemá Putin žádné odpůrce, ti, kteří s ním nesouhlasí, jsou označováni za duševně choré.

[149] *Mládežnické organizace v SSSR. Neformální hnutí mládeže v SSSR* [online]. kiddyclub.ru., 19. září 2019 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://kiddyclub.ru/cs/molodezhnye-organizacii-v-sssr-neformalnye-molodezhnye-dvizheniya-v-sssr-45/.

[150] URBAN, Tomáš. *Ideologie současného ruského režimu* [online]. encyklopediaofmigration.org, 3. července 2017 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.encyclopediaofmigration.org/ideologie-soucasneho-ruskeho-rezimu/.

Je mimo jiné správcem internetových stránek, jež obviňují USA a NATO z vyprovokování války s Ruskem. Rovněž je zařazen na sankčním seznamu. Podle Dugina dojde k naplnění ruského osudu až tehdy, kdy se sjednotí východní Slovani s euroasijskými bratry.[151]

Je důležité podotknout, že ideologie je chápána jinak na Západě (kde je brána až negativně) a v Rusku, které vzešlo z bývalého SSSR a ideologie přestavovala jednotu, řád obyvatelstva, jasně vymezené směřování státu a sounáležitost. Rusko je jako dědic komunistické minulosti poznamenáno sovětskou ideologií, která byla prezentována jako „univerzální věda" schopná poskytnout odpověď na každou otázku. V současném Rusku se nesmí bývalá ideologie znevažovat. Putin se nechal slyšet, že s vžitím názvu Velká říjnová revoluce není spokojen, protože revoluce je na Západě brána jako negativní událost. Svaz se sice rozpadl, ale nemohlo se rozpadnout přesvědčení lidí, které bylo budováno po dekády. Lidé stále vyhledávali oporu v silném státu jako dřív a snažili se sžít s novou realitou, kterou našli pod vedením Putina.[152]

Pozůstatky komunistické ideologie jsou stále patrné v ruské společnosti. Existují tendence se k zaniklé velmoci znovu přiklánět. Je proto těžké s jistotou určit, zda se Rusko vrací k zašlé slávě rozpadlého Svazu nebo pouze účelně přejímá vybrané události z této doby. Přetrvávají tedy náznaky na opětné směřování ke komunistické ideologii, která by byla vytvořena tzv. na míru dnešnímu světu. Iljin a Dugin se snažili ucelit ideologii, která by se uchytla v ruské společnosti, k čemuž nedošlo. Putin vládne pomocí zákonů, které chrání slovanské hodnoty a brání národní suverenitu před Západem. Síla nacionálního přesvědčení stále roste, důsledkem čehož může být intervence na Ukrajinu. Autor proto uděluje 3 body, které značí, že nelze s jistotou určit, zda se jedná o ucelenou ideologii nebo jde o absenci ideologie, ale v podobě následování prezidenta.

4.4 Ekonomika a korupce

Ruská ekonomika se začala formovat před rozpadem Svazu, kdy již bylo povoleno podnikat družstvům. Provedené etapy privatizace zapříčinily vznik oligarchů, kteří rychle a pomocí mezer v zákonech nastřádali nepředstavitelné bohatství. Nutno podotknout, že by se jim to nepovedlo s nevůlí prezidenta. Strategické podniky tak „legálně" skoupili loajální lidé, kteří se za to museli revanšovat. Museli splatit dluh za to, že nabídky ostatních podnikatelů nebyly včas registrovány nebo měli oproti ostatním přesné informace o ceně či potenciálu podniku. Rusko těží ze své geografické pozice, díky které přímo obchoduje jak s Asií, tak Evropou. Je vlastníkem největšího

[151] DROST, Niels, GRAAF de, Beatrice. Putin and the Third Rome: Imperial-Eschatological Motives as a Usable Past. *Journal of Applied History*, 2022, č. 4, s. 28–45.
[152] TERBISH, Baasanjav. *State Ideology, Science, and Pseudoscience in Russia* [online]. resarchgate.net, srpen 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/362484539_State_Ideology_Science_and_Pseudoscience_in_Russia#fullTextFileContent. URBAN, Tomáš. *Ideologie současného ruského režimu*…

nerostného bohatství na světě, které využívá k formování politických názorů a hlavně financování všech svých aktivit.

Veškeré strategické firmy (nejen těžební či těžkého průmyslu) jsou pod vedením lidí dosazených prezidentem. Gazprom z více než poloviny řízený státem je ohromný konglomerát vlastnící například televizní kanály, fotbalová mužstva a vesměs všechny význačné producenty energií v zemi. Pokud mají tito lidé rozepře s Kremlem, přichází praktiky vykonstruovaných procesů, které končí v lepším případě odkupem firmy za nepřiměřeně nevýhodných podmínek ze strany státu. V horším případě je vlastník firmy obviněn z okrádání státu a je odsouzen. Takových případů bylo několik. Příkladem budiž Chodorkovskyj, který po tom, co pomohl Putinovi do Kremelského paláce v roce 2000 za pomoci vlastní reklamní agentury a televizního kanálu, později přešel do opozice. Na jeho kanálech byly vysílány pořady, kde vláda podléhala kritice. Chodorkovskij po vydírání z obav o svůj život přijal nevýhodnou nabídku státu na odprodej firmy a opustil Rusko.

Pro oblast ekonomiky a korupce autor ohodnocuje režim 3 body. Autor své bodové ohodnocení opírá o fakt, že veškeré firmy v Rusku jsou vlastněny státem nebo soukromými osobami. Putin vydal finanční zprávu o svém majetku, která oficiálně deklaruje pouze reálně nabyté jmění, vlastní dva veterány nebo byt v Petrohradě. Limuzíny, kterými jezdí, či využívání tryskáčů je spojeno s výkonem prezidentského mandátu, nikoliv s osobou Putina. Výše uvedené jsou informace z oficiálních zdrojů, nicméně existuje nespočet spekulací o tom, že některé z těchto věcí jsou ve vlastnictví Putina nebo je oprávněn s nimi neomezeně nakládat. Mezník mezi oficiálními daty, která mohou a nemusí být účelově zkreslená, a spekulacemi není možné jednoznačně určit. Klientelismus, nepotismus a korupce jsou s Ruskem spjaty a byly předestřeny zejména v souvislosti s privatizací. Stejně tak jsou jasně rozeznatelná vlastnická práva ke korporacím. Lze tedy s jistotou říci, že Putin není oficiálním vlastníkem žádné firmy.[153]

4.5 Dynastismus

Dynastismus spočívá v následovnictví v pozici vladaře, a to zpravidla z generace na generaci. Toto předání moci je význačné v monarchiích a nikoliv v republikách, kde probíhají cyklicky se opakující volby. Dalším předpokladem je potenciální dědic, zejména syn, který má převzít moc po svém otci. Putin má dle oficiálních informací dvě dcery se svou již bývalou manželkou. Obě dcery

[153] GALEOTTI, Mark. *Musíme si promluvit o Putinovi…,* s. 53–54.

se snaží držet mimo politické dění a nezapojovat je do výkonu své funkce. I kdyby chtěl předat svůj mandát, není to možné, jelikož prezident musí být zvolen ve volbách.[154]

Autor uděluje 1 bod, jelikož dynastismus není kompatibilní s poloprezidentskou republikou a nelze jej zde nalézt. Tento bod není splněn a vybočuje ze standardu ideálního sultanismu. Putin se nijak nesnaží upřednostňovat rodinné příslušníky, ba naopak se snaží je držet co nejvíce mimo dosah politického dění.

4.6 Kult osobnosti

Na kult osobnosti jsou v Rusku lidé odjakživa zvyklí. Vždy uctívali své cary nebo knížata jako Ivana Hrozného či Petra Velikého. Josif Visarjonovič Stalin nebyl výjimkou, i když už nebyl v čele monarchie, ale Sovětského svazu. Obléhání Stalingradu za 2. světové války bylo spíše obléhání ideologické než taktické. Hitler i Stalin chtěli v této bitvě uspět, protože šlo o zničení, respektive obranu města, jež neslo jméno po sovětském vůdci a mělo by to ohromný vliv na morálku vojáků v případě vítězství obou stran. Dodnes můžeme spatřovat v Rusku pojmenování ulic, kanálů či měst po jeho bývalých vůdcích.

Sám Vladimir Putin prohlásil, že si nepřeje mít vystavěné sochy nebo pojmenovaná města po své osobě. To však neznamená, že by mu bylo lhostejné, jak působí na prostý lid nebo na čelní světové představitele. Osoba Putina je často předlohou mnoha výtvarníků či hudebníků. Píseň, která jej vyzdvihovala po jeho zvolení v roce 2000, se dlouhou dobu držela na nejvyšších příčkách ruských hudebních žebříčků. Vyrábí se nejrůznější předměty s jeho podobiznou jako mýdla či koberce a typický každoroční kalendář.

Putin je prezentován jako chrabrý politik, který si vše zasloužil, jelikož se vypracoval z prostého chlapce z chudých poměrů až do Kremelského paláce. Je vyobrazován spoře oděn do půli těla, jak loví ryby nebo při jízdě na koni. Taktéž je prezentován jako zdatný sportovec. Při hokejových exhibičních zápasech mu nestačí ani nejlepší hokejové hvězdy. V judu je téměř neporazitelný, je držitelem černého pásku. Státní mediální monopol má za úkol vykreslit panovníka jako osobu milující ruskou přírodu od Moskvy až po Vladivostok, člověka, jenž se neoddává alkoholu a vyznává zdravý životní styl. Důraz je kladen na jeho lidskou stránku, bývá tak často zachycen s dětmi (podobně jako Stalin, kterému se přezdívalo „tatíček“) nebo v blízkosti zvířat. Novinové články a minuty televizního vysílání jsou zaplněny názory Putina, jeho pohledem na svět, kroky, které hodlá provést či pouhými informacemi z jeho života.

[154] NEATE, Rupert. *Who are the daughters of Vladimir Putin facing US sanctions?* [online]. theguardian.com, 6. dubna 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.theguardian.com/world/2022/apr/06/who-are-the-daughters-of-vladimir-putin-facing-us-sanctions.

Putin sám sebe prezentuje jako ochránce slovanství, jako prostého úředníka, jenž má sloužit ruské vlasti. Mnozí politologové také nazývají jeho vládu jako putinismus, jemu signifikantní řízení největší země světa. Autor nemůže udělit jinak než 5 bodů. Je nemyslitelné se křivě vyjádřit o prezidentu, či snad šířit nepravdivé informace o jeho osobě, aniž by nepřišel trest. V Rusku je nemožné pochybovat o jeho myšlení, činech a plánech se směřováním Ruska. Putin je vnímán jako osoba, co přinesla klid do ruské společnosti, zvedla životní minima a vymanila zemi z nejistoty, která panovala za prezidentství Jelcina. Fakt, že by to nebylo možné bez neustálého růstu cen ropy, prostý ruský lid nezajímá, ba navíc si tyto faktory vůbec nespojují, stačí jim, že se jejich životní úroveň zvedá.[155]

4.7 Nejistota a strach

Pro sultanismy, ale i pro veškeré nedemokratické režimy je význačné zneužívání teroru a strachu ve společnosti, aby ji tak sultán držel v nejistotě. Despotickému jednání sultána nejsou ušetřeny ani osoby na nejvyšších postech, aby si nikdo nebyl jistý svou pozicí. Sultán si je vědom, že musí tyto osoby odměňovat či je spíše dosazovat do pozic výhodných jak pro sebe, tak pro dosazené jedince. Putin do byrokratického aparátu dosadil převážně bývalé spolupracovníky z řad KGB a FSB, kteří mu byli nejbližší, jelikož sám dříve pracoval v těchto bezpečnostních službách. Od těchto dosazených osob očekává loajální jednání, jejich vděk nebo finanční aktiva.

Značné utlačování opozice, zinscenované teroristické útoky, vysoké tresty odnětí svobody za dehonestující výroky na adresu vládnoucího aparátu nebo zákony, které mohou označit i pouhého jednoho protestujícího občana za nežádoucího zahraničního agenta, dokládají autorovo tvrzní o výskytu strachu v ruské společnosti. Věznice a novodobé „pracovní tábory" jsou stejně jako za dob SSSR využívány pro politické odpůrce.

Bezpečnost a ochranu zajišťuje převážně Federální bezpečnostní služba, dále ruská Vojenská zpravodajská služba. Národní garda vznikla sloučením jednotek ministerstva vnitra a stala se jednou z nejmocnějších bezpečnostních služeb v zemi, je přímo podřízena prezidentovi. Operuje zde i soukromá armáda, což lehce vybočuje ze znaků sultanistického režimu. Wagnerova skupina je složena ze žoldnéřů a trestanců, je vedena ruským oligarchou Jevgenijem Prigožinem. Je však jasné, že tak silná skupina, která například bojovala v Sýrii, by nemohla vzniknout a dosáhnout takové síly, nebýt akceptace ze strany Putina.

[155] IMMELMAN, Aubrey. TRENZELUK, Joseph V. *The Political Personality of Russian Federation President Vladimir Putin* [online]. researchgate.net, leden 2017 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/312770892.

Strach a teror je v Rusku na denním pořádku, avšak pod záštitou zákonů, kterými jsou legitimizovány. Autor tomuto kritériu přiděluje 5 bodů, jelikož Putin může prakticky ze dne na den rozhodnout, aby byl daný jedinec označen za nepřítele státu. Takto označen může být i vysoce postavený podnikatel, jenž by mohl být ztělesněním hrozby pro Putina. Mnoho podnikatelů bylo donuceno nevýhodně odprodat své podíly ve firmách, aby si zachránili život. Byli i tací, kteří zemi neopustili a skončili ve vězení či zemřeli za velice podivných okolností.

4.8 Vládnoucí elity

Sultán nerozeznává mezi státním majetkem a jeho vlastním. Aby mohl řádně obhospodařovat značné nerostné bohatství, musí být obklopen loajálními spolupracovníky, kteří se mu budou revanšovat. Putin má kolem sebe úzký kruh spolupracovníků, kterým nevěří stoprocentně, avšak ví, že sám by nemohl vládnout. Tyto elity nemohou představovat nebezpečí pro Putina, jinak by byly odstraněny a nahrazeny dalšími. Tento osud potkal Cepova, který vypil otrávený čaj. Cepov byl přezdíván jako Putinova spojka s podsvětím a je jasné, že Putinovi nevyhovovalo, když byl spojován s jeho již bývalým přítelem, jelikož ostře vystupoval proti organizovanému zločinu, který Cepov představoval.

Putin takto dosadil své blízké spolupracovníky do strategických odvětví. Je možné poukázat na energetického giganta Gazprom, kam jsou dosazování do představenstva lidé blízcí režimu jako bývalý prezident Dmitrij Medveděv, který byl předsedou představenstva. Dále ruské dráhy, banky, zde můžeme zmínit banku Rossija, jejíž ředitel Jurij Kovalčuk je přezdívaný jako Putinův osobní bankéř. V neposlední řadě telekomunikační úřad či mediální monopoly, které mají za úkol vykreslit situaci podle Kremelských pokynů.

Vzniklé oligarchické skupiny z doby vlády Jelcina přetrvaly i za prezidentství Putina, kdy byly navíc zdokonaleny. Zisky se zvyšovaly s růstem cen nerostného bohatství a oligarchové tak ještě více bohatli na úkor prostého ruského lidu, který byl spokojen s pravidelným vyplácením mezd nebo důchodů. Autor přiděluje 5 bodů, jelikož Putin vládne s hrstkou vyvolených, kteří ale nemají nic jistého. Nemohou proto být překvapeni, pokud by došlo k jejich odsunutí na méně významnou pozici nebo by se z nich stali nepřátelé režimu.

4.9 Převzetí moci

K převzetí moci nemusí docházet nutně násilným převratem. Rusko je oficiálně poloprezidentská demokratická země s federálním členěním. Vladimir Putin se dostal do Kremelského paláce prostřednictvím demokratických voleb na základě zákona. Byl zvolen lidem,

který v něm viděl ochránce a řádného hospodáře, který vystřídá nemocného a neoblíbeného Jelcina. Putin měl přinést stabilitu, ekonomický progres a ochránit ruský lid.

Okolnosti, které přispěly k rychlejšímu vzestupu dřívějšího ředitele FSB Putina, byly vojenského rázu. Situace v Čečensku roku 1999 se nevyvíjela podle ruských představ a bylo zapotřebí osoby, jež by situaci zdárně vyřešila. Putin se stal novým premiérem proto, aby se ukázalo, jak si poradí se zatěžkávací zkouškou. Situaci v Čečensku zvládl, poradil si s teroristy a bylo jasné, že je jedním z nejsilnějších politiků v zemi, jenž by mohl kandidovat na prezidenta. Jeho preference však nebyly na takové úrovni, aby se ucházel o prezidentský úřad. Jelcin jej přes naléhání rodiny, která reálně vládla v průběhu jeho mandátu, vybral a přenechal mu necelé tři měsíce k tomu, aby se ukázal jako ideální následovník.

V pozadí tohoto kroku byla nutnost nástupu loajální osoby, která by nešla cestou trestních stíhání Jelcina a jeho blízkých. Jelcin ze zdravotních důvodů přenechal výkon prezidentských pravomocí premiérovi, kterým byl Putin. Ten situace plně využil, média pomohla zviditelnit Putina jako ideálního příštího prezidenta a 26. března 2000 zvítězil v prezidentských volbách. Volby byly dle mnoha zdrojů zmanipulované, taktéž byl změněn termín voleb na dřívější datum. Hned po svém zvolení vydal dekret, jenž zakazuje stíhání Jelcina a jeho nejbližších.[156]

Autor hodnotí kritérium převzetí moci 3 body. I přes to, že neproběhl násilný převrat, byla v pozadí napjatá zinscenovaná situace v Čečensku, jež měla přispět ke zlepšení preferencí. Prezidenství Putina je legitimní, jelikož byl zvolen v demokratických volbách. Průběh voleb ovšem nebyl takový, jak je zvykem na Západě. Prostor ve státních mediích věnovaný předvolebním kampaním byl prakticky jen Putinův. Zřízený volební štáb, jehož členem byl mimo jiné ministr tisku, také nemá v jiné demokratické zemi Západu obdoby. Putin veškerou svou moc opírá o legitimitu, vždy vyhrál ve veřejných volbách. Na druhou stranu volby byly několikrát, ne-li vždy, zkorumpované a nečisté. Na volby byl podán nespočet stížností. Voliči byli zastrašováni, dělníci volili přímo na pracovišti pod dozorem nadřízených, stejně tak státní zaměstnanci či členové ozbrojených složek. Rusko je tak pod nadvládou Vladimira Vladimiroviče Putina nepřetržitě již více než 20 let. Prezidentství Dmitrije Medveděva je považováno za tandemokracii, kdy vládl fakticky Putin z postu premiéra země a Medveděv vykonával pouze to, co mu bylo nařízeno z Putinova kabinetu.[157]

[156] ZUBOK, Vladislav. After Putin – what? *Bulletin of the Atomic Scientists,* 2022, roč. 78, č. 6, s. 299–306.
[157] STANOVAYA, Tatiana. *Russia Prepares for a New Tandemocracy: Putin's proposed amendments to various roles amount to something resembling an insurance policy.* [online]. themoscowtimes.com, 20. ledna 2020 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.themoscowtimes.com/2020/01/20/russia-prepares-for-new-tandemocracy-a68967.

4.10 Shrnutí

Na základě vymezení sultanismu byla stanovena kritéria, která byla využita v analytické kapitole. Každé kritérium bylo analyzováno ve vybraném režimu – v Rusku. Jednotlivá kritéria byla následně ohodnocena na bodové škále 1 – zcela nesplňuje až po 5 – zcela splňuje. Díky této metodě tak autor určil, jaká kritéria Putinovo Rusko splňuje v ideálním sultanistickém režimu. Pro lepší orientaci autor vytvořil tabulku, která shrnuje podkapitoly 4.1–4.8 do tabulky č. 1.

Tabulka č. 1 Porovnání Putinova Ruska s ideálním sultanismem

Kritéria	**Putinovo Rusko**	**Ideální sultanismus**
Neomezená moc panovníka	5	5
Institucionalizace	3	5
Absence ideologie	3	5
Ekonomika a korupce	3	5
Dynastismus	1	5
Kult osobnosti	5	5
Nejistota a strach	5	5
Vládnoucí elity	5	5
Převzetí moci	3	5
Výsledné skóre	**33**	**45**

Zdroj: vlastní zpracování

Vláda Putina stoprocentně splňuje neomezenou vládu tím, že došlo ke značnému posilnění vertikální moci. Putin může činit jakékoliv kroky, které uzná za vhodné. Má k tomu veškeré možné prostředky. Ovládá parlament a nepřímo ovlivňuje složení soudů. Jakožto hlavní velitel ozbrojených složek v zemi není konkurenta, jenž by měl tolik podpory a síly, která by mohla vést k jeho sesazení.

Institucionalizace je v Rusku na vysoké úrovni, která je význačná pro autoritarismy. Není odvětví, které by bylo necháno na pospas či bez dohledu Kremelského paláce. I pouhé volnočasové spolky se musí chovat způsobem neodporujícím režimu. Vedoucí představitel spolku je na toto místo dosazován za účelem kontroly a regulace činností. Výše uvedené může značit, že míra institucionalizace je natolik vysoká, že toto kritérium nebylo naplněno a vybočuje ze znaků ideálního sultanismu. V praxi veškeré instituce fungují a jednají podle toho, jak si přeje Putin. Rusko působí jako země s vysokou mírou institucionalizace, to je ovšem jen povrchové zdání, přesně takové, o které usiluje Putin.

Pozůstatky ideologie v Rusku vychází z komunismu, přičemž Putin vybírá účelově pouze ty události, které podporují jeho směřování Ruska v ochraně slovanství a ruského obyvatelstva. Nepřebírá kontroverzní skutečnosti, ale snaží se například u osoby Stalina odkazovat na jeho inovativní myšlení či modernizaci infrastruktury. Tímto způsobem se jistá ideologie v Rusku kontinuálně udržuje, avšak nelze hovořit o ucelené ideologii.

Ekonomické fungování je podpořeno nerostným bohatstvím. Ředitelé firem, jež obchodují s těmito komoditami, jsou vždy v přízni Putina, jinak by se na takový post nedostali. Jsou dosazováni loajální spolupracovníci, kteří se svému prezidentu náležitě odvděčují, jinak by přišel trest. Vlastnictví všech firem je oficiálně dohledatelné, stejně tak zisky. Realita je rozdílná a šedá ekonomika představuje pro Rusko života důležitý aspekt. Proto nelze s jistotou určit reálný stav věci.

Dynastismus ve zkoumaném režimu nepřipadá vůbec v úvahu. Jde o poloprezidentskou republiku s cyklicky se opakujícími volbami. Je proto nemožné využít postavení prezidenta pro usurpování moci pro rodinné příslušníky na tento post. Prezident může maximálně využít státní média pro tvorbu kampaně pro následující volby. Faktem zůstává, že Putin se snažil držet své dvě dcery co nejdále od Kremelského paláce a nezatahovat je do politiky.

Kult osobnosti je taktéž dokonale splněn. Vyobrazení Putina dosahuje až nadpozemských výšin. Kroky proti jeho osobě se v Rusku rovnají přinejmenším propuštění z pracovní pozice a následným problémům. Předměty, jež zobrazují prezidenta, jsou brány jako svaté a musí s nimi být zacházeno s nejlepšími úmysly.

Lidé v Rusku žijí ve strachu ze zásahu policie, která chrání ruské hodnoty proti západním agentům a vykořisťovatelům. Putin pomocí svých dekretů a prostřednictvím strany Jednotného Ruska ve Státní dumě zcela ovládá tvorbu zákonů, které používá jako legální a legitimizační prostředky výkonů své moci. Opoziční politici, ale ani ti, kteří sympatizují s kroky Kremlu, si nemohou být jistí svým postavením a svým životem.

Vládnoucí elita je v Rusku patrná, ne nadarmo je Rusko země, kde je nejvíce milionářů a miliardářů v kontrastu s osobami, které chudnou čím dál rychleji. Tyto elity jsou výtvorem Putina, který dovolil, aby daná osoba mohla rychle zbohatnout a mohla obhospodařovat ruské firmy či nakládat s ruským nerostným bohatstvím. Tito vyvolení si jsou však vědomi, že despotický zásah Putina může přijít kdykoliv a přijdou tak i o lukrativní pozici, do které byli dosazeni.

Putin byl zvolen na prezidentský post, což může značit, že se k moci dostal legitimními způsoby a vládne tak legálně. Téměř veškeré volby jsou ale v Rusku doprovázeny nesčetnými

problémy s falšováním výsledků, hlasováním pod nátlakem nebo hlasováním osob, které jsou dávno po smrti. Putin neprovedl vojenský puč, vyhrál volby, které nazývá demokratickými, ty ale takové nebyly. Vytvořil tím dojem, že postupoval stejně jako tomu je v zemích ze Západu.

Autor vytvořil tabulku č. 2, která shrnuje, na kolik lze považovat Putinovo Rusko za režim ideálního sultanismu, na základě vymezených kritérií. Ruská federace dosáhla v autorem vytvořené bodové škále 33 bodů z možných 45. Dle vlastního výzkumu tak Putinův režim dosáhl tolika bodů, aby jej mohl autor označit jako spíše sultanistický.

Tabulka č. 2

Bodové pásmo sultanismu				
1-10	11-20	21-30	31-40	41-45
ne	spíše ne	částečně sultan.	spíše ano	ano

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Rozpad Sovětského svazu byl zapříčiněn mnoha faktory. Svůj podíl na tom nese dlouhodobé vyčerpávající zbrojení, vesmírné soutěžení se Spojenými státy americkými, neefektivní plánovaná ekonomika nebo neúspěšná a nákladná válka v Afghánistánu. Formování samostatného ruského státu bylo provázeno nesčetnými spory mezi Jelcinem a Gorbačovem, ale i nespokojenými komunisty, kteří nechtěli dopustit rozpad Svazu. Státní výbor pro výjimečný stav puč nedokonal a vojáci, kteří obklíčili ruský parlament, jej odmítli bombardovat nebo střílet do davu. Jelcin obklopen lidmi pronesl projev na jednom z tanků, ve kterém odsoudil pučisty a stal se z něj hrdina. Lidé byli plní očekávání, že přicházejí světlejší zítřky, že je konec utlačování komunistickou stranou a že přichází liberalismus s demokracií.

Vláda Jelcina však byla přesně opačná, jeho způsob panování připomínal spíše vládu autokrata, kterému jde jen o vlastní prospěch, než demokraticky zvoleného prezidenta. Jelcinovo zdraví nebylo vyhovující k samostatnému vládnutí. Vládli za něj jeho dcera a nejvlivnější podnikatelé v zemi, kteří byli kritizování nejen za korupci. Vystřídal jej Putin, který se osvědčil ve válce proti Čečencům. Putin symbolizoval řád a klid, bezpečí a světlejší zítřky, jelikož sliboval boj nejen proti organizovanému zločinu. Za vlády Putina rostlo blaho ruského lidu, sociální dávky byly vypláceny včas, přicházela modernizace země a zdálo se, že se Rusko ubírá směrem západních zemí.

Tento progres byl ale zapříčiněn především růstem cen nerostných surovin, kterých má Rusko obrovské zásoby. Putin v průběhu svých mandátů nechal stvořit zákony, jež demokracii nechrání, ba naopak ji podkopávají. Zákony na ochranu slovanství nebo ruských hodnot jsou pouhými zástěrkami, jak se režim vypořádával s nepohodlnými opozičními politiky, intelektuály nebo neposlušnými podnikateli, kteří měli nebezpečnou moc a mohli tak ohrozit stabilitu režimu. Vladimir Vladimirovič Putin se pomalu vrací ke stylu vládnutí tak známému pro ruský lid, k samoděržaví. Tak, jak vládla ruská knížata a carové. Putin má pod kontrolou všechny složky státní moci a vládne tak neomezeně Ruské federaci již více než dvacet let.

Autor prostřednictvím práce charakterizoval jak demokratické, tak autoritativní a totalitní režimy. Následně byl představen sultanistický typ vládnutí. Bylo pracováno s původními texty autorů, již se zabývali danou problematikou jako první. Max Webber definoval sultanismus jako extrémní formu patrimonialismu s důrazem na moc vykonávanou vládcem poháněnou jeho vlastním prospěchem. Jeho výzkum doplnil Günther Roth, jenž zdůraznil personalistický aspekt patrimonialismu. Největší měrou se o povědomí veřejnosti v problematice sultanismu zasloužili Juan Jose Linz s Houangem Chehabim, kteří vyňali sultanismus z autoritativních režimů a přeřadili jej na stejnou úroveň, a to z důvodu jeho specifičnosti. Posledním autorem zmíněným politologem

je Wolfgang Merkel, který se této problematice věnoval po Linzově tvorbě nejvíce. Merkel zařadil sultanismus pod autoritarismy.

Pro naplnění hlavního cíle práce bylo nutno demonstrovat politický vývoj Ruské federace po rozpadu SSSR. Je představeno prezidenství Borise Nikolajeviče Jelcina, prezidenství Vladimira Vladimiroviče Putina od jeho prvního zvolení až do konce druhého mandátu v roce 2008. Dmitriji Anatoljeviči Medveděvovi není věnována samostatná podkapitola, protože za jeho vlády nebyly přijaty pro tuto práci natolik významné prezidentské dekrety nebo zákony, které by mohly naplňovat některé ze znaků sultanismu. Pokud by snad takové dokumenty existovaly, jak je nastíněno v kapitole 3, byly by prací (tehdy) premiéra Putina. Další část je věnována prezidenství Vladimira Vladimiroviče Putina během jeho následných šesti let v Kremelském paláci a jeho zatím poslední volební období od roku 2018. Je demonstrován průběh vývoje této země, jenž se udál za více než 30 let její existence.

Stanovená kritéria vycházející z definičních znaků sultanismu byla využita ke zkoumání Ruské federace pod výkonem moci prezidenta Putina. Jednotlivá kritéria byla hodnocena na bodové škále od 1 do 5, přičemž udělení 5 bodů znamenalo, že dané kritérium plně odpovídá ideálnímu sultanismu. Pěti body autor ohodnotil naprosto splňující kritéria sultanismu, a to neomezenou vládu panovníka, kult osobnosti, vládnoucí elity a systém strachu a nejistoty. Třemi body autor ohodnotil kritéria ideologie, institucionalizace, ekonomiky s korupcí a převzetí moci. Jednoho bodu se dostalo pouze dynastismu, jelikož nesplňoval podstatu zkoumaného jevu. Výsledné skóre, kterého dosáhlo „Putinovo Rusko", činí 33 bodů z 45 možných.

Odpověď na výzkumnou otázku zda *„Lze považovat režim Vladimira Putina za sultanistický?"* tedy zní, že režim Vladimira Vladimiroviče Putina lze spíše považovat jako sultanistický typ vlády. Putinovo panování plně splňuje čtyři z devíti výše zmíněných zkoumaných znaků, taktéž čtyři znaky byly splněny z poloviny a jedno kritérium nebylo splněno vůbec. Návrh na případné další bádání, jež by pokračovalo v autorově výzkumu, by se mohlo ubírat směrem identifikace, jaké jednotlivé nedemokratické režimy lze spatřovat v Rusku pod nadvládou Vladimira Vladimiroviče Putina. Další možností výzkumu je zodpovězení otázky, zda lze ruskou poloprezidentskou federaci stále považovat za poloprezidentskou a jestli se z ní už reálně nestala prezidentská republika.

Celou tuto práci lze poeticky shrnout do několika vět, a to do prohlášení Putina. „…*nejdůležitější je, aby lidé uvěřili, že to, co říkáme a děláme, je upřímný postoj sledující nejlepší zájmy země. To a nic jiného, to je klíč k úspěchu. Jestli tomu lidé uvěří, to je ze všeho nejdůležitější.*“[158]

[158] *Svědkové Putinovi* [dokument]. Režie MANSKYJ, Vitalij. Lotyško, Švýcarsko, Česko, Golden Egg Production, 2018, 10. minuta.

Seznam použité literatury

Monografie:

BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. přeprac. vydání. Praha: Dokořán, 2012, 216 s.

BLACK, J. L. *Russia after 2020: Looking Ahead after Two Decades*. New York: Taylor & Francis Group, 2022, 442 s.

BROOKER, Paul. *Non-democratic regimes: theory, government and politics*. New York: St. Martin's Press, 2000, 304 s.

BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*. Brno: Jota, 2011, 920 s.

DAHL, Robert A. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven and London: Yale University Press, 1971, 257 s.

DRULÁK, Petr a kol. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál, 2008. 256 s.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994, 156 s.

FRIEDRICH, Carl J, BRZEZINSKI, Zbigniew. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. 2. vydání. New York: Frederick A. Praeger, 1962, 346 s.

GALEOTTI, Mark. *Musíme si promluvit o Putinovi: Jak se Západ mýlí v nebezpečném vládci Ruska*. Praha: Paseka, 2019, 116 s.

GULOVÁ, Lenka, ŠÍP, Radim. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada, 2013, 248 s.

HAYEK, F. A. *New Studies in Philosophy, Politics, Economics, and the History of Ideas*. Chicago: University of Chicago Press, 1985, 322 s.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 339 s.

HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, 482 s.

CHEHABI, Houchang E., LINZ, Juan. *Sultanistic Regimes*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1998, 284 s.

LINZ, Juan, STEPAN, Alfred. *Problems of Democratics Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996, 479 s.

LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2000, 343 s.

LUCAS, Edward. *Nová studená válka aneb jak Kraml ohrožuje Rusko i Západ*. Praha: Mladá fronta, 2008, 304 s.

MERKEL, Wolfgang. *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*. Opladen: Springer VS, 1999, 572 s.

POLIAKOV, Léon. *The Aryan Myth: A History of Racist and Nacionalistic Ideas in Europe*. New York: Barnes & Noble Books, 1996, 388 s.

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě.* Praha: Portál, 2000, 303 s.

SATTER, David. *Čím méně víte, tím lépe spíte. Ruská cesta k teroru a diktatuře za Jelcina a Putina*. Praha: Prostor, 2018, 241 s.

STENT, Angela E. *Putin's World: Russia Against the West and with the Rest*. New York: Twelve, 2019 [cit. 18. března 2023]. Dostupné z: pdfdrive.com.

TREISMAN, Daniel. *The New Autocracy: Information, Politics, and Policy in Putin's Russia*. Washington: Brookings Institution Press, 2018 [cit. 18. března 2023]. Dostupné z: pdfdrive.com.

UNGER, Craig. *House of Trump, House of Putin. The untold Story of Donald Trump and Russian Mafia*. New York: Bantam Press, 2018, [cit. 18. března 2023]. Dostupné z: pdfdrive.com.

WEBER, Max. *Economy and Society.* California: University of California, 1978, 1645 s.

Článek v odborném časopise:

BALZER, Harley. Stealing Russia Blind. *Journal of Democracy,* 2015, roč. 26, č. 2, s. 165–169.

BOGAARDS, Matthijs. How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism. *Democratization*, 2009, roč. 16, č. 2, s. 399–423.

COX, Michael. In the shadow of the Russian revolution: Putin, Xi and the long war in Ukraine. *Critique Journal of Socialist Theory,* 2022, roč. 50, č. 2–3, s. 287–305.

DESAI, Padma. Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin. *The Journal of Economics Perspectives*, 2005, roč. 19, č. 1, s. 87–90.

DIAMOND, Jay Larry. Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, 2002, roč. 13, č. 2, s. 23–25.

DORDEVIČ, Vladimir. Headley, James: Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin. *Central European Political Studies Review*, 2010, roč. 12, č. 4, s. 349–355.

DROST, Niels, GRAAF de, Beatrice. Putin and the Third Rome: Imperial-Eschatological Motives as a Usable Past. *Journal of Applied History*, 2022, č. 4, s. 28–45.

KARAMI, Jahangir, NIROOMAND, Mahin. The Basic and Functions of Putinism in Russia. International *Journal of Political Science*, 2019, roč. 9, č. 1, s. 1–15.

TUATHAIL, Gearóid Ó. Placing blame: Making sense of Beslan. *Political Geography*, 2009, roč. 28, s. 4–15.

ZAKARIA, Fareed. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 1997, roč. 76, č. 6, s. 22.

ZUBOK, Vladislav. After Putin – what? *Bulletin of the Atomic Scientists,* 2022, roč. 78, č. 6, s. 299–306.

Příspěvek ve sborníku:

BALÍK, Stanislav. Totalitní a autoritativní režimy. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, č. C 54, 2007, 43 s.

MIRONOV, Evgeny. Reshaping the Strong-State Model: Dmitrii Medvedev's "Failed Modernisation". In: BIANCHINI, Stefano, FIORI, Antonio (eds.). *Rekindling the Strong State in Russia and China*. Leyden: Brill Publishers, 2020, 516 s.

Internetové stránky:

BALMFORTH, Tom. RODIONOV, Maxim. *Russia arrests top hypersonic research scientist in treason case* [online]. reuters.com, 12. srpna 2021 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.reuters.com/world/europe/russia-detains-head-hypersonics-research-facility-treason-case-tass-2021-08-12/.

DALE, Gareth. *Mikhail Gorbachev: twin portraits of a failed reformer* [online]. reserarchgate.net, 2. září 2022 [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/363213314_Mikhail_Gorbachev_twin_portraits_of_a_failed_reformer.

Democracy at Risk. [online]. globalchallenges.ch, září 2017 [cit. 7. dubna 2023]. Dostupné z: https://globalchallenges.ch/figure/what-is-illiberal-democracy/.

FIDBACKHOUSE and others. *Moscoww theatre hostage crisis of 2002* [online]. britannica.com, [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.britannica.com/event/Moscow-theatre-hostage-crisis-of-2002.

GOODMAN, David, BAUM, Bertnadette. *NATO countries a party to Ukraine conflict – Russia's Patrushev* [online]. reuters.com, 27. března 2023 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.reuters.com/world/europe/nato-countries-party-ukraine-conflict-russias-patrushev-2023-03-27/.

GUTTERMAN, Steve. *Putin shifts former ministers to Kremlin* [online]. reuters.com, 22. května 2012 [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-idUSBRE84L08Q20120522.

IMMELMAN, Aubrey. TRENZELUK, Joseph V. *The Political Personality of Russian Federation President Vladimir Putin* [online]. researchgate.net, leden 2017 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/312770892.

JACK, Victor. *Russia's parliament urges Putin to recognize separatist republics in Ukraine* [online]. politico.eu, 15. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.politico.eu/article/russia-state-duma-parliament-donetsk-luhansk-moscow-putin-kremlin-ukraine-conflict/.

Khodorkovsky: No Plants to Set Up a Political Party in Russia [online]. themocowtimes.com, 24. září 2014 [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.themoscowtimes.com/2014/09/24/khodorkovsky-no-plans-to-set-up-a-political-party-in-russia-a39717.

Kremlin Distances Putin From Plan To Raise Retirement Age [online]. rferl.org, 15. června 2018 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.rferl.org/a/russia-kremlin-distances-putin-from-plan-to-raise-retirement-age/29292183.html.

Liberal Democracy [online]. AustralianPolitics.com [cit. 7. dubna 2023]. Dostupné z: https://australianpolitics.com/democracy/key-terms/liberal-democracy.

LITVINOVA, Dasha. *Imprisoned Navalny learns documentary about him wins Oscar* [online]. independent.co.uk, 13. března 2023 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.independent.co.uk/news/alexei-navalny-ap-oscar-kira-yarmysh-dmitry-peskov-b2299967.html.

MEYER, Henry. *Russia Says 'No Plans' to Intervene in Ukraine as Troops Mass* [online]. bloomberg.com, 7. dubna 2021[cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-04-07/russia-says-no-plans-to-intervene-in-ukraine-as-troops-mass#xj4y7vzkg.

Mládežnické organizace v SSSR. Neformální hnutí mládeže v SSSR [online]. kiddyclub.ru., 19. září 2019 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://kiddyclub.ru/cs/molodezhnye-organizacii-v-sssr-neformalnye-molodezhnye-dvizheniya-v-sssr-45/.

Moscow Protest Marks Five Years Since Bolotnaya Crackdown [online]. voanews.com, 6. května 2017 [cit. 15. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.voanews.com/a/russia-putin-bototnaya-anniversary-opposition-rally/3840813.html.

Nazism [online]. britannica.com, březen 2023 [cit. 7 dubna 2023]. Dostupné z: https://www.britannica.com/event/Nazism.

NEATE, Rupert. *Who are the daughters of Vladimir Putin facing US sanctions?* [online]. theguardian.com, 6. dubna 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.theguardian.com/world/2022/apr/06/who-are-the-daughters-of-vladimir-putin-facing-us-sanctions.

NEUMAN, Scott. *Russia Fatally Poisoned A Prominent Defector In London, A Court Concludes.* [online]. npr.org, 22. září 2021 [cit. 12. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.npr.org/2021/09/21/1039224996/russia-alexander-litvinenko-european-court-human-rights-putin.

Putin recognises independence of Ukraine breakaway regions [online]. aljazeera.com, 21. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.aljazeera.com/news/2022/2/21/russia-to-recognise-ukraine-breakaway-region-kremlin-confirms.

ROSENBERG, Steve. *Russia election: Putin's party wins election marred by fraud claims* [online]. bbc.com, 20. září 2021 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.bbc.com/news/world-europe-58614227.

Russia arrests Ukrainian 'neo-Nazis', Kyiv denies link to them [online]. euronews.com, 14. prosince 2021 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.euronews.com/2021/12/14/us-ukraine-crisis-russia-arrests.

Russia recognizes independence of Ukraine separatist regions [online]. dw.com, 21. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.dw.com/en/russia-recognizes-independence-of-ukraine-separatist-regions/a-60861963.

Russia under Putin: What the last 20 years look like for the country [online]. putin20.imrussia.org, [cit. 6. dubna 2023]. Dostupné z: https://putin20.imrussia.org/#.

Russian Duma asks Putin to recognize Donetsk, Luhansk [online]. dw.com, 15. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.dw.com/en/russian-duma-asks-putin-to-recognize-ukrainian-regions-as-independent/a-60783596.
Russian forces launch full-scale invasion of Ukraine [online]. aljazeera.com, 24. února 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.aljazeera.com/news/2022/2/24/putin-orders-military-operations-in-eastern-ukraine-as-un-meets.

SAVRANSKAYA, Svetlana. *Yeltsin Shelled Russian Parliament 25 Years Ago, U.S. Praised "Superb Handling"* [online]. nsarchive.gwu.edu, 4. října 2018 [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2018-10-04/yeltsin-shelled-russian-parliament-25-years-ago-us-praised-superb-handling.

STANOVAYA, Tatiana. *Russia Prepares for a New Tandemocracy: Putin's proposed amendments to various roles amount to something resembling an insurance policy.* [online]. themoscowtimes.com, 20. ledna 2020 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.themoscowtimes.com/2020/01/20/russia-prepares-for-new-tandemocracy-a68967.

Svobodná volba aneb o donucení volit ve volbách v roce 2021 [online]. wciom.ru, 8. září 2021 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/svobodnyi-vybor-ili-o-prinuzhdenii-k-golosovaniju-na-vyborakh-2021.

TERBISH, Baasanjav. *State Ideology, Science, and Pseudoscience in Russia* [online]. resarchgate.net, srpen 2022 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/362484539_State_Ideology_Science_and_Pseudoscience_in_Russia#fullTextFileContent.

URBAN, Tomáš. *Ideologie současného ruského režimu* [online]. encyklopediaofmigration.org, 3. července 2017 [cit. 2. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.encyclopediaofmigration.org/ideologie-soucasneho-ruskeho-rezimu/.

WILLIAMS, David Cratis a kol. *ASP Abridged: The Promise of "Democracy" during the Yeltsin Years* [online]. academicstudiespress.com, 2. června 2022 [cit. 12. dubna 2023]. Dostupné z: https://www.academicstudiespress.com/asp-blog/asp-abridged/the-promise-of-democracy-during-the-yeltsin-years.

WINES, Michael. *The Kremlin's Keeper, the World at His Fingertips, Is Under a Cloud.* [online]. archive.nytimes.com, 16. září 1999 [cit. 14. dubna 2023]. Dostupné z: https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/global/091699russia-corruption-borodin.html.

ZOLOTOV, Andrei Jr. *The Roots of NTV's Difficulties Dig Deeply Into Political Turf* [online]. nieman.harvard.edu, [cit. 16. dubna 2023]. Dostupné z: https://nieman.harvard.edu/articles/the-roots-of-ntvs-difficulties-dig-deeply-into-political-turf/.

Dokumenty:

Putin – neuvěřitelná cesta k moci [dokument]. Režie RAKHMANOVA, Tania. Spojené království, Francie, Quark Productions, 2005, 52 minut.

Svědkové Putinovi [dokument]. Režie MANSKYJ, Vitalij. Lotyško, Švýcarsko, Česko, Golden Egg Production, 2018, 102 minut.

Ucelený dokument publikovaný na internetu:

RUSSELL, Martin. *Russia's 2021 elections: Another step on the road to authoritarian rule* [online]. Brusel: European Union, 2021. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698018/EPRS_BRI(2021)698018_EN.pdf.

Abstrakt

Diplomová práce zkoumá Ruskou federaci pod nadvládou Vladimira Vladimiroviče Putina a její možnou charakterizaci jako jeden z nedemokratických režimů, a to konkrétně režim sultanistický. Práce vychází především z teoretického ukotvení španělského politologa Juana Joseho Linze, jenž se největší měrou zasloužil o povědomí sultanistických režimů jako specifického typu vlády. Práce vychází z jeho identifikace ideálního sultanismu, podle kterého zatím nevládl žádný panovník. Ideální sultanismus zkoumal ve svých dílech na vybraných režimech. Autor na základě definice sultanistických režimů vytvořil vlastní škálu typologických znaků, jež aplikoval na Rusko pod vládou prezidenta Putina. Tyto znaky byly následně použity v analytické kapitole v případové studii a jejich vyhodnocení vedlo k identifikaci, na kolik se Putinovo Rusko blíží ideálnímu sultanismu.

Klíčová slova: nedemokratické režimy, sultanistické režimy, Linz, Putin, Ruská federace, Jednotné Rusko.

Abstract

The thesis examines the Russian Federation under the rule of Vladimir Vladimirovich Putin and its possible characterization as one of the nondemocratic regimes, specifically a sultanistic regime. The thesis is based primarily on the theoretical anchorage of the Spanish political scientist Juan Jose Linz, who has contributed most to the awareness of sultanistic regimes as a specific type of government. The thesis is based on his identification of an ideal sultanism according to which no sultan has yet ruled. He examined ideal sultanism in his works on selected regimes. Based on the definition of sultanistic regimes, the author developed his own set of typological features, which he applied to the Russian Federation under presidency of Putin. These features were then used in the analytical chapter of the case study and their evaluation led to the identification of how close Putin's Russia is to the ideal sultanism.

Keywords: undemocratic regimes, sultanistic regimes, Linz, Putin, Russian Federation, United Russia.